

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS FILOSOFIJOS KATEDRA

LAURYNAS PAPICKAS
(TEISĖS PROGRAMA)

SUBJEKTO TEISĖ Į VERSLO LAISVĘ IR JOS REGLAMENTAVIMAS
LIETUVOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. SAULIUS ARLAUSKAS

Vilnius, 2007

TURINYS

I	ĮVADAS.....	3
II	2. TEISĖS Į VERSLO LAISVĘ SISTEMOS KŪRIMO PRIELAIDOS.....	6
	2.1 VALSTYBĖ KAIP TEISĖS Į VERSLO LAISVĘ ĮGYVENDINIMO SĄLYGA.....	6
	2.2 SUJEKTO TEISĖS Į VERSLO LAISVĘ TURINYS IR JOS TESTAVIMO TEISINĖJE SISTEMOJE KRITERIJAI:.....	8
	2.2.1 PRIVATINĖS TURTINĖS SUBJEKTINĖS TEISĖS KAIP TEISĖS Į VERSLO LAISVĘ TURINIO IŠRAIŠKA.....	8
	2.2.1.1 TURTINIŲ SUBJEKTINIŲ TEISIŲ PANAUDOJIMO MORALINIO RIBOJIMO POREIKIS.....	11
	2.3 VERSLO LAISVĖS TEISĖS TEISINGO REGLAMENTAVIMO KRITERIJAI SOCIALINIO IR LIBERTARINIO TEISINGUMO TEORIJOSE.....	13
	2.3.1 SOCIALINIO TEISINGUMO TEORIJA APIE VERSLO LAISVĖS TEISINĮ REGLAMENTAVIMĄ.....	14
	2.3.2 LIBERTARIOJO TEISINGUMO TEORIJA APIE VERSLO LAISVĖS TEISINĮ REGLAMENTAVIMĄ.....	17
	2.4. SOCIALINIO IR LIBERTARIOJO TEISINGUMO TEORIJŲ APIBENDRINIMAI.....	20
	3. TEISĖS Į VERSLO LAISVĘ REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE TEISINGUMO POŽIŪRIU.....	23
	3.1 LIETUVOJE ĮTVIRTINTO TEISINGUMO REIKALAVIMAI	23
	3.1.1 KONSTITUCINIS IR ĮSTATYMINIS LYGMUO.....	23
	3.2 TEISĖS Į VERSLO LAISVĘ ĮGYVENDINIMO LIETUVOJE FORMOS.....	27
	3.2.1 PRIVATINIŲ TURTINIŲ SUBJEKTINIŲ TEISIŲ ĮGYVENDINIMAS.....	27
	3.2.1.1 VALDYMO TEISĖ.....	27
	3.2.1.2 NUOSAVYBĖS TEISĖ, KAIP AUTONOMINĖS BŪTIES TEISĖ.....	28
	3.2.1.3 SUTARČIŲ LAISVĖS TEISĖ – (TEISĖ Į LAISVĄ SUSITARIMĄ).....	30
	3.3 TEISĖS PRADĖTI NUOSAVĄ VERSLĄ REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE.....	31
	3.3.1 TEISĖ PRADĖTI VERSLĄ STEIGIANT AKCINĘ BENDROVĘ.....	32
	3.3.2 TEISĖ Į KREDITĄ VERSLUI PRADĖTI.....	37
	3.4 TEISĖ Į TEISINGĄ VERSLO APMOKESTINIMĄ.....	40
	3.5 TEISĖ Į VALSTYBĖS ADMINISTRAVIMĄ.....	46
III	IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	52
	SANTRAUKA IR SUMMARY.....	56
	LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	58
	PRIEDAI.....	61

ĮVADAS

Teisė į laisvę yra klasikinis postulatų, kuris skirtas saugoti bei jungti žmogaus teises ir laisves, o viena pagrindinių funkcijų yra – individualaus ir bendro pobūdžio normomis reguliuoti žmonių visuomeninius santykius. Mums labiausiai rūpimus santykius sąlygojančius subjekto teisę į verslo laisvę užtikrina Lietuvos teisės sistema, kuri yra sudaryta iš teisės principų, taip pat elgesio taisyklių, teisės normų įtvirtintų teisės aktuose bei teisės mokslo autoritetų suformuluotų teisinių minčių ir teorijų.

Šiuolaikinėje visuomenėje didėjant verslo teisinių santykių teisiniam reguliavimui, verslo subjektams jas taikyti ir suprasti tampa vis sunkiau. Atsiranda vis daugiau teisinių barjerų, reguliuojančių vis smulkesnes verslo santykių sąlygas. Neretai įstatymai dėl prieštaravimo Europos Sąjungos (toliau – ES) aktams ar tarptautinėms normoms ir principams yra keičiami, tikslinami, o pastariesiems dar neįsigaliojus yra priimami pakeitimų projektai, kas gali neigiamai paveikti verslo santykius. Todėl darytina **tyrimo hipotezė** – Lietuvoje kaip teisinėje demokratinėje valstybėje verslo laisvės teisinis reglamentavimas iš esmės atitinka Europos Sąjungos valstybėse suformuluotus teisinius standartus verslo laisvės įgyvendinimo srityje, tačiau galima būtų rasti ir tam tikrų spragų. Taigi atsižvelgiant tiek į privatinės turtinės subjekto teises tiek į viešąsias teises, matome, kad subjekto teisė į verslo laisvę yra labai aktuali.

Šio temos aktualumą rodo ir tai, kad Lietuvai įstojus į ES greta nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintų teisės normų taikomos ir ES teisės aktuose esančios teisės normos, kurios implementuojamos į Lietuvos teisinę sistemą. Kur verslas tampa konkurencingesnis, laisvesnis, o verslo laisvės atrodytų platesnės, bet taip pat ir labiau neapibrėžtos. Spartus Lietuvos teisinės sistemos keitimasis rinkos ekonomikos keliu prieš ir po stojimo į ES, subjekto teises į verslo laisvę daro ypač įdomia ir aktualia tema. Praktiškai nėra mokslinių darbų, kuriuose sąlygos verslui plėtotis Lietuvoje būtų vertinamos vienu metu ir teisiniu ir teisingumo požiūriu todėl neabejotinas matomas ir **tyrimo naujumas**. Be naujumo, kitas motyvas paskatinęs gilintis į pasirinktą temą yra jos aktualumas Lietuvos atžvilgiu šiomis dienomis. **Temos aktualumas:** Šia tema kalbama nuo senų laikų kai prekybos ir verslo gildijos augo tarsi grybai po lietaus, o valstybės iš to stengėsi vienaip ar kitais uždirbti. Šia tema kalbama dabar ir turbūt dar ilgai apie tai bus diskutuojama mokslininkų, politikų, verslininkų susitikimuose. Mūsų realijoje, teisiniu požiūriu, įstatymai priimami nepakankamai nuosekliai, o teisės aktai neretai lieka tarpusavyje nesuderinti. Lietuvoje dažnai girdima verslininkų kritiška nuomonė, kad Lietuvoje yra nepalankios sąlygos verslui plėtoti. Šis tyrimas įgalintų atsakyti į klausimą ar verslininkų kritika valstybės atžvilgiu yra pagrįsta. Šis tyrimas taip pat padėtų tobulinti verslo laisvės teisinį reglamentavimą Lietuvoje.

Atkreiptinas dėmesys, kad šis probleminis teisės į verslo laisvę klausimas yra aktualus tikslinei profesinei grupei, t.y. teisininkams ir verslininkams. Kas savo ruožtu reikalauja kokybiško, detalaus ir profesionalaus teisinio teisės teorijos ir teisės normų problemų tyrimo atlikimo.

Akivaizdu, kad naujų verslo santykių teisinių reguliavimų atveju, teisės normų taikymas ir aiškinimas Lietuvos verslo subjektams sukelia tam tikrų problemų. Todėl siekiant išvengti didelių problemų praktikoje ir užtikrinti veiksmingą, tinkamą teisės normų taikymą ir laisvių apsaugą, labai svarbu ir aktualu išanalizuoti teisės į verslo laisvę turinį, kylančias problemas bei galimus jų sprendimo būdus.

Nors Vakarų Europos bei Jungtinių Amerikos Valstijų teisės moksluose skiriama pakankamai daug dėmesio verslo santykių problematikai nagrinėti, o tačiau Lietuvoje kol kas pasigendama detalesnės šios problemos nagrinėjimo. Galima pasidžiaugti, kad Mykolo Romerio universitetas žengė pirmą žingsnį pernai įkurdamas verslo teisės katedrą. Manytina, šis darbas yra pirmas Lietuvoje mokslinio tiriamojo pobūdžio, kuriame bandome pateikti ir analizuoti verslo laisvės turinį ir su juo susijusius problematinius aspektus.

Magistrinio darbo **tiriamąją problemą (darbo objektas)** apsprendžia darbo pavadinimas. Darbe siekiama nustatyti ar teisės į verslo laisvę įgyvendinimas (objektiniu požiūriu verslo laisvės teisinis reglamentavimas) Lietuvoje atitinka teisingumo reikalavimus.

Apie verslo laisvės įgyvendinimo ekonomines sąlygas literatūroje ekonomikos temomis rašoma labai daug. Yra aiškiai suformuluoti ir praktikoje taikomi rinkos ekonomikos principai. Kita vertus yra taip pat daug literatūros socialinio teisingumo tema. Daugelis autorių tyrinėja, kokiais mechanizmais turi būti valdoma kapitalistinė rinka, kad tuo pat metu būtų užtikrinamos socialinės piliečių teisės.

Vienok rašant darbą praktiškai nepavyko rasti literatūros, kurioje būtų aptartas **subjektinės teisės** į verslo laisvę įgyvendinimo sąlygų kompleksas.

Kita vertus toks literatūros stygius nebuvo ypatinga kliūtis, siekiant įgyvendinti tyrimo uždavinius. Darbe buvo galima panaudoti įvairių autorių, kurie rašė rinkos ekonomikos tema, socialinio teisingumo tema, darbus. Darbe remiamasi šiais užsienio, ir Lietuvos autorių moksliniais darbais.

Vis gi, magistrinio darbo analizei pasitelkiamas didelis kiekis užsienio bei Lietuvos mokslinės literatūros, kurioje pateikta teisingumo teorijos bei su verslo laisvių turiniu susijusi medžiaga. Atliekant subjekto teisės į verslo laisvę turinio analizę sutelkiamas dėmesys į mokslinius darbus, įvairių autorių teisės teorijos, filosofijos vadovėlius, pagrindinius įstatymus įtakojančius verslo santykius, įvairių autorių straipsnius atskirais klausimais. Šios temos atskirais klausimais yra pasisakę tokie užsienio autoriai kaip John`as Locke`as, John`as Rawls`as, Robert`as Nozick`as, Friedrech`as A. Von Hayek`as ir kiti. Tai pat reiktų paminėti ir Lietuvos mokslininkus, rašiusius šia ar artimomis temomis t. y. prof. Alfonsas Vaišvila, prof. Saulius Arlauskas, dr. Remigijus Šimašius

ir kiti. Lietuvos laisvosios rinkos institutas, jau šešioliktus metus nagrinėja taip pat ir su verslo laisvėmis aktulius klausimus ypač daug yra pasisakius Elena Leontjova mums aktualiais klausimais. Skambiai ištartas temos šūkis - „Verslui laisvę“ nuo pat nepriklausomybės atkūrimo pradžios, tarsi trimitas skelbia, jog Lietuva žengia kapitalistinių keliu. Verslo laisvės klausimai visais laikais buvo aktuali tema politinėse, ekonominėse, socialinėse ir kitose diskusijose nepriklausomai nuo to ar verslas buvo labiau ar mažiau valstybės kontroliavimo objektas.

Magistrinio darbo **tyrimo tikslas** - išanalizuoti teisės į verslo laisvę teisinį reglamentavimą Lietuvoje teisingumo požiūriu.

Aukščiau suformuluotam darbo tikslui pasiekti yra iškeliami tokie **tyrimo uždaviniai**:

1. Išsiaiškinti šiuolaikinę teisingumo sampratą, kuri gali būti panaudota siekiant vertinti verslo laisvės teisinį reglamentavimą teisingumo požiūriu.
2. Atskleisti teisės į verslo laisvę turinį (verslo laisvės teisingo teisinio reglamentavimo sąlygų visumą)
3. Nustatyti Lietuvos įstatyminę bazę, kuri yra pagrindas teisiškai reglamentuojant verslo laisvę.
4. Įvertinti atskirų įstatymų, reglamentuojančių verslo laisvę Lietuvoje atitikimą teisingumo reikalavimams.

Magistrinio darbo užsibrėžto tikslo ir uždavinių siekiama laikantis mokslinio objektyvumo ir taikant šiuos mokslo **tyrimo metodus**: sisteminės analizės, loginis, lyginamasis, empirinis, dokumentų analizės metodai.

Magistrinis darbas susideda iš įvado, pagrindinio trijų dalių teksto ir išvadų, pasiūlymų, santraukų lietuvių, anglų kalbomis bei priedų. Kiekviena darbo dalis suskirstyta į skyrius pagal nagrinėjamų klausimų pobūdį. Magistrinio darbo struktūrai įtakos turėjo tai, kad darbe nagrinėjami ne tik subjektinės privatinės turtinės teisės kaip verslo laisvės turinio dalis, bet ir teisingumo teorijų reikalavimai bei viešosios subjektinės teisės ir jų specifika Lietuvos teisinėje sistemoje.

Šio darbo pirmame dėstymo skyriuje yra keliami įvairūs klausimai bei uždaviniai ir iš karto yra ieškoma jų sprendimo variantų. Darbo pirmajame skyriuje aiškinamasi, nuo kokių sąlygų priklauso subjekto teisės į verslo laisvę užtikrinimas. Šios sąlygos gali būti įvardijamos kaip - privatinė turtinės subjektinės teisės. Nustačius kokios šios teisės yra, ir jas visas susisteminus, turime gauti vieną verslo laisvės turinio dalį.

Antrajame dėstymo skyriuje yra analizuojamos teisinėje teorijoje plačiai paplitusias socialinio ir libertariojo teisingumo teorijos. Remiantis teisingumo teorijų modeliais, aiškinamės, kaip turėtų atrodyti verslo laisvės antroji turinio dalis, kuri suformuoja viešąsias subjektines teises. Viešųjų subjektų teisių analizė vėliau leis įvertinti, kokie kriterijai įtvirtinti Lietuvoje – atitinkantys socialinį ar libertarųjį teisingumą. O tai, savo ruožtu, leis pamatyti neatitikimų tarp teisės aktų ir teisingumo reikalavimų priežastis.

Kad analizė būtų sisteminga, apsiribojama svarbiausiais mums rūpimais teisiniais kriterijais verslo santykių srityje.

Pirmajame ir antrajame darbo skyriuose atliktas teorinis temos tyrimas padeda geriau suprasti, iš ko sudarytas verslo laisvių turinys, kur yra jo silpnosios ir stipriosios vietos ir kokių kelių reikėtų eiti, norint jį patobulinti.

Trečiajame darbo skyriuje, remiantis anksčiau atlikta teorine analize, vertinama Lietuvoje egzistuojantis verslo laisvės turinys. Taip pat nagrinėjama, kokios vertybės, teisės bei laisvės užtikrinančios sėkmingą verslo plėtrą įtvirtintos Lietuvos teisinėje sistemoje. Remiantis visuma įtvirtintų teisių, laisvių bei vertybių, yra analizuojama kaip verslo laisvės turinys pasireiškia Lietuvoje. Daroma išvada, apie Lietuvoje praktikuojama teisingumo sampratą, teisiškai reglamentuojant verslo plėtrą.

Suradus uždavinių sprendimo variantus, kartu pasiekiamas darbo tikslas. Kiekvienas darbo skyrius ir kiekvienas uždavinys priartina prie keliamo bendro tikslo – t.y. atsakymo: kaip turi atrodyti teisės (teisinga teisė) į verslo laisvę turinys (sistema) konkrečiame Lietuvos kontekste ir kokios valstybės pareigos jį sukurti.

Per teorinių ir praktinių teisinių žinių harmoniją ir darnią pusiausvyrą mes siekiame išsamiau susipažinti su subjekto teise į verslo laisvę, pažinti jose kylančias problemas bei objektyviai ir racionaliai įvertinti verslo laisvės turinio veikimą praktikoje.

2. TEISĖS Į VERSLO LAISVĘ SISTEMOS KŪRIMO PRIELAIDOS

2.1 VALSTYBĖ KAIP TEISĖS Į VERSLO LAISVĘ ĮGYVENDINIMO SĄLYGA

Iš ko kyla teisės į verslo laisvę teisingo teisinio reguliavimo kūrimo poreikis? Kiek šis poreikis yra tikras, o ne tariamas? Kas patvirtina jo tikrumą? Koks yra šio poreikio patenkinimo mechanizmas ir rezultatas? Kaip valstybė stabdo ir daro įtaką į verslo laisvės vystymą? Kaip turi būti tinkamai kuriami įstatymai, kad verslas būtų skatinamas, o ne slopinamas? Kokios pagrindinės kliūtys įgyvendinant subjektines teises į verslo laisvę? Į visus šiuos ir kitus klausimus sieksime atsakyti šiame darbe.

Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau – LR Konstitucija) 46 str. 2 pastraipa teigia: „Valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą.“¹ Ši Konstitucinė nuostata byloja apie tam tikrą valstybės ir verslo subjektų sąveiką. Kokia ši sąveika? Ar galima būtų kalbėti apie tokius kraštutinius, kad verslo subjektai gali išsiversti be valstybės globos, arba priešingai, valstybė privalo visapusiškai verslą globoti. Matomai, nei vienas nei kitas kraštutinis nepriimtini. Apie tai byloja LR Konstitucinė nuostata valstybė „remia“ „ūkinę iniciatyvą“, bet neatsako už ją. Tačiau pats terminas „remia“ nėra pakankamai aiškus. Kokiu laipsniu verslui

---

¹ LR Konstitucija 46 str.

valstybė netūrėtų padėti ir koku laipsniu verslas turėtų priklausyti nuo valstybės globos: tai pagrindinis uždavinys, siekiant atsakyti kokia būtų teisinga teisės į verslo laisvių teisinio reglamentavimo sistema. Bet tai tam tikra prasme yra visų pirma teorinė problema.

Reikalinga nuodugni verslo ir valstybės santykio koncepcija.: Verslo ir valstybės santykio koncepcija turi paaiškinti verslo santykių reguliavimą užtikrinančius įstatymų turinį, o tam būtina remti teisingumo teorijomis. Teorijos turėtų nurodyti gaires, kuriomis turėtų būti formuojama sistema, taip kad ji kuo efektyviau leistų verslo laisvėms pasireikšti. Įstatymais valstybės siekia tas teorijas įgyvendinti, nusakyti tų teorijų turinį bei ribas. Jei valstybės ir verslo santykis nėra konceptualiai pagrįstas, tuomet valstybės poveikis verslui gali būti tiesiog žalingas. Taigi, kadangi valstybė suteikia verslui apsaugą, paramą kuria tinkamą ekonominę aplinką, kurios dėka verslas galėtų sėkmingai vystytis. Todėl galima sakyti, kad verslo plėtra yra tiesiogiai priklausoma nuo valstybės efektyvaus darbo. P. Leonas veikale „Teisės filosofijos istorija“ išsako panašią mintį: „kai valstybė savo įsakymais priešingais protui arba visuomenės daugumai, naikina tą naudą, kurią kiekvienas pilietis turėjo mintyje, atsisakydamas nuo gamtiškos padėties, tai tuo pačiu ji naikina sutartį, kuri pagimdė ją (valstybę), naikina pačią save.“² Taigi, valstybė, nevykdydama savo įsipareigojimų, susijusių su verslo plėtra tiesiogiai ar netiesiogiai gali apriboti verslo laisvės įgyvendinimą.

Būtina nepamiršti, kad valstybė yra jos gyventojų kūrinys. Žmonės anot J. Locke'o dalį savo teisių patiki valstybei, kad ši padėtų užtikrinti jų pačių teises ir laisves, tenkinti kylančius poreikius, bei patobulinti tarpusavio kooperacijos sąlygas³. Valstybė, tinkamai organizuodama savo administracinę funkciją, turi veikti verslo aplinką taip, kad tai būtų naudinga jos gyventojams. Priešingu atveju valstybė savęs nepateisintų.

Kita vertus verslo subjektai pradėdami įgyvendinti ir plėtoti savo verslą ne tik priklauso, bet taip pat ir nepriklauso nuo valstybės valios. Verslas – tai visų pirma privatinė sfera, kurią bent teoriškai mažiausiai turėtų įtakoti valstybė. Verslo sfera – tai atitinkama verslo subjektų saviorganizacija, paremta abipuse nauda. Verslo subjektai laisvai tarpusavyje sąveikauja ir įgyvendina savo teises. Valstybė, šiuo atžvilgiu, turi kuo mažiau kištis į laisvosios rinkos sureguliuojimą bei plėtrą. Nesant verslo subjektų laisvo bendradarbiavimo, nebus pačios verslo užuomazgos, todėl net nebus tinkamų sąlygų įgyvendinti verslo laisves.

Iš to kas pasakyta seka 1. : verslas turi turėti tinkamą įstatyminę bazę, idant geriau įgyvendinti verslo laisvės poreikius; 2. verslo subjektai turi turėti pakankamai liberalią teisinę erdvę, kad nevaržomai galėtų veikti savireguliuotis; 3. valstybė turi užtikrinti tinkamą savo aparato administravimą, taip nedarytų kliūčių verslo plėtrai; ir 4: valstybė turi turėti tam skirtą išteklių šaltinį, kad galėtų užtikrinti tinkamą verslo laisvių sistemos bei savo funkcijų įgyvendinimą. Todėl

² Leonas P. Teisės filosofijos istorija. Vilnius: Mintis, 1995. P. 170.

³ Locke'as J. "Esė apie pilietinę valdžią" Vilnius, Mintis 1992. P. 30 – 40.

kyla keli klausimai. Būtina išsiaiškinti kaip valstybė turi suorganizuoti savo administravimą bei išteklius, kad tai būtų priimtina verslo subjektų laisvėms? Kaip turi būti kuriama tinkama įstatyminė bazė, kad laisvoji rinka būtų subalansuota?. Kokios atsiranda kliūtys įgyvendinant verslo laisvės sistemą? Į šiuos klausimus ieškosime atsakymų darbe.

Norint atsakyti į klausimą, ar įstatyminė bazė bei valstybės administravimas ir išteklių panaudojimas yra teisingi, pirmiausia reikia išsiaiškinti, ar jie yra objektyvūs ir ne šališki, t.y. ar nėra diskriminacinio pobūdžio. Tai išsprendus, būtina išsiaiškinti ar valstybės nustatytos ir teisės aktuose įtvirtintos teisės ir laisvės yra pakankamai garantuojamos, ar valstybė turi pakankamai išteklių, kurie leistų garantuoti tiek valstybės tinkamą administravimo užtikrinimą, tiek visiems asmenims vienodas galimybes pasinaudoti savo teisėmis ir laisvėmis. Tai išsiaiškinus, galėsime spręsti apie verslo laisvės sistemai trukdančius veiksnius. Savaiame suprantama, kad valstybės galimybes užtikrinti visuomenei nustatytas žmogaus teises ir laisves sąlygoja be galo daug veiksnių. Tai yra labai plati sfera.

2.2 SUJEKTO TEISĖS Į VERSLO LAISVĘ TURINYS IR JOS TESTAVIMO TEISINĖJE SISTEMOJE KRITERIJAI

Ar galima būtų ūkio veiklos laisvė priskirti grynai privatinės teisės sričiai? Pažymėtina, kad ūkinės veiklos plėtojimo galimybės priklauso nuo to, kokia nuosavybe disponuoja verslo subjektas. Bet ar tik nuo to? Ar ji nepriklauso nuo kitų subjektų, nuo valstybės ir apskritai nuo viešų interesų? LR Konstitucijos 48 str. 1 dalyje yra nustatyta, kad „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą...“⁴. Tai, kad LR Konstitucijoje įvardintos fundamentinės tam tikrus santykius reglamentuojančios nuostatos, reiškia, kad ši santykių sritis valstybei yra svarbi ir prioritetinga. Pastarojoje LR Konstitucijos nuostatoje matyti, kad teisę pradėti verslą nustato įstatymai. O tai jau yra antras požymis, rodantis teisės į verslo santykių svarbą valstybei, nes „įstatymai – tai Konstitucijos ir Seimo nustatyta tvarka išleisti pirminiai teisės aktai, kurie turi aukščiausią juridinę galią, formuluoja bendrąsias teisės normas, skirtas reguliuoti svarbiausius žmonių santykius.“⁵

2.2.1 PRIVATINĖS SUBJEKTYVŲSIS TEISĖS KAIP TEISĖS Į VERSLO LAISVĘ TURINIO IŠRAIŠKA

Kalbant apie verslo saviorganizuojantį pobūdį ir teisingus verslo subjektų santykius, yra savaiame suprantama daryti prielaidą, - kad verslo laisvės turinio reglamentavimo pradžia ir pirminė sąlyga – tai privatinų subjektinių teisių įtvirtinimas valstybės teisinėje sistemoje.

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Žin., 1992, Nr. 33-1014. 48 straipsnis.

⁵ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 247.

LR Konstitucija 46 str. I pastraipa „Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva“⁶. Kalbant apie šį verslo subjektų ir valstybės sąveikos aspektą, iškyla valstybės pareiga nekliudyti verslui savarankiškai plėtotis. Verslo subjektai šiuo atžvilgiu privalo disponuoti visa visuma privatinių subjektinių teisių, kurios būtinos verslo privatinių interesams įgyvendinti. Ši mintis reiškia, kad teisė į verslo laisvę implikuoja savyje tas privatinės subjektines teises, kurios lemia piliečių ekonominį aktyvumą. Tokiu atveju galima būtų manyti, kad valstybė, siekdama užtikrinti teisės į verslo laisvę įgyvendinimą, privalo pasirūpinti, kad verslo subjektai disponuotų visa visuma privatinių subjektinių teisių, užtikrinančių ekonominę iniciatyvą. Pabandykime pasiaiškinti, kokios tai galėtų būti teisės, ir kaip naudojamos jomis reglamentuoja valstybė. LR Konstitucijos 46 str. I pastraipa nustato, kad „Lietuvos ūkis grindžiamas privačia nuosavybe“⁷. LR Konstitucijos 23 str. I dalis nustato, kad „nuosavybė neliečiama“⁸. Ši ir prieš tai cituotos Konstitucijos nuostatos rodo, kad Lietuvos ūkis(verslo plėtotė) yra siejamas su verslo subjektų turtine nepriklausomybe, su jų autonomine būtimi ir galimybe be valstybės tarpininkavimo organizuoti savo veiklą. Tai rodo, kad bent Lietuvos atveju verslo laisvė visų pirma sietina su verslo subjektų privatinėmis turtinėmis teisėmis. Apie tai galima spręsti iš pačios „verslo laisvės“ sąvokos turinio.

Todėl pabandykime, išsiaiškinti ką reiškia „verslo laisvės“ sąvoka, koks yra jos turinys? Dabartinės Lietuvių Kalbos žodynas verslą apibrėžia kaip „užsiėmimą, darbą“⁹, o žodį laisvę apibrėžia net kelios definicijos, 1. nebuvimas apribojimų, varžančių visuomeninį politinį gyvenimą bei visuomenės ar atskiro jos nario veiksmą; 2. teisė nevaržomai reikšti savo ar visuomenės nuomonę, ginti reikalus; 3. turėjimas valios daryti, ką nors ir; 4. buvimas neuždarytam, galėjimas be suvaržymų judėti¹⁰. „Verslo laisvės“ sąvoką apibūdina dvi pirmosios nuostatos. Iš jų seka, kad „Verslo laisvė“ – tai verslo subjekto galėjimas be ribojimų užsiimti savo profesine darbine veikla. Ši verslo laisvės sąvoka visų pirma numato veiksnų verslo subjektą, kuris kartu turi tam tikrą verslo planą ir motyvaciją šį planą įgyvendinti. Be to iš šios verslo sąvokos seka ir tai, kad valstybė ir kiti visuomenės nariai turi nekliudyti šį planą įgyvendinti.

Galima teigti, kad „verslo laisvės“ sąvokos apibrėžime naudojama „negatyvi“ laisvės samprata. Skirtingai nei pozityvi laisvės samprata, negatyvi laisvė reiškia visumą valstybės nustatytų sąlygų ir suformuotų institutų, kurie užtikrina galimybę individui įgyvendinti savo teisėtus interesus¹¹. Šiuo atžvilgiu „verslo laisvė“ reikštų, kad valstybė gerbia asmens privačią autonomiją ir

⁶ Lietuvo Respublikos Konstitucija // Žin., 1992, Nr. 33-1014. 46 straipsnis

⁷ Ten pat.

⁸ Ten pat.

⁹ Dabartinis Lietuvių Kalbos žodynas. Vilnius, 2000. P. 923.

¹⁰ Dabartinis Lietuvių Kalbos žodynas. Vilnius, 2000. P. 351.

¹¹ Reikia pastebėti, kad Isaiah Berlin išskiria dvi laisvės sąvokas. Pirmoji yra „pozityvioji“ laisvė, kurios pagrindas yra metafora, kad subjektas yra pats sau šeimininkas. Troškimą būti savo paties, savo „tikrojo aš“ valdomam (self-directed) atsiskyrė į du lygmenis: 1.

nekliudo asmeniui naudotis privatinėmis subjektinėmis teisėmis, kad realizuotų savo materialinius interesus. Kitaip tariant žodynuose suformuluotos verslo laisvės apibrėžimas apima tik tą subjekto veiklos sritį, kuri susijusi su jo privatinėmis turtinėmis teisėmis įgyvendinimu.

Pažymėtina, kad žodis „reglamentavimas“ Lietuvių kalbos didžiajame žodyne yra suprantamas kaip „veiksmas į kurį įeina taisyklių rinkinio, įstatų, nustatymas ir taikymas“, t.p. kuriuo reguliuojama nustatoma ir taikoma tai kas yra reglamente¹². Todėl verslo laisvių reglamentavimą galima taip pat suprasti ir kaip pastarųjų laisvių reguliavimą.

Pabandykime išskirti pamatinę privatinę subjektinę teisę, kurios atskleistų verslo laisvės turinį. Remiantis J. Locke'o monografija „Ese apie pilietinę valdžią“ tai – laisvė, gyvybė ir nuosavybė, yra pagrindinės asmens įgimtos vertybės. Laisvę Locke'as supranta, kaip subjekto teisę nebūti nepagrįstai suimtam, t.y. grynai per baudžiamosios jurisdikcijos prizmę. J. Locke'as teigia, kad būti laisvam reiškia savo valia ir netrikdomai disponuoti savo paties asmeniu, tvarkyti savo veiksmus, turtą ir visą savo nuosavybę pagal galiojančius įstatymus, tad priklausyti ne nuo kito savivalės, o vadovautis savo paties valia¹³. Su verslo laisve tampriausiai yra susijusi jo minima įgimta vertybė – teisė į nuosavybę. Nuosavybės instituto ištakos yra ypatingas teorinių svarstymų objektas, kuris leidžia atsakyti į klausimą: kaip žmonėms pavyko „peraugti“ gamtinę padėtį ir sukurti civilizuotus santykius. Tai teisinė kategorija, nes koks nors daiktas žmogui gali priklausyti tik pagal teisę.

J. Lockes'as savo „Esmė apie pilietinę valdžią“ išskiria visą skyrių „Apie nuosavybę¹⁴“, todėl galima teigti, kad nors teoriškai neargumentuoja, tačiau, kaip teigia S. Arlauskas intuityviai suvokia, kad nuosavybės instituto esmės ir kilmės atskleidimas - tai pagrindas pažinti pilietinę būklę ir paaiškinti jos atsiradimą bei pirminį įgijimą¹⁵. Pagrindinė sąlyga suteikianti žmogui daiktą laikyti jo nuosavybe, jo manymu, yra darbas. „Žmogaus kūno ir rankų darbas tikrai priklauso jam pačiam¹⁶“. J. Locke'o privačios nuosavybės instituto atsiradimo teorija, todėl vadinama specifikacine (arba darbo) teorija. J. Locke'o specifikacinė (darbo) nuosavybės pirminio įsigijimo teorija kritikuotina, tačiau pozityvi tuo, kad žmogaus veiklumas yra tik žmogaus lemianti prielaida atsirasti pirminiam įgijimui.

Privačios nuosavybės instituto atsiradimo prielaida - paties subjekto išreikšta valia valdyti daiktą. Galime teigti, kad būtent čia J. Locke'as netiesiogiai kalba apie nuosavybės valdymo teisę. Esant pirminio įgijimo situacijai J. Locke'as teigia, kad „Tas kuris pakludamas Dievo įsakymui, užvaldė suardamas ir užsodindamas tam tikrą žemės dalį, pridėjo prie jos dalį savo nuosavybės, į

¹² Dabartinis Lietuvių Kalbos žodynas. Vilnius, 2000. P. 651.

¹³ Locke'as J. „Ese apie pilietinę valdžią“ Vilnius, Mintis 1992. P. 53

¹⁴ Ten Pat P. 30

¹⁵ Ten Pat P. 32; Arlauskas S. „Turiningieji teisės pagrindai“ Vilnius. 2004 P. 144

¹⁶ Ten Pat. P. 30 - 38

kuria kitas neturi kokios teisės...¹⁷“. Būtent čia J. Locke‘as išskiria būtiną nuosavybės sąlygą tai – jos valdymas. Todėl žemės įdirbimas susijęs, kaip teigia J. Locke‘as su pirminiu nuosavybės įsigijimu. Anot J. Locke‘o „Dievas, liepdamas užvadyti žemę, įteisino jos pasisavinimą¹⁸“. Todėl nuosavybės instituto atsiradimo faktą lemia žmogaus valios aktas, pareiškimas, kad daiktas mano. Taigi iš Locke‘o galime išvesti dvi pamatinės turtinės privatinės teisės 1) valdymo 2) nuosavybės. Bet ar tik šios dvi teisės apibūdina visų turtinių santykių sferą? Gal yra kokios nors kitos.

Tuo tikslu panagrinėkime idealią situaciją, kuomet du ar daugiau subjektų, pavadinkim juos, „Robinzonais“ gyvena negyvenamoje saloje. Jie naudojami įvairiais daiktais, o tuo pačiu pripažįsta vienas kito autonomiją. Kadangi žemė yra bešeimininkė visi jie turi į ją valdymo teisę. Kiekvienam pasiėmus po žemės dalį ir kitiems tai pripažinus atsiranda ir nuosavybės į tą žemę teisė. Bet „Robinzonai“ yra kūrybingos asmenybės. Kiekvienas iš jų sukuria ką nors unikalaus, ko kiti neturi. Suprantama, kad jiems kariauti nėra reikalo. Jie paprasčiausiai sukurtais daiktais gali apsikeisti. Taip pripažindama abipusę teisę į „susitarimo laisvę“. Taigi galima būtų teigti, kad egzistuoja trys pamatinės turtinės subjekcinės teisės: 1) valdymo teisė, 2) nuosavybės teisė, 3) sutarčių laisvės teisė. Visos jos yra civilinės teisės veikimo ribose. Šių teisių detalus reglamentavimas ir sąlygoja visų civilinių teisių sistemą. S. Arlauskas kaip tik ir teigia, kad turtiniai teisiniai santykiai modeliuoja būtent tris pamatinės turtinės privatinės subjekcinės teisės: valdymo teisę, nuosavybės teisę ir sutarčių laisvės teisę.¹⁹

Teisė į susitarimą, galime žvelgti keliomis prizmėmis. Pirmiausia tai atskleidžia sutarčių laisvės teisė. Kiekvienas asmuo, kaip laisvai veikianti būtybė, turi teisę sudaryti sutartį (rašytinę, verbalinę arba konkludentiniais veiksmais), kuri tenkina jo privačius interesus, t.y. individualiai autonominės būties poreikius. Laisvė sudaryti sutartis, laisvė atsisakyti sudaryti, laisvė laisvai nustatyti sutarties turinį bei laisvė sudaryti sutartis, kurios įstatymai nenumato, jeigu neprieštarauja teisei ir gerai moralei, keturiais šios teisės aspektais. Tvarką, vykdymą, padarinius nustato valstybė. Sutarčių teisės normų prigimtinis šaltinis yra pačių asmenų valia. Valstybės pareiga - užtikrinti šalių laisvų susitarimų teisinę gynybą. Todėl, galima sakyti, kad sutarčių teisės normų prigimtinis šaltinis yra pačių asmenų valia, nes taip galime paaiškinti, kad „egzistuoja laisvė sudaryti sutartis, kurių įstatymai nenumato. O norint nepažeisti asmens individualios autonomijos – reiktų leisti jam veikti taip kaip jam pačiam atrodo geriau. Išėitų, kad ką šalys laisva valia nusprendė, bus įstatymas. O valstybė jau įgauna pareigą užtikrinti šalių laisvų susitarimų teisinę gynybą. Sutarčių laisvės teisę galime kildinti ir iš nuosavybės teisės instituto. Anot G. V. F Hėgelio, kuris žmogaus teisę pasisavinti daiktą įvardija kaip absoliučią. Be to, jo manymu, daiktas priklauso tam, kas „atsitiktinai jį užvaldo pirmasis“. Jis kaip ir Kantas palaiko okupacinę teoriją, pirminį įgijimą laikydamas

---

¹⁷ Ten Pat. P. 35

¹⁸ Ten Pat P. 37

¹⁹ Arlauskas S. „Turiningieji teisės pagrindai“ Vilnius. 2004 P. 164 - 167

vienašaliu valios išraiškos aktu. Neigia bet kokį pirminio įgijimo kvestionavimą - kas pirmas užvaldė bešeimininkį daiktą, to teisė jokių pagrindų negali būti revizuojama. Tačiau G. V. F Hėgelis pažymi, kad „*vidinį mano valios aktą turi pripažinti ir kiti*“²⁰. Taigi tol, kol vienašalis užvaldymas nėra kitų pripažįstamas kaip teisė, daikto valdymo juridinis statusas figūruoja tik kaip subjektyvi teisė.

2.2.1.1. TURTINIŲ SUBJEKTINIŲ TEISIŲ PANAUDOJIMO MORALINIŲ APRIBOJIMŲ POREIKIS

S. Arlauskas teigia, kad teisinės turtinės pareigos kartu su kitais teisiais partneriais susikuria pats asmuo. Tai pareigos nepasisavinti svetimo daikto, elgtis su savo nuosavybe taip, kad nebūtų pažeisti kito asmens interesai, gerbti kito asmens laisvę sudarant sutartis. Šias pareigas susikuria ne tiek galvodamas apie kito asmens interesus, kiek paisydamas asmens intereso būti individualiai autonomiškam. Jam paprasčiausiai naudingiau paklusti įpareigojančioms taisyklėms, kurios užtikrina galimybę laisvai veikti, plėsti savo individualios autonomijos ribas. Šių pareigų kilmė nėra moralinė, nes moralinės nuostatos paprastai išreiškia žmogaus įsipareigojimus bendruomenei.²¹

Teisė į valdymą atsiranda tiesiogiai užvaldant daiktą, taip pat teisė valdyti gali būti paveldima arba perduodama. Valdymo teisė atsispindi okupacinė teorija, kuri grindžiama asmens neigiamos laisvės be sąlygiškumu. Vadinasi jei subjektas turi pakankamai galių, jis turi teisę užvaldyti tą daiktą kurio nori, jeigu tas daiktas bešeimininkis.

Nuosavybės teisės srityje galima pastebėti nusistovėjusią bei visuotinai pripažįstamą taisyklę, „savininkas turi teisę su savo daiktu elgtis kaip panorėjęs“. Subjekto elgesio su daiktais, kuris yra privati nuosavybė, logika galime išvesti, kaip teigia S. Arlauskas, iš asmens individualios autonomijos sampratos. S. Arlauskas teigia, kad veiksnų civilinių teisinių santykių subjektą charakterizuoja jo motyvacija užsiimti profesine veikla ir jos dėka egzistuoti nepriklausomai nuo kitų bendrų norų²². Todėl nuosavybė, anot S. Arlausko ne tik įgyto turto valdymas, bet ir yra veiklos laisvės ir individualios autonomijos išraiška. Čia svarbus elementas tai, kad norint teisiškai reglamentuoti nuosavybės valdymą, santykis tarp asmens ir jo nuosavybės objekto turi būti adekvačiai pasvertas jo autonomijos požiūriu. Vadinasi net paprasti apribojimai ar tai draudimai elgtis su nuosavybe savo nuožiūra, jau riboja asmens veiklos laisvę. Žinoma, privatinės teisės subjektas negali naudoti savo nuosavybės taip, kad būtų pažeista kitų subjektų autonomija. Tačiau šią sąlygą galima paaiškinti ir be viešosios teisės (bendruomeninis reikalavimas) prielaidų. Nuosavybės objektas taip pat diktuoja tam tikras ribas nuosavybės subjektui. Pavyzdžiui žemės ploto natūra neįmanoma perkelti į kitą geografinę vietą. Lygiai taip pat draudimas naudotis

²⁰ Hėgelis G. V. F. „Teisės filosofijos apmatai, arba Prigimtinės teisės ir valstybės mokslo metmenys“ Vilnius, 2000

²¹ Arlauskas S. „Turingieji teisės pagrindai“ Vilnius. 2004 P. 172

²² Ten Pat. 156 - 163 psl.

nuosavybe taip kaip nori, kurie išplaukia iš kitų subjektų reikalavimų savininkas gali ir net privalo traktuoti kaip savo turto tam tikras savybes, kurios riboja galimybes disponuoti savo turtu, bet kaip. Todėl, asmeniui, kuris priima elgesio su nuosavybe taisyklės tai nėra problema, nes jis pats yra suinteresuotas laikytis visų taisyklių, kurios reglamentuoja jo santyki su jo turtu. Įpareigojantis nuosavybės teisės pobūdis jos adresatui šiame kontekste nėra svetimumo autoriteto reikalavimas, teigia S. Arlauskas.

Nors sutarčių laisvė nėra absoliuti, visų pirma dėl to, kad patys sutarties dalyviai kelia sąžiningumo, mainų proporcingumo ir kitus reikalavimus, tačiau ją gali riboti tam tikri moraliniai imperatyvai. Todėl valstybė pagrįstai imasi priemonių, kad būtų apsaugota silpnoji šalis. Kaip pažymi K. Zweigert'as ir H. Kotz'as, kad šie ribojimai yra privalomi, nes sutarčių teisės procedūrinės normos apeliuoja ne tik į privačius turtinius santykius, bet ir į šalių viešuosius. Todėl sutartis yra galiojanti, jei neprieštaruja viešajai tvarkai ir geriems papročiams. K. Zweigert'as ir H. Kotz'as atkreipia dėmesį į tai, kad darbo sutartyse egzistuoja akivaizdi šalių nelygybė, kai viena šalis būna tiesiog gyvybiškai priversta pritari ją žeminančioms sutarties sąlygoms, kurias siūlo „ekonomiškai pranašesnė šalis“²³. Šie veiksniai yra įtvirtinti teisės aktuose, nes subjektų laisvas susitarimas yra įrėmintas teisės aktų nustatyta forma.

S. Arlauskas pažymi, kad yra ne lygiavertis sutarčių šalių veiksnio laipsnis²⁴. Nepatyrę arba dėl amžiaus neveiksnūs asmenys nepajėgūs sudarinėti sutartis su normaliai veiksniais asmenimis. Kaip tik todėl sutarčių laisvės teisė negali nebūti neribojama silpnosios šalies naudai. Tai moralinis reikalavimas atsižvelgti į silpnosios šalies padėtį. Sutarčių sudarymo procedūros įpareigoja atsižvelgti ir į šalių asmenines savybes. Normos apeliuoja ne tik į privačius turtinius, bet ir į viešuosius šalių santykius. Viešasis santykis dėl jo ryšio su viešosiomis vertybėmis paprastai turi moralinį atspalvį²⁵. Pvz., darbo sutartyse darbdavys iš esmės visada yra monopolinėje padėtyje samdomo darbuotojo atžvilgiu. Samdomas darbuotojas yra priverstas parduoti savo darbo jėgą už rinkos diktuojamą kainą, kuri dažnai gali neatitikti sąnaudų tos darbo jėgos kvalifikacijai sukurti. Kaip tik todėl atsiranda moralinis reikalavimas ginti samdomą darbuotoją nuo darbdavio diktato. Arlauskas atkreipia dėmesį į tai, kad civilinių – turtinių santykių formavimas yra atitolęs nuo realių subjektų padėčių. Kaip matome S. Arlauskas atkreipia dėmesį į moralės kriterijų, kurie paprastai išreiškia žmogaus įsipareigojimus bendruomenei, o ne įpareigojančioms taisyklėms. Taigi galime daryti išvadą, kad ištikrųjų mes gyvename realiame pasaulyje, kuris skiriasi nuo idealių turtiniais ryšiais tuo, kad žmonės yra nevienodi savo socialinėmis padėtimis, talentais ir negali varžytis rinkos sąlygomis be valstybės pagalbos. Civilinės komercijos pagrindu kiekvienas gali steigti įmonę ar kitaip kurti verslą. Todėl dažnai kitas subjektas kuris jam dirbs gali pavirsti „vergu“ nes gaus

²³ Zweigert K, Kotz H. “An Introduction to Comparative Law” Giuffrè. 1998

²⁴ Arlauskas S. „Turiningieji teisės pagrindai“ Vilnius 2004. P. 173 - 174

²⁵ Ten Pat.

atitinkamai kuo mažiau. Todėl iškyla moralinis reikalavimas remti silpnesniąją pusę. Tai yra išorinis arbitras, kuris galėtų įsikišti esant reikalui. Kaip tik taip ir yra valstybės funkcija, kuri šiuo atveju turi įsikišti. Tik koku laipsniu?

Kaip matome valstybė turi kompetenciją įsikišti į privatinis santykius, kad išlaikytų socialinę pusiausvyrą. Valstybės dalyvavimas privačių ryšių koregavime yra sudėtinga ir teorinė, ir praktinė problema. Yra žinomi tokie kraštutiniai: socializmas – kai valstybė viską reguliuoja ir “laukinis kapitalizmas” – kaip valstybė nieko nereguliuoja. Todėl mes kreipsimės į pačias moderniausias teorijas, t.y. į labiausiai cituotinus autorius tokius kaip J. Rawls‘ą, R. Nozick‘ą. O iš Lietuvos šia tema yra pasisakę A. Vaišvila ir S. Arlauskas.

Mūsų tikslas, - išsiaiškinti kokios kitos sąlygos, apart mūsų aptartų valdymo, nuosavybės ir sutarčių laisvės teisių, sudaro verslo laisvės turinį. Modernios socialinio teisingumo teorijos kaip tik ir turėtų į šį klausimą atsakyti.

2.3 VERSLO LAISVĖS TEISĖS TEISINGO REGLAMENTAVIMO KRITERIJAI SOCIALINIO IR LIBERTARINIO TEISINGUMO TEORIJOSE

Taigi, verslo laisvės teisinga teisini reglamentacija negali būti apribota vien tik turtinių privatinų teisių (valdymo, nuosavybės, sutarties laisvės, ir) įgyvendinimu ir valstybės apsauga. Vien tik turtinis privatinės teisės nors ir garantuoja rinkos dalyvių autonomiją, bet neužkerta kelio santykio tarp jų disproporcijoms. Siekdami atstatyti pusiausvyrą (santykių tarp rinkos dalyvių socialinių padėčių proporcijas). Valstybė privalo įsikišti į rinkos dalyvių sąveiką ir drastiškomis priemonėmis (paskirstydama ar perskirstydama materialines gėrybes) dirbtinai sukurti galimybę kiekvienam verslo subjektui disponuoti teisinga materialinių išteklių norma, kaip verslo laisvės garantu. Suprantama, kad tai valstybė galėtų daryti per mokesčius, verslo kreditavimą ir kitais būdais. Bet ar tai leistina daryti liberalioj demokratinėj valstybėje?

O jeigu leistina, tai koku mastu? Atsakymų į šiuos klausimus galima būtų ieškoti moderniose socialinio ir libertarinio teisingumo teorijose. Tuo tikslu ir panagrinėkime dvi kontraversiškas filosofijos pozicijas šiuo klausimu: J. Rawls‘as socialinio teisingumo teoriją ir Hayek'o bei R. Nozick'o libertarinio teisingumo teoriją. Jos padės suprasti, koks turi būti „teisingas“ teisės į verslo laisvę sistemos organizavimas, ir ką reiškia „teisinga verslo laisvės sistema“ (jos turinys).

2.3.1 J. RAWLS'Ų SOCIALINIO TEISINGUMO TEORIJA APIE VERSLO LAISVĖS TEISINĮ REGLAMENTAVIMĄ

Iš pradžių panagrinėsime J. Rawls'o socialinio teisingumo bruožus. Kadangi tyrimo tikslas yra ne apskritai teisingumo esmė, o teisingos teisės į verslo laisvę sistema, tai čia skirsime daugiau dėmesio tiems socialinio teisingumo požymiams, kurie leis nustatyti, kokie turi būti teisingos verslo laisvės sistemos kūrimo kriterijai socialinio teisingumo požiūriu.

John'as Rawls'as – amerikietis, vienas įtakingiausių šiuolaikinės politinės filosofijos atstovų, tiksliai ir aiškiai apibrėžė principus, kurie turėtų sudaryti socialinio teisingumo pagrindą. Pateiksime čia jo principus, tačiau jų interpretavimą pakreipsime mus dominančia kryptimi. J. Rawls'as savo kūrinyje „Teisingumo teorija“ teisingumo kaip nešališkumo principus dedukuoja remdamasis hipotetine situacija, kurioje visi „laisvi ir lygūs“ visuomenės nariai, priimdami sprendimą dėl teisingumo principų, laikosi tam tikros procedūros. Kad sprendimas būtų teisingas, jie atribojami „nežinojimo uždanga“ t.y. įspraudžiami į tokią situaciją kai nėra saistomi subjektyviu interesu ir yra linkę „nešališkai“, susitarimo būdu priimti geriausia teisingumo variantą iš visų galimų variantų. Anot B. Barry, J. Rawls'as „kalba apie tris veiksnius, turinčius įtakos „paskirstymo rezultatui“. Šiuos veiksnius B. Barry susikirsto į tris atsitiktinių aplinkybių grupes t.y. pirma: įgimti talentai ir gebėjimai, antra: socialinės aplinkybės, kuriose subjektas atsitiktinai atsiduria, ir trečia: atsitiktiniai veiksniai kaip laimė ir likimas²⁶. Visi šie trys veiksniai yra nulemti labai mažai, o dažniausiai ir visiškai nepriklauso nuo veikiančios asmens valios. Todėl J. Rawls'as juos priskiria „moraliniam atsitiktinumui“, o teisingumo principas privalo padėti išvengti moralinių atsitiktinumų. Būtent dėl šių aplinkybių J. Rawls'as modeliuoja ypatingą hipotetinę situaciją, atribota nežinojimo uždanga, kurioje visuomeninio susitarimo dalyviai nevaržomai ir racionaliai apsisprendžia dėl teisingumo principų formuluočių. Anot J. Rawls'o tai yra tam tikras procedūrinis aktas. J. Rawls'o „procedūrinis teisingumas“ iš tiesų leidžia paaiškinti, kaip turi būti sukurta ši sistema, kuri leistų susidariusią tvarką vadinti socialiniu teisingumu. Socialiniame teisingume, „kiekviena taisyklė, dėl kurios šalys susitaria sąžiningų derybų situacijoje, yra teisingumo principas“²⁷. Sąžiningas derybas apibūdina savanoriška kooperacija siekiant abipusės naudos. Taip pat J. Rawls'as priduria tai, kad sąžiningos derybos galimos iš pat pradžių esant sąžiningai paskirstytiems resursams. Ir tokiu būdu priimtos taisyklės tampa teisingumo principais ne tiek dėl jų pačių savybių, o dėl būdo, kuriomis jos priimtos. J. Rawls'as savo teisingumo teorijoje ne tik leidžia perskirstyti per prievartą, bet šito ir tiesiogiai reikalauja.²⁸

J. Rawls'o suformuluoti socialinio teisingumo principai yra šie:

²⁶ Barry B. Teisingumo teorijos. Socialinio teisingumo traktatas. Vilnius: Eugrimas, 2002. T. 1. P. 231.

²⁷ Kis J. Šiuolaikinė politinė filosofija. Vilnius: Pradai, 1998. P. 15.

²⁸ Ten pat. P. 24.

„Pirmasis principas: visi asmenys turi lygias teises į visiškai pakankamą lygių pamatinių laisvių sistemą, kuri yra suderinta su panašiu laisvių visiems sistema.

Antrasis principas: socialinė ir ekonominė nelygybė turi tenkinti dvi sąlygas. Pirmą, ji turi būti susijusi su pareigomis ir padėtimi, kurias galėtume užimti visi esant nešališkai galimybių lygybei. Antrą, ji turi būti maksimaliai naudinga blogiausioje padėtyje esantiems visuomeniniams nariams.²⁹

Mūsų nagrinėjamu klausimu pirmiausia reikia išsiaiškinti, kaip pagal šiuos principus kyla subjekto galimybė pasinaudoti verslo laisve ir nuo ko priklauso valstybės atsakomybė užtikrinant teisingą teisę į verslo laisvę. Čia reikėtų išsiaiškinti, kokia teisė į verslo laisvę bei kokia valstybės atsakomybė yra teisinga remiantis J. Rawls'o socialinio teisingumo teorija, t.y. kaip ji turi būti suorganizuota ir užtikrinta, koks jos turinys, kokį rezultatą ji turi leisti pasiekti.

Mūsų konkrečiu atveju pirmasis principas įtvirtina privatinų subjektinių teisių prioritetinį statusą. Pirmasis principas užtikrina formaliai lygias subjektų privatinės teisės. Tai taip pat reiškia, kad valstybė turi užtikrinti visiems asmenims vienodas galimybes pasinaudoti pamatinių teisių ir laisvių schema, t.y. užtikrinti galimybę, kad kiekvienas norintis formaliai teisiškai galėtų jomis pasinaudoti.

Tam tikra prasme pirmasis J. Rawls'o principas nustato siekiamą tikslą, t.y. visų vienodą galimybę, neatsižvelgiant į finansinę padėtį, amžių, tautybę, religiją pasinaudoti suteiktomis pamatinėmis teisėmis. Minėtas teises J. Rawls'as įvardija kaip „pamatinių teisių ir laisvių schema“. „Pamatinės“ – yra svarbiausios, pagrindinės, o tokios teisės yra įtvirtintos pagrindiniuose, aukščiausią juridinę galią turinčiuose aktuose, tokiuose kaip Konstitucija, tarptautinės sutartys (Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija), įstatymai. Tačiau tokių teisių ir laisvių sąrašas yra pakankamai platus. Kaip išskirti svarbiausias iš jų? J. Rawls'o „Teorijoje išvardytos penkios pirminių gėrybių rūšys (nurodoma ir tai, kam jos naudojamos) yra šios:

- a) pamatinės laisvės (minties ir sąžinės laisvė, ir t.t.); <...> šios laisvės būtinos siekiant apsaugoti plačią konkrečių gėrio sampratų įvairovę (nepažeidžiant teisingumo);
- b) judėjimo laisvė ir laisvas profesijos pasirinkimas esant galimybių įvairovei. Įvairios galimybės leidžia įgyvendinti įvairiausias galutinius tikslus bei, kai mes to norime, įvykdyti sprendimą juos tikslinti ir keisti;
- c) atsakingų pareigų teikiama valdžia ir prerogatyvos. Jos padidina asmens savarankiškumą ir praplečia jo visuomenines galimybes;
- d) pajamos ir turtas suprantami plačiai – kaip priemonės, padedančios siekti visų tikslų (turi mainomąją vertę). Pajamų ir turto reikia norint tiesiogiai arba netiesiogiai įgyvendinti labai įvairius tikslus, kad ir kokie šie būtų;

---

²⁹ Ролс Дж. Теория справедливости. 1995. С. 66.

e) visuomeniniai savivarbos pagrindai. Šiuos pagrindus sąlygoja pamatinės institucijos, kurios paprastai yra svarbios norint, kad piliečiai jaustų iš tikrųjų savo vertę kaip asmenys, sugebėtų ugdyti savo moralines galias ir jomis naudotis bei, pasitikėdami savimi, įgyvendintų savo tikslus ir uždavinius.³⁰

Iškeltos subjektinės teisės pirmame principo iš esmės atkartoja tai ką teigėme apie pamatines turtines subjektines teises bei kartu teigia, kad kiekvienas subjektas privalo lygiais pagrindais disponuoti ir kitomis ne turtinėmis privatinėmis subjektinėmis teisėmis, tokiomis kaip žodžio laisvė, tikėjimo laisvė ir kt.

Mus domina, kokios viešos sąlygos galėtų papildyti teisės į verslo laisvę turinį. (kol kas mes nustatėme, kad teisės į verslo laisvę turinyje gūdi trys privatinės turtinės teisės: valdymo, nuosavybės, sutarčių laisvės teisės.) Apie viešąsias sąlygas kalbą antras J. Rawls'o teisingumo principas. Šis principas garantuoja, kad asmuo, nepriklausomai nuo jo moralinių atsitiktinumų, turėtų tokią pačią galimybę plėtoti verslą, palyginus su kitu asmeniu, turinčiu kitokią startinę poziciją.

Antrasis principas analizuojamos temos kontekste plačiau paaiškina tai, kaip turi būti sukurta visiems vienoda startinė pozicija, kuri leistų kiekvienam asmeniui lygiomis galimybėmis pasinaudoti įtvirtintomis vertybėmis. Šis principas rodo, kad valstybė turi teisę ir privalo sukurti visiems verslo subjektams vienodą startinę poziciją, jeigu tik subjektai turi motyvaciją ir gebėjimų užsiimti verslu. Kitaip tariant valstybė privalo įtakoti į tai, kad neiškeltų disproporcijų subjektų konkurencijoje, kad naujai pradedantis verslą turėtų galimybių įsitvirtinti rinkoje, kad nebūtų rinkos monopolizavimo.

Verslo laisvės teisingam teisiniam reglamentavimui svarbus ir trečias J. Rawls'o principas. Jis rodo, kad valstybė turi teisę nusavinti dalį išteklių iš verslo subjektų ir juos savo nuožiūra perskirstyti. Būtent šis principas labiausiai atspindi J. Rawls'o teorijos socialistiškumą.

Reziumė galime pasakyti, kad J. Rawls'o išdėstyti principai suteikia valstybei galimybę būti pakankamai įtakinga rinkos santykių dalyvei. Neatsitiktinai J. Rawls'o sukurta „Teisingumo teorija“ ilgainiui susilaukė aštrios kritikos. Kritikai ėmė kritikuoti J. Rawls'o teoriją iš libertariojo liberalizmo pozicijų : pabandydysime atsižvelgti į jų pastabas.

2.3.2 LIBERTARIOJO TEISINGUMO TEORIJA

APIE VERSLO LAISVĖS TEISINĮ REGLAMENTAVIMĄ

Apie libertarijų teisingumą rašo amerikiečių mokslininkas Robert'as Nozick'as. Tam tikri jo teorijos aspektai sutampa su J. Rawls'o teorijos aspektais, pavyzdžiui, R. Nozick'as, kaip ir J. Rawls'as, pripažįsta individo atskirumą ir autonomiją. Bet, kaip teigia R. Nozick'as, pats J.

³⁰ Kis J. Šiuolaikinė politinė filosofija. Vilnius: Pradai, 1998. P. 199.

Rawls`as nėra ištikimas nei atskirumo, nei autonomiškumo principams, kuriuos pradžioje teigia. R. Nozick`o teigimu, pagarba individo autonomiškumui reiškia, kad būtina pripažinti kiekvieno individo teisę į kūną, taip pat ir į savo paveldėtus gebėjimus. Pratešiant šią mintį, pagarbos reikalauja ir individų pasiekti rezultatai, panaudojus paveldėtus gebėjimus, kurie yra visų skirtingi. Iš to seka skirtinga asmenų turpinė padėtis, bet ji turi būti gerbiama. Taip pat ir asmenys, esantys skirtingose situacijose, turi gerbti ir savo situaciją.

Skirtingai nuo J. Rawls`o teiginio, kad įgyvendinant socialinį teisingumą priimtinas prievartinis išteklių paskirstymas, R. Nozick`as libertariniame teisingume tvirtina, kad individo pretenzijas valdyti tam tikrus išorinius išteklius, lemia pirminis įgijimas.

Pagal jo teoriją visi žmonės laikomi laisvi ir lygūs. Tad natūraliai kyla klausimas, kodėl yra reikalingas išteklių paskirstymas? R. Nozick`as paaiškina šią situaciją, o rezultatas yra artimas J. Rawls`o išvadoms, tačiau argumentai yra skirtingi. Argumentuojant paskirstymo reikalingumą, R. Nozick`as prisimena J. Locke`o „pirminio įsigijimo teoriją“. Bet šią J. Locke`o teoriją galima taikyti iki tam tikro lygio, t.y. iki to momento, kai pasibaigia gamtiniai ištekliai ir jau nebėra niekam nepriklausančių gėrybių. Atsiranda kažkas, kuris įgijo paskutinę niekam nepriklausančią gėrybę. Likusieji visuomenės nariai tapo skurdesni tuo, kad prarado galimybę pasisavinti. Išėitis pasiūloma tokia: jiems *kompensuojamą už šį praradimą*. Individas niekam nepriklausančio gėrio savininku tampa tuomet, kai pirmasis jį užvaldo. Tokiu būdu jis tampa pranašesnis už tuos, kurie neužvaldė to gėrio, ir kartu neteko tokios galimybės užvaldyti, nes jau nebeliko laisvų, niekam nepriklausančių gėrybių. Taip pirmieji asmenys, žiūrint iš likusiųjų individų taško, pablogino jų padėtį. Libertariojo teisingumo teorija pateikia aiškinimą, kaip „įteisinti“ tokius veiksmus. R. Nozick`as teigia, kad šioje situacijoje pirmasis asmuo privalo suteikti kompensaciją likusiesiems asmenims, kurių padėtį „pablogino“. O kalbant apie kompensacijos mastą, R. Nozick`as teigia, kad kompensuoti reikia tiek, „kiek pirmojo asmens (pasisavinusio gėrybę) veiksmai pablogintų gana apdairiai veikiančių likusių individų padėtį.“³¹

Iš libertariojo teisingumo teorijos seka tai, kad socialinės diferenciacijos neribotas augimas yra galimas. Čia akcentuojamas tas aspektas, kad asmenys gali laisvai valdyti tuos finansinius ir kitus materialius išteklius bei nuosavybę, kuriuos sąžiningai uždirba. Kas daugiau dirba, turi galimybę daugiau uždirbti ir gali tuo teisėtai naudotis. Čia galima manyti, jog pasisavinimo rezultatas – produkto perteklius, kurį savininkas turi dalintis su ne savininkais. Tai kaip tik ir įgyvendinama apmokestinant tuos, kurie užsiima „niekam nepriklausančio turto“ pasisavinimu (verslu) ir paskirstant surinktus mokesčius.

Vis dėl to reikėtų tiksliau apibrėžti tai kaip R. Nozick`as įsivaizduoja kompensavimo dėl neteisingumo pirminiame įgijimo mastą. Nozick`as labai aiškiai nusako, kad susitarimo galimybė

---

³¹ Nozick R. Anarchija, valstybė ir utopija. Vilnius: Eugrimas, 2003. P.

priklauso nuo to koku būdu bus paskirstomi ištekliai.. Atskleidžiant šio kriterijaus turinį pagal R.Nozick`o teoriją, panaudosime jo „produktyvių mainų“ aiškinimą. Produktyvių mainų esmę sudaro sąžiningumo principas, kai vienas asmuo turi norą ir tikrą ketinimą keisti turimą daiktą ar paslaugą į kito asmens turimus pinigus. Ištekliai kompensuojami tiems apdairiai veikiantiems individams, kurie realiai veikia ir realiai patiria nuostolius dėl to, kad kiti individai anksčiau už juos ėmėsi tam tikrų veiksmų ir dėl to įgijo pranašumą. Veikale „Anarchija, valstybė ir utopija“: jis teigia „Y moka X-ui kompensaciją už tai, kiek Y veiksmai pablogintų gana apdairiai veikiančio individo X padėtį.“³² Ši frazė ypatingai aiškiai ir tiksliai nusako kokio dydžio tyri būti mokesčiai, kas ir kam turi juos mokėti. Čia žinoma lieka interpretavimo laisvės aiškinantis kas yra „apdairiai veikiantis individas“, tačiau mes stengsimės apžvelgti visumą. Čia pabrėžiamas tas momentas, kad asmuo kurtų gerovę iš savo teisėto darbo, bet ne kitų sąskaita. Bet neigiama tai, kad valstybė galėtų perskirstyti išteklius tam, kad eliminuotų disproporcijas atsirandančias dėl moralinių atsitiktinumų tokių kaip sėkmė, socialinės padėties, įgimtų gabumų.

R. Nozick`o manymu, perskirstymas, apie kurį rašo J. Rawls`as yra neteisingumas, nes dalis individo darbu įgyjamų teisėtų pajamų iš jo atimama norint paremti kito individo tikslus, o tai reiškia, kad pirmasis asmuo verčiamas dirbti kito asmens labui. Tai paneigia individo autonomiškumą ir atskirumą. Perskirstymas paverčia kitą asmenį daliniu savininku to asmens, kurio pajamos apmokestinamos.³³ Tačiau R. Nozick`as pateisina tokį perskirstymą, kuriam nebūdinga perskirstymo yda. O tai įmanoma tuomet, kai pasiskirstymas pasikeitė dėl atsitiktinių, šalutinių įsikišimo padarinių, o įsikišimo priežastis yra, pavyzdžiui, siekimas garantuoti visų žmonių saugumą. Kitaip sakant, tam tikras perskirstymas traktuojamas ne kaip tikslas, o kaip priemonė. Kai perskirstymas atliekamas dėl gėrio, kurio siekimą pateisina visi kuriantys valstybę. O libertariniam teisingume tas gėris yra „valstybė-naktinis sargas“. Libertarai pažymi, kad proporciniais mokesčiais surinkti finansai turi būti paskirstomi taip, kad tarnautų visų gerovei, gyventojų autonomiškumo ir teisių apsaugai – jie turėtų būti skirti švietimui, sveikatos apsaugai, valstybės aparato funkcionavimui, t.y. tokioms funkcijoms atlikti, kurių negali atlikti fiziniai ar juridiniai asmenys, o tik toks specialus subjektas kaip valstybė.

R. Nozick`o libertarinio teisingumo esmė yra paaiškinimas, kaip būtų sukurta „naktinio sargo“ tipo valstybė. Jis samprotauja gana sudėtingai, bet pagrindinė mintis paprasta: kadangi žmonės sutinka padėti vieni kitiems, kai būna puolami, savigyna tampa veiksmingesnė, todėl galima tikėtis, kad dauguma žmonių savo noru telksis į savisaugos asociacijas; pirkti specializuotos grupės siūlomą apsaugą yra efektyviau, negu tiesiogiai dalyvauti bendroje savigynoje, todėl galima tikėtis, kad savisaugos organizacijos spontaniškai plėtosis į specializuotas apsaugos organizacijas; turėti vieną apsaugos organizaciją vienoje teritorijoje yra efektyviau, negu turėti daug

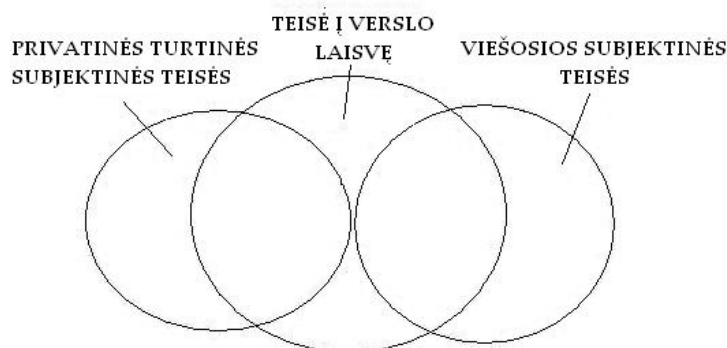
³² Nozick R. Valstybė, anarchija ir utopija. Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 73.

³³ Kis P. Šiuolaikinė politinė filosofija. Vilnius: Pradai, 1998. P. 33.

konkuruojančių organizacijų, todėl galima tikėtis, kad dominuojanti apsaugos organizacija išstums visas kitas nepažeisdama niekieno teisių; tiesa, gali likti „nepriklausomų“, kurie nepaisys visų nepatogumų ir, užuot išsižadėję savo teisės gintis, nuspręs gintis patys, bet nors juos reikia priversti pripažinti dominuojančios apsaugos organizacijos viršenybę, kad galėtų atsirasti valstybė, vis dėlto valstybės atsiradimas suponuoja, jog jos teikiamos apsaugos paslaugos yra skiriamos ir „nepriklausomiems“, tad jiems šitaip pakankamai *kompensuojama* už tą žalą, kurią jie patyrė kuriant valstybę.³⁴ Ši ištrauka iš R. Nozick'o teisingumo teorijos ir atskleidžia mechanizmą, kuriuo yra paaiškinama, kodėl individo pretenzijos valdyti tam tikrus išorinius (jo neužsidirbtus tiesiogiai) išteklius yra teisingos, šią ištrauką galima būtų priskirti ir prie nuosavybės teisės, t.y. prie pirmojo kriterijaus.

2.3 SOCIALINIO IR LIBERTARIOJO TEISINGUMO TEORIJŲ APIBENDRINIMAI

J. Rawls'o ir R. Nozick'o teisingumo teorijos rodo, kad kiekvienas visuomenės narys pradėdamas verslą turi reikalauti tam tikro dydžio materialinių išteklių kompensacijos. Ši kompensacija turėtų išreikšti atskirą teisę į verslo laisvę turinio dalį. Bet viena ir kita teorijos numato išteklių kaupimą kitoms valstybės funkcijoms finansuoti. Taigi galima teigti, kad teisė į verslo laisvę apibrėžia dalį privatinų subjektinių turtinių teisių ir dalį viešųjų subjektinių teisių (teisės į išteklių kompensavimą)

Kita vertus galima teigti, kad vargu ar tikslinga praktikoje visa apimtimi įgyvendinti atskiroje teorijoje sukurtas idėjas. Jei mes sieksime jas įgyvendinti grynuoju pavidalu, gali iškilti grėsmė, apie kurią rašo A. Vaišvila veikalė „Socialliberalizmas“, kuriame teigia, kad nuo to momento kai neribota laisvė virsta vieniems laisvė, kitiems nelaisvė, prasideda liberalizmo ir demokratijos iškrypimas. Liberalizmas, toliau skelbdamas neribota laisvę, ją gina kaip ekonomiškai stipriųjų privilegiją, įteisina ekonominės jėgos diktatą, ir taip nauju pagrindu atgaivina jo paties ką tik sugriautą kultūros aristokratiškumą.³⁵ Teorijos nėra savitikslių. Jos kuriamos tam, kad mes suprastume praktinius klausimus, galėtume išspręsti praktines problemas. Taigi vertinant verslo laisvės įgyvendinimą teisingumo požiūriu be teorijos išsiversti negalima. Nepasiduodami kurios

³⁴ Kis P. Šiuolaikinė politinė filosofija. Vilnius: Pradai, 1998. P. 34.

³⁵ Vaišvila A. Socialliberalizmas. Vilnius, 1999. P. 15

nors vienos teorijos kerams, mes siekiame kritiškai visomis jomis pasinaudoti. Svarbiausia, kad teorijoje sukurtos idėjos padėtų spręsti konkrečias valstybės gyvenime kylančias problemas, kad tai būtų atsiliepiamas į kylančius poreikius. A. Vaišvila minėtoje knygoje, kur jis apjungia reikšmingiausius socializmo ir liberalizmo teorijų bruožus, siūlo Lietuvoje vadovautis „socialliberalizmo“ idėjomis, kurios būtų socialinio ir libertarinio teisingumo „aukso vidurys“. Kaip pažymi A. Vaišvila, einant socialliberalizmo keliu, teisinėje sistemoje yra įtvirtinamos socialinių teisių sąrašas ir mechanizmas, kaip jas užtikrinti. Bet kartu paliekama pakankamai erdvės privačioms iniciatyvoms ir galimybėms savarankiškai kurti savo gerovę³⁶. A. Vaišvila siūlo, į laukinį kapitalizmą ir absoliutų socializmą žiūrėti per socialliberalizmo prizmę, t.y. prizmę kuri propaguoja ne jėgos, o teisės primatą. Per socialliberalizmo teorijos gaires A. Vaišvila siekia, ne pakeisti vienos jėgos diktatą kita, o išvis atsisakyti nuo bet kokio diktato. Vietoj neribotos laisvės, legalizuojančios ekonominę jėgos diktatą, socialliberalizmas siūlo teisinę laisvę, kuria kildina iš kompromiso. Nes be kompromiso laisvė anot A. Vaišvilos tai – ne kultūros, ne teisės, o jėgos laisvė, gamtos žmogaus laisvė³⁷. Ieškodami „aukso vidurio“ mes visų pirma pabandykime suformuoti tokias nuostatas kurios galėtų būti priimtinos tiek J. Rawls'o tiek R. Nozick'o teorijų kontekstams. O tam, kad jos turėtų ne tik teorinę bet ir praktinę vertę verslo laisvės reglamentavimo srityje, pabandykime jas sugretinti Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių teisinėse sistemose įvirtintomis konstitucinėmis nuostatomis. J. Rawls'as teigia, kad socialinė ekonominė valstybė pakankama, jei ji sudaro galimybes turinčiam motyvaciją siekti bet kokios socialios padėties. R. Nozick'as teigia, kad išteklių paskirstymas pirminio igijimo procese, jei jis buvo ne teisingas, privalo būti kompensuojamas sąskaita tų, kurie igijo nepelnytai. Aptardamas J. Rawls'o ir R. Nozick'o teorijų prieštarumą S. Arlauskas kelia klausimą, ar taip jau būtina principų lygmeniu logiškai ne prieštaringai sujungti Rawls'o ir Nozick'o teorijas teisingumo klausimu tiek teisiniu, tiek ir praktiniu požiūriu? Jis mano, kad yra „vienodai teoriškai teisingas“ ir „praktiškai veiksmingas“ teisingumo principas, sekantis iš R. Nozick'o ir F. Hayek'o pozicijų, kad „teisinga tai, kas įgyta rinkoje teisėtu laisvu susitarimu (kas atitinka privačios veiklos rezultatą)“ ir J. Rawls'o principas, kad „teisinga tokia socialinė ir ekonominė nelygybė, kuri gerina blogiausioje padėtyje esančių visuomenės narių padėtį ir kuri atveria kiekvienam lygias galimybes siekti bet kokių padėčių ir pareigų, jeigu tik yra tam pakankama motyvacija“.³⁸ Parodyti Rawls'o ir R. Nozick'o teorijų argumentų kompromisą mums padės S. Arlausko suformuluotas teisingumo principas: „ekonominė ir socialinė nelygybė priimtina, jeigu ji:

- 1) sudaro prielaidas kiekvienam, turinčiam gebėjimų profesionaliai veikti, gyventi iš teisėtų darbo rezultatų, įvertintų rinkos sąlygomis;

³⁶ Vaišvila A. Socialliberalizmas. Vilnius, 1999. P. 40-52

³⁷ Vaišvila A. Socialliberalizmas. Vilnius, 1999. P. 16

³⁸ Arlauskas S. „Turiningieji teisės pagrindai“ Vilnius. 2004. P 247

- 2) yra siejama su padėtimi ir pareigybėmis, kurios yra atviros visiems nešališkos galimybių lygybės sąlygomis;
- 3) jeigu ji teikia didžiausią naudą gerinanti žmonių, kurių padėtis blogiausia, sąlygas.³⁹

Iš jungtinio J. Rawls'o ir R. Nozick'o socialinio teisingumo principų sąryšio seka, kad visuomenės narys viena vertus gali reikalauti iš valstybės sukurti konkurentiškos rinkos mechanizmą (R. Nozick'as), kita verstu reikalauti iš valstybės, kad ši gintų rinkos sąlygų silpnuosius (J. Rawls'as). Verslo laisvei svarbi ir pirma ir antra nuostatos. Šios abi nuostatos numato vieną svarbią teisę – teisę į konkurencišką ir nediskriminacinę sąlygą verslui plėtoti. O tai reiškia, kad visi verslo subjektai turi teisę į vienodas sąlygas pradėti verslą. Taigi pabandykime pasiaiškinti kokie būdai suvienodinti turtines verslo sąlygas visiems verslo subjektams galėtų sekti iš Rawls'o ir Nozick'o teorijų.

Apibendrinant R. Nozick'o argumentus apie verslo laisvės teisingą teisinį reglamentavimą, galima būtų teigti: 1. R. Nozick'as kaip ir J. Rawls'as pripažįsta valstybės teisę paskirstyti išteklius taip, kad būtų užtikrintos verslo laisvės subjektų vienodos startinės pozicijos. Disproporcijas startinėse pozicijose Nozick'as aiškina ne moraliniais atsitiktinumais, bet tuo, kad buvo neteisingas pirminių gėrybių perskirstymas ir tuo, kad vieni verslo subjektai neapdairiais ar neteisėtais veiksmais sumenkina kitų subjektų gerovę. 2. R. Nozick'as kategoriškai neigia valstybės teisę perskirstyti išteklius formaliai atsižvelgiant į socialines disproporcijas, t.y. į tai, kad rinkos sąlygos dėl moralinių atsitiktinumų blogėja blogiausioje padėtyje esančių asmenų gerovę, tuo metu, kai geriausioje padėtyje asmenų gerėja.

Iš J. Rawls'o ir R. Nozick'o pozicijų išplaukia tokios bendros nuostatos: a) valstybė privalo skirstyti visuomeninius išteklius taip, kad kiekvienas verslo subjektas siekdamas jo motyvacija atitinkančiais socialinės padėties, turėtų galimybę jom pasinaudoti; jei visuomeninių išteklių nėra (jie visi paskirstyti, bet ne proporcingai), tai valstybė turi teisę išlyginti disproporciją sumažindama gerovę tų kurie nepagrįstai gavo didesnę dalį visuomeninių išteklių (R. Nozick'o pozicija neprieštaraujanti J. Rawls'o pozicijai). Todėl siūlytume: 1. kiekvienas subjektas kurio startinė padėtis galėjo nukentėti dėl neteisingo pirminio įsigijimo turi teisę į dalį „dovanotinų“ išteklių pradėti verslą. Kalbant apie tokių išteklių šaltinius galima išskirti du atvejus 1.1 ištekliai iš privatizacijos privilegijų, t.y. iš asmenų, kurie turėdami geresnę socialinę padėti, pirminėje pozicijose dovanotinai įsigijo turta, į kurį galėjo pretenduoti ir kiti subjektai. (Nors R. Nozick'o pirminio įgijimo situacija yra grynai teorinė konstrukcija, bet apie ją galima kalbėti ir pakankamai praktiškai. Lietuvoje šiai situacijai priskirtinos tas laiko tarpas, kai vyko valstybinio turto privatizavimas. Taigi „pirminis įgijimas“ tokiu atveju reikštų turto išvalstybinimą). 1.2 Kitas atvejis, kai galima kalbėti apie „pirminį įgijimą“ Lietuvoje, - Europos Sąjungos lėšų įsisavinimas,

---

³⁹ Arlauskas S. Turiningieji teisės pagrindai: Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius, 2004. P. 248.

t.y. lėšos skirtos verslo plėtrai kaip negražintinos dotacijos kiekvienai Europos valstybei. Suprantama, kad šios lėšos formaliai yra skirtos visiems LR piliečiams ir jų įsisavinimas turi būti teisingas, t.y. toks, kad anot R. Nozick'o nepelnytai gavę, turėtų vėliau kompensuoti lėšų dalį negavusiems. Apibendrinant, galima preziumuoti išvadą, kad kažkada esant pirminio įgijimo situacijai dalies verslo subjektų padėtį kažkiek sąlygojo galimybė būti tiesioginio ar ne tiesioginio pirminio įgijimo dalyviu. Todėl kiekvienas subjektas, siekiantis pradėti verslą turi teisę gėrybių kompensaciją, kurios jis neteko iki „pirminio įgijimo“ iškraipymų. Pabandykime panagrinėti kaip ir kokiais būdais galima būtų išlyginti disproporcijas kylančias pirminio įgijimo situacijoje. Šie būdai – tai kartu ir viešosios subjektinės teisės į verslo laisvę: 1. Teisė pradėti verslą – tai teisė įgyti verslo subjektui priskirtinas teises, t.p. [tai teisė į dalį visuomenei priklausančių gėrybių (pvz. teisė į valstybinio turto dalį, teisė į ES lėšų dalį)]; 2. Teisė į kreditą verslui pradėti gali būti sąlyga kad turi gražinti; 3. Teisė į verslą skatinančius (teisingus) mokesčius, t.y. tokius nuo kuriu priklauso verslo pradėjimo ir vykdymo sąlygos: 1 pajamų mokestis, 2. Pelno mokestis, 3. Nekilnojamo turto mokestis. 4. Akcizo mokestis; 4. Teisė į gerą valstybės verslo administravimą, t.y. tokia teisė kuris nepriklausomai nuo asmens socialinės padėties leistų jaustis saugiam investuoti į verslą, nes tai valstybė užtikrintų savo efektyviu administravimu valstybė. Visa tai sudaro kitą teisės į verslo laisvę turinio pusę – viešosios subjektinės teisės pusę.

TEISĖ Į VERSLO LAISVĘ

3. TEISĖS Į VERSLO LAISVĘ REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE TEISINGUMO POŽIŪRIU

3.1 LIETUVOS TEISINĖJE SISTEMOJE ĮTVIRTINTI TEISINGUMO REIKALVAIMAI

Aptarę socialinę ir libertariją teisingumo teorijas ir turėdami gaires kaip vertinti verslo teisinio reglamentavimo teisingumą (žinodami visą teisės į verslo laisvę turinį), galime bandyti įvertinti verslo reglamentavimą Lietuvoje teisingumo požiūriu. Dažniausiai teorijoje nagrinėjamos tam tikros kategorijos savo grynuoju pavidalu. Tačiau praktikoje paprastai grynuoju pavidalu niekas nepasireiškia, taip pat mūsų aptarta “teisingo verslo reglamentavimo” teorija. Todėl, remdamiesi Lietuvos teisinėje sistemoje įtvirtintų nuostatų, bei susiklosčiusių teisinių santykių analize,

aiškinsimės, kuri iš teisingumo teorijų (socialinė ar liberalioji) verslo laisvių srityje labiau paplitusi. Nagrinėsime, kaip tam tikros nuostatos veikia, ar jos efektyvios, kokios gali būti „teisingesnio“ nei yra verslo laisvės reglamentavimo perspektyvos. Valstybės mastu verslas yra gėrybė. Tai yra gyventojų bendradarbiavimo forma, kuri kartu padeda išspręsti daugybę problemų, tokių kaip gyventojų užimtumo palaikymas, dvasinių (kaip kūrybinė veikla) ir materialinių (kaip vartojimas) poreikių tenkinimas, pajamų šaltinis. Iš gyventojų surenkami mokesčiai, kuriuos valstybė paskirsto ir tokiu būdu įgyvendina savo funkcijas ir pareigas – padeda palaikyti tokią aplinką, kurioje žmogaus teisės yra ne teoriškai deklaruojamos, o jomis galima realiai ir efektyviai pasinaudoti.

3.1.1 KONSTITUCINIS IR ĮSTATYMINIS LYGMUO

Lietuvos Konstitucijos 18 straipsnį, yra sakoma: „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės.“ Vadinasi Lietuvos teisinėje sistemoje subjekto teisę į verslo laisvę jau galime preziumuoti kaip konstitucijoje nustatytą Lietuvos žmonių teisę. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau tekste LR Konstitucija) 48 straipsnyje teigiama, kad „kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas...“⁴⁰. Matome, kad teisė pasirinkti verslą yra konstitucinės reikšmės teisė. Tai, kad LR Konstitucijoje apskritai įtvirtinta teisė pasirinkti verslą, rodo, kad valstybė pripažįsta verslo reikšmę visuomenei ir patvirtina, kad kiekvienas pilietis turi vienodą teisę būti verslo subjektu. Kokias teises sąlygas privalo įgyvendinti valstybė, įgyvendinant teisę į verslo laisvę?

LR Konstitucijos 46 straipsnio pirmoje dalyje numatyta: „Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva“.⁴¹ Šis straipsnis numato valstybės politikos kryptį gyventojų ūkinėje veikloje. Valstybė saugo privačios nuosavybės teisę ir teisę užsiimti ūkine veikla pirmiausia pripažindama jas. Šis pripažinimas reikšmingas Lietuvos istoriniame kontekste. Šios nuostatos atsiradimą sąlygojo dar visai ne sena „sovietinio teisingumo“ patirtis verslo santykių atžvilgiu ir valstybine nuosavybe grindžiamo ūkio pavyzdys, kur „skęstančią ekonomiką sovietinė nomenklatūra <...> palaikė tik beatodairiškai naudodama neatsikuriančius gamtinius išteklius ir eksportuodama juos į industrines valstybes, t.y. iš esmės gyveno savo vaikų ir anūkų sąskaita. Be to, pramonė gamino ne kokybiškus, moraliai pasenusius gaminius, žmonėms trūko pačių būtiniausių prekių.“⁴² Tokiame istoriniame kontekste priimant LR Konstituciją, neatrodo atsitiktinė nuostata, įtvirtinanti privačią nuosavybę ir ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą.

Nagrinėjamo straipsnio antroje dalyje įtvirtinta tokia nuostata: „Valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą.“⁴³ Šios straipsnio dalies atžvilgiu, pirmoji straipsnio dalis

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Žin., 1992, Nr. 33-1014. 48 straipsnis.

⁴¹ Ten pat. 46 straipsnis.

⁴² LR Konstitucijos komentaras. I d. P. 394.

⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Žin., 1992, Nr. 33-1014. 46 straipsnis.

gali būti vertinama kaip tikslas – LR Konstitucijoje deklaruojama privačios nuosavybės teisė ir ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva. Antroji dalis nurodo, kokių būdu turi būti siekiama užsibrėžto tikslo – remiant ūkinę veiklą ir iniciatyvą, tačiau ne bet kokią, o tą, kuri naudinga visuomenei. Šioje LR Konstitucijos 46 straipsnio dalyje įtvirtinta būtent socialinės valstybės vertybė – nurodyta, kokiomis veiklomis turi rūpintis valstybė – visuomenei naudingomis. Tai nuostata, patvirtinanti Lietuvos valstybės socialinio vystymosi kryptį darant įtaką ūkinei gyventojų veiklai. Socialinė valstybės funkcija gali būti suprantama pakankamai plačiai. Pavyzdžiui valstybė gali turėti uždavinį socialiai rūpintis visais savo gyventojais. Vadinasi net ir tais, kurių padėtis blogiausia (Rawls'o principas). Tai būtų paliečiamas šios nuostatos interpretavimas. Turint omenį judėjimo iš socialistinės ekonomikos į socialiai orientuotos rinkos ekonomikos kontekstą. Tikslinga būtų teigti: 1. Lietuvos valstybė remia ūkinę veiklą taip, kad kiekvienas pilietis turėtų teisę į verslo laisvę visa šios teisės apimtimi; ir 2. valstybė remia skurdžiausioje padėtyje esančius piliečius. Grįžtant prie teorijos, galima būtų teigti, kad aptariamoms Konstitucijos nuostatom tenkina tiek J. Rawls'o, tiek R. Nozick'o teorijų reikalavimus. Todėl galima būtų teigti, kad Lietuvos teisinėje sistemoje yra įtvirtinta mišri, socialliberali (A. Vaišvila) verslo teisinio reglamentavimo teorija. LR Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalį paanalizuosime dar giliau, nes tai yra išeities taškas tolesniam temos vystymui. Turime išsiaiškinti, ką reiškia terminas „valstybė remia“ ir kokios ūkinės pastangos ir iniciatyva yra visuomenei naudingos. Šiam tikslui pasitelksime lingvistinį metodą. Žodį „remti“ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas aiškina kaip pritarti, palaikyti, šelpti, padėti.⁴⁴ Pritarimas gali būti suprantamas, kaip pasyvi valstybės pareiga. Valstybė pritaria ūkinės veiklos laisvei ir iniciatyvai jau tuo, kad įtvirtina jas LR Konstitucijoje. Kitos žodžio „remti“ reikšmės – palaikyti, šelpti, padėti – suponuoja „aktyvią“ valstybės pareigą imtis konkrečių aktyvių priemonių, kurios skatintų gyventojus pasinaudoti ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva. Tačiau valstybė yra specialus subjektas, ir jis negali atlikti veiksmų, imtis priemonių, kurios nenumatytos įstatymų. Valstybė veikia per institucijas, o jos savo ruožtu veikia vadovaudamosi jų veiklą reglamentuojančiais teisės aktais. Taigi, turime ieškoti teisės aktų, kurie numatytų konkrečias valstybės aktyvios paramos priemones. Toks teisės aktas galėtų būti Valstybės pagalbos ūkio subjektams kontrolės įstatymas.⁴⁵ Šio įstatymo 2 straipsnyje pateiktas *Valstybės pagalbos* apibrėžimas, tai – *valstybės pagalbos teikėjų tiesiogiai ar netiesiogiai taikomos ar jų remiamos pagalbos priemonės, finansuojamos iš valstybės ar savivaldybių biudžetų ar piniginių fondų bei skirtos kai kuriems ūkio subjektams arba kai kurių prekių gamybai ar paslaugoms teikti ir teikiančios ūkio subjektams ekonominę naudą, kuri be šių priemonių laisvos rinkos sąlygomis nebūtų įmanoma. Prie valstybės pagalbos būdų priskiriamos įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka suteiktos subsidijos (dotacijos), atleidimas nuo mokesčių, mokesčių sumažinimas ir atidėjimas, delspinigių ir baudų nurašymas, valstybei*

⁴⁴ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 2000. P. .

⁴⁵ Valstybės pagalbos ūkio subjektams kontrolės įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 45-1292.

nuosavybės teise priklausančių akcijų įmonėse dalies ar vertės didinimas įvairiais būdais, lengvatinės paskolos, valstybės garantijos ir kiti pagalbos būdai. Žemiau pateiktos minėtame įstatyme numatytos valstybės pagalbos priemonės: 1. subsidija (dotacija). 2. subsidijos ekvivalentas 3. nereikšminga pagalba 4. eksporto pagalba 5. didelė investicija 6. valstybės pagalba įmonei gelbėti 7. valstybės pagalba įmonei restruktūrizuoti 8. valstybės pagalba regiono plėtrai 9. valstybės pagalba ūkio subjektų veiklos einamosioms išlaidoms mažinti.

Visos šios pagalbos rūšys leidžia daryti išvadą, jog Lietuvos valstybė turi pakankamai teisinių priemonių daryti įtaką atskirų ūkio subjektų veiklai. Šio įstatymo paskirtis yra susijusi su mūsų nagrinėjama verslo laisvės teisės įgyvendinimo tema. “Iš dalies” todėl, kad „Valstybės pagalbos ūkio subjektams kontrolės įstatymas“ skirtas tam, kad valstybė subsidijuotų tas ūkio šakas, kurios rinkos sąlygomis pačios išsilaikyti negali. Tuo tarpu teisė į verslo laisvę yra platesnės apimties. Ji numato valstybės pagalbą ne tik jau veikiantiems rinkos subjektams, bet ir pradedantiems savo verslą. Šiuose įstatymuose tokios paramos formos nenumatytos. (Šių teisių detaliau aptariamos kituose skyriuose). Šis įstatymas yra susijęs su mūsų nagrinėjama tema tuo požiūriu, kad yra pripažįstama „valstybės teisė ir pareiga turėti fondus ir biudžetinius asignavimus“ specialiai verslui remti.

LR Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalis, kaip minėjome, galėtų reikšti tai, kad valstybė remia naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą kurdama verslo subjektams palankią teisinę sistemą (mokesčių, apsaugos, plėtros, ir kt.). Tai susiję su verslo rėmimo veikla. Verslo laisvės samprata konkrečiai nėra nustatyta įstatymais, bet įstatymais reguliuojančius verslo santykius ir numatančius tokią sampratą galime lengvai išskirti. Tai yra valstybės prerogatyva, kuri apsaugos ir mokesčių pagalba skatina arba stabdo verslo plėtrą.

LR Konstitucijos 46 straipsnio trečiojoje dalyje įtvirtinta: “Valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei.”⁴⁶ Galime interpretuoti dar ir tokia linkme, kad valstybė toleruoja ir skatina tik visuomenei, tautai naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą. Ši nuostata galėtų reikšti reikalavimų, kurių yra privaloma laikytis visumą. Tie reikalavimai galėtų būti tokie kaip įpareigojimas darbdaviams saugoti darbuotojus arba kaip įpareigojimas mokėti mokesčius ir įmokas į valstybės biudžetą ar valstybinio socialinio draudimo fondo (Sodros) biudžetą. Taip pat valstybė, vienintelė turėdama teisėtos jėgos ir prievartos monopolį nustato sankcijas už jos įpareigojimų nevykdymą. Tokiu būdu valstybėje vykdoma ūkinė veikla yra paverčiama veikla, kuri tarnauja bendrai tautos gerovei. Tai galėtų atrodyti taip: valstybė suteikia subjektui teisę užsiimti verslu po to apmokestina asmenis, užsiimančius ūkine veikla. Sudaro jiems palankias sąlygas ją vykdyti, teisės aktais nustato konkurencingas sąlygas. Sudaro galimybes gauti finansinę paramą ir pati papildomai finansuoja valstybei ir visuomenei naudingas veiklas ir kitais būdais padeda

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Žin., 1992, Nr. 33-1014. 46 straipsnis.

verslininkams. Iš kitos pusės, valstybė nurodydama verslo santykių ribas ir nustato ir surenka mokesčius iš tokių subjektų ir juos paskirsto įgyvendinti valstybei priskirtas funkcijas.

Valstybės ir verslo santykio reikšmę konstituciniu lygiu, geriau galėtų padėti suprasti LR Konstitucijos 46 straipsnio antros ir trečios dalių palyginimas ir sugretinimas. Antroje šio straipsnio dalyje kalbama apie visuomenei naudingų ūkinių pastangų ir iniciatyvų rėmimą. Kitaip sakant, valstybė „ieško“ *jau esamas* ūkines pastangas ir iniciatyvas, kurios visuomenei yra naudingos, ir jas palaiko, sustiprina, paskatina jas. Vadinas konstitucijoje yra deklaruojama pirminė pagal tiems subjektams, kurie turi motyvaciją ir sugebėjimus verslo plėtojimui įgyvendinti. Todėl Lietuvos valstybė rūpinasi, kad esamos visuomenei naudingos pastangos ir iniciatyvos neišblėstų, o tęstųsi. Čia valstybė gali naudoti tokias priemones kaip kontrolę, apsaugą, skatinimą, pagalbą per atleidimą nuo mokesčių, mokesčių sumažinimas ar atidėjimas, mokestinių lengvatų taikymas, negražintina finansinė parama. Tokiomis priemonėmis siekiama skatinti spartesnę tam tikrų ūkio šakų plėtotę. Tai viena iš galimybių daryti kokybinį poveikį verslui. Tai instrumentas daryti tokį poveikį verslui, kad jis atitiktų valstybės pasirinktą politiką: sustiprinti socialinių arba liberaliųjų vertybių apsaugą.

Tuo tarpu trečiojoje minėto Konstitucijos straipsnio dalyje, valstybė deda *pastangas jau esamą ūkinę veiklą sureguliuoti, nukreipti ta linkme, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei*. Čia reguliavimas reiškia tokį valstybės įsikišimą į ūkio subjektų santykius, kuriuo siekiama atkurti pažeistas teises, nustatytą tvarką, nustatyti sankcijas ūkio subjektams, kurie piktnaudžiauja savo teisėmis. Valstybės reguliacinės funkcijos – vienodų ūkininkavimo sąlygų, ūkinės veiklos vienodo teisinio režimo nustatymas, lygiai kaip ir valstybės pagalbos esant tam tikroms sąlygoms teikimas, suponuoja valstybės teisę prižiūrėti ir kontroliuoti įmonių veiklą ir kartu – įmonių pareigą sudaryti sąlygas ir prielaidas tokiai priežiūrai vykdyti.

Tokiu būdu šiame LR Konstitucijos straipsnyje numatyti du valstybės poveikio ūkinei veiklai ir iniciatyvai būdai: *pirmasis* siekia *palaikyti, skatinti, kurstyti* jau esamas visuomenei naudingas iniciatyvas ir pastangas, *antrasis* siekia esamas ūkines veiklas pakreipti tokia linkme, tokia kryptimi, *kad jos būtų naudingos, kad tarnautų bendrai tautos gerovei*, kad būtų priemonės kurti tautos gerovę.

3.2 TEISĖS Į VERSLO LAISVĘ ĮGYVENDINIMO LIETUVOJE FORMOS

3.2.1 PRIVATINIŲ TURTINIŲ SUBJEKTINIŲ TEISIŲ ĮGYVENDINIMAS

3.2.1.1 VALDYMO TEISĖ

LR civilinio kodekso antroje dalyje „Daiktinės teisės“, ketvirtame skyriuje „Valdymas“ yra apibrėžtas 4.22 straipsnyje, iš kur matome, kad valdymas yra laikomas faktinis daikto turėjimas

turint tikslą jį valdyti kaip savą, kuris yra pagrindas nuosavybės teisei pagal įgyjamą senatį įgyti⁴⁷. O iš antros straipsnio dalies matome, kad daikto valdytojas juo nebus, jei kaip faktinį daikto turėtoją daikto valdytoju ar savininku bus pripažintas kitas asmuo. 4.25 straipsnyje teigiama, kad valdymas gali atsirasti užvaldant daiktą, perduodant ar paveldint valdymo teisę⁴⁸. Formuojant LR CK, didelę įtaką padarė Vokietijos CK, kur 854 str. Numato, kad „Daikto valdymas atsiranda įgyjant faktinę galią daiktui“. Todėl galime preziumuoti, kad valdymo teisė atspindi okupacinę teoriją, kuri grindžiama asmens pozityvios laisvės sąlygiškumu. Vadinasi jei subjektas turi pakankamai galių ir motyvacijos, jis turi teisę užvaldyti tą daiktą kurio nori, jeigu tas daiktas bešeiminkis, (Kanto teorija). Tuo pasireiškia individo privati autonominė laisvė. Suprantama, kad verslas visada reikalauja tam tikrų materialinių objektų. Verslininkas privalo disponuoti jais. Tam tikrų objektų neišsenkantis šaltinis yra gamta. Pavyzdžiui Lietuvos miškuose yra gėrybių, kurios laikomos bešeimininkės. Kiekvienas turi teisę į tų gėrybių dalį, bet jos tampa nuosavybe tų asmenų kurie pirmieji jas pasisavina. Anot J. Locke'o žmogaus darbas atskyrė šiuos bešeimininkius daiktus, t.y. kas visų nuo jiems priklausančių daiktų⁴⁹. Pasisavinus šiuos daiktus (pvz.: miško uogas ar grybus) subjektai juos gali realizuoti rinkoje ir tokiu būdu veikti kaip savarankiški verslo subjektai. Bešeimininkio daikto pasisavinimas, o vėliau ir disponavimas yra išreiškiamas valdymo ir nuosavybės teise. Vis dėl to civilinėje apyvartoje esantys kai kurie daiktai, nėra valdymo teisės objektai, t.y. valdymo teisė gali būti ribojama. Pavyzdžiui daiktas gali būti laikomas „ypatingu“, kai jos yra istorinis paveldas, kultūros paminklas, unikalus kraštovaizdis. Tai tautos turtas, todėl kiekvienas turime po teisę į šį turtą. Nors, tiesiogiai neturime, todėl nei grynaisiais už tą gabalėlį negalėtume gauti, nei ant jo išreikšti privačiais teises. Toks visuomeninis turtas patiems savininkams neleidžia pilnai juos valdyti. Čia atsiskleidžia viešas interesas, saugantis bendros paskirties turtą ir užtikrinantis visuomenės narių galimybes ginti savo teises į tokius objektus kurie turi visuomeninę reikšmę (- nacionaliniai parkai, valstybės saugomas turtas ir k.t.). Šio turto valdymas priklauso tik nuo valstybės ir visuomeninių interesų, todėl nėra ir negali būti absoliučiai privatininko užvaldomas. Galime preziumuoti, kad toks turtas kurio negalima užvaldyti, dėl to kad turi visuomeninę vertę, nedaro verslo laisvės labiau suvaržytos. Dėl tokio pobūdžio apribojimų teisė į verslo laisvę nenukenčia.

3.2.1.2 NUOSAVYBĖS TEISĖ, KAIP ASMENS INDIVIDUALIOS AUTONOMINĖS BŪTIES TEISĖ

J. Locke'o pabrėžė, kad nuosavybės teisė yra viena svarbiausių ir pirminių privatininko teisių. Negali būti verslo laisvės, jei nėra gerbiamas privatininko nuosavybės institutas. Nuosavybės teisė yra

⁴⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Lock'as J. „Esė apie pilietinę valdžią“, Vilnius. Mintis. 1992.

reglamentuojama Lietuvos Respublikos Civiliniame kodekse (toliau – LR Civilinis kodeksas) , antroje dalyje „Daiktinės teisės“, penktame skyriuje „Nuosavybės teisė“ LR CK 4.37 straipsnis pažymi, kad „Nuosavybės teisė – tai teisė savo nuožiūra, nepažeidžiant įstatymų ir kitų asmenų teisių ir interesų, valdyti, naudoti nuosavybės teisės objektą ir juo disponuoti⁵⁰.“ Vokietijos civilinio kodekso 903 straipsnis suteikia teisę daikto savininkui elgtis su daiktu „savo nuožiūra“, „neleisti bet kokio kitų asmenų kišimosi“. O tai vienareikšmiškai išplaukia iš asmens individualios autonomijos apibrėžimo. Nuosavybė, visų pirma, yra veiklos laisvės įskaitant ir profesinę veiklą sąlyga, ir individualios autonomijos išraiška. Kita vertus profesinėje veikloje žmogus realizuoja savo kūrybinį (veiklųjį) identitetą. Šiuo atžvilgiu, nuosavybė išreiškia tą materialią erdvę, su kuria subjektas tapatina savo (aktyvųjį aš) asmenį (tai ir žmogaus kūnas ir jam priklausantys daiktai, verslo buveinė ir t.t.) ir kurioje jis gali save profesionaliai realizuoti. Šia prasme „nuosavybė“ nėra vien tik konkretaus objekto turėjimas, bet nuosavybė suprantama ir kitaip, kaip jau minėjome, kaip subjekto valios pasireiškimas objektuose juos naudojant, valdant ir disponuojant jais.

Svarbus pastebėjimas, kad apibrėžiant nuosavybės teises paprastai daroma išlyga dėl nuosavybės teisės ribų. LR CK minėto 4.37 straipsnio pirmos pastraipos formuluotėje pabrėžiama, kad galima su daiktu elgtis savo nuožiūra „nepažeidžiant įstatymų ir kitų asmens teisėtų interesų“. Lietuvos Konstitucijos 23 straipsnis teigia, „Nuosavybė neliečiama“. „Nuosavybės teises saugo įstatymai“. „Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama“.

Privati nuosavybė taip pat nėra absoliuti, jai yra kartais taikomi apribojimai, jei to reikalauja viešoji tvarka. Taip pat savininko nuosavybę riboja ir kitų savininkų nuosavybė, nes nuosavybės objektas turintis fizinį būvį ir užimantis kažkokią erdvę, ne visada išsitenka konkrečiose ribose ir veikia tų savininkų interesus su kurių fiziniiais objektais jis pradeda ribotis.

Kaip pažymi G. Kadziauskas, privati nuosavybė taip pat gali būti ribojama, kai nuosavybės objektas laikomas „ypatingu“, pavyzdžiui kai tai yra istorinis paveldas, kultūros paminklai unikalus kraštovaizdis – visos Lietuvos turtas. Todėl kiekvienas valstybės pilietis turi teisę į šį turtą. Tačiau, tiesiogiai neturime, kadangi nei grynaisiais pinigais už tą gabalėlį negalėtume gauti, nei į jį pareikšti privačiais teises⁵¹.

G. Kadziauskas, tai vadina "bendru turėjimu" kuris neleidžia visavertiškai naudotis šiais daiktais ir patiems savininkams. Čia atsiskleidžia viešas interesas, saugantis bendrus turtus ir užtikrinantis visuomenės narių galimybes ginti savo teises⁵². Todėl čia dažnai iškyla konfliktas dėl privačių teisių ir interesų bei viešų interesų į tą pačią nuosavybę.

---

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ Kadziauskas G., Komentaras, Omni.lt. 2004-12-06.

⁵² Ten pat.

Verslo laisvių nuosavybės teisė svarbi tuo, kad ją įgyvendinant susikerta ne tik viešieji bei privatieji interesai, bet ir privatūs interesai tarpusavyje. Su nuosavybės objektais savininkas formaliai gali daryti ką nori. Tačiau valstybė turi teisę reikalauti iš savininko, kad jo nuosavybė nepažeistų kitų subjektų nuosavybės. O interesų derinimas nekilnojamojo turto srityje yra ypač opus. Pirmiausia dėl savo fizinio didumo. Paprastai skirtingus interesus dėl nuosavybės derina įstatymai. Pavyzdžiui, nekilnojamojo turto srityje viešąjį interesą teritorijų planavime greta įstatyme numatytų saugiklių taip pat siekia užtikrinti ir suinteresuotos visuomenės dalyvavimas konsultavimosi procese. Lietuvos Respublikos Statybos įstatyme 6 straipsnio dėl „Aplinkos, kraštovaizdžio, nekilnojamųjų kultūros paveldo vertybių ir kita apsauga (sauga), trečiųjų asmenų interesų apsauga“ numatyta, kad visame statybos procese ir naudojant pastatus būtina laikytis aplinkos apsaugos, saugomų teritorijų, kraštovaizdžio, nekilnojamųjų kultūros paveldo vertybių ir jų teritorijų apsaugos bei kitų viešąjį interesą užtikrinančių reikalavimų⁵³. Konfliktai dėl nuosavybės naudojimo ir žemės ar pastatų reguliavimų iškyla įvairiais aspektais. Pavyzdžiui pastatų aukštingumas mieste reguliuojamas siekiant užtikrinti darnų miesto vaizdą ir apsaugoti žemuose pastatuose gyvenančių asmenų interesus. Žemės ūkio paskirties žemė saugoma norint išsaugoti kraštovaizdį, apsaugoti asmenis nuo apleistos žemės pavojų. Dažniausiai jei ir yra nuosavybė ribojama tai daroma tik dėl viešojo intereso, visuomenės saugumo ar kitų valstybinės svarbos klausimų. Pavyzdžiui yra ribojamas nacionalinių parkų kurie yra visų viešas turtas, panaudojimas verslo subjektams. Net ir įsigijus tokį valstybinį architektūros paminklą kaip dvarą negalima su juo laisvai disponuoti. Yra nustatytos tam tikros sąlygos kurių laikytis yra privaloma. Net ir tas turtas kuris yra bešeimininkis gali būti saugomas valstybės ir net ribojamas naudojimasis juo. Pavyzdžiui į raudonąją knygą įtrauktų gyvūnų medžioklė yra absoliučiai uždrausta. Kalbant apie apribojimus taikomus privačiai nuosavybei reikia pažymėti, kad turi būti keliami aiškūs ir apibrėžti tikslai, apribojimai turi būti - tinkami tikslams pasiekti ir proporcingi, t.y. pasirinktos priemonės turi būti mažiausiai ribojančios savininką. Taip pat turi būti užtikrintas skaidrus mechanizmas, įgalinantis tokio sprendimo priėmimą ir įgyvendinimą kontroliuoti. Bet visgi galime preziumuoti, kad toks nuosavybės ribojimas nėra verslo laisvės ribojimas. Tampa svarbu išsiaiškinti, su kokiais sunkumais susiduriama priimant sprendimus dėl viešų ir privačių turtinių interesų derinimo ir kaip tai paveikia teisę į verslo laisvę. Šiuo atžvilgiu darytina išvada, kad „verslo laisvė“ turi būti ne privačių interesų išskėlimas, bet privačių ir viešų interesų atskyrimas ir derinimas. Turint omenį viešų ir privačių Todėl pirmiausia sprendimai turi kilti iš aiškaus identifikavimo, kad sprendžiamos nuosavybės ribojimo problemos. Antra, turi būti matomi valstybinio reguliavimo ir viešų sprendimų priėmimo trūkumai. Viešasis interesas nėra aiškiai ir skaidriai apibrėžiamas. Tariamasis visos visuomenės interesas, jo ribų nustatymas ir iš to kylantys apribojimai kitai nuosavybei atsiduria valdininkų

---

⁵³ LR Statybų įstatymas., Valstybės žinios, 1996, Nr. 32-788, aktualios reg. Numeris: I-1240

rankose. Atsakymų, kaip apibrėžti „bendros nuosavybės“ pokyčių ribas, reiktų ieškoti atsižvelgiant į realių asmenų, kurių nuosavybę tai paliečia, interesu interesų sankirtą kokio nors nuosavybės objekto atžvilgių (pav. Miško) šių interesų atskyrimas jokiais būdais nedaro žalos verslo laisvėm. Pav. Miško savininko verslo interesai negali nukentėti, jei valstybė griežtai reglamentuoja miško kirtimą.

3.2.1.3 SUTARČIŲ LAISVĖS TEISĖ – (TEISĖ Į LAISVĄ SUSITARIMĄ)

Verslo laisvė tai galimybė verslo subjektui gauti produkciją ir turtines paslaugas, tiesiogiai siūlyti tai rinkos subjektams už suderėtą kainą. Todėl yra labai svarbu teisinės nuostatos kurios tokią galimybę reglamentuoja. LR Civiliniame kodekse 6.156 straipsnyje yra sakoma, kad „Šalys turi teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises bei pareigas, taip pat sudaryti nenumatytas sutartis, jeigu tai neprieštarauja įstatymams“⁵⁴. Tai tiesiogiai įtvirtinamas sutarties laisvės principas.

Sutarčių laisvės principas kaip pažymi Valentinas Mikelėnas, gali būti nagrinėjamas keturiais aspektais: laisvės sudaryti sutartį, laisvės atsisakyti sudaryti sutartį, laisvės laisvai nustatyti sutarties turinį t.y. jos sąlygas, laisvės sudaryti sutartis kurių įstatymas nenumato, jeigu tokios sutartys neprieštarauja teisei ir gerai moralei⁵⁵. Subjektas, kuris atsako už sutarčių sudarymo atitikimą įstatymams yra valstybė. Todėl galime sakyti, kad sutarčių teisės normų prigimtinis šaltinis yra pačių asmenų valia. Valstybės tik užtikrina sutarčių sudarymo ir jų laikymosi tikslumą. Reikia būtinai pastebėti ir tai, kad sutarčių teisniuose santykiuose yra taikomi ir apribojimai. LR CK 6.225 straipsnis teigia, kad Sutartis yra absoliučiai negaliojanti (niekinė sutartis), jeigu ją sudarant buvo pažeisti pagrindiniai sutarčių teisės principai ir dėl to pažeisti ne tik sutarties šalies, bet ir viešieji interesai⁵⁶. Čia matome, kad sutarčių laisvės teisė gali būti ribojama silpnosios šalies naudai arba ribojama kai buvo pažeista viešoji tvarka bei sutarčių teisės principai. Tai moralinis reikalavimas atsižvelgti į silpnosios šalies padėtį.

Tai sutarčių laisvė nėra absoliuti. Valstybė ją gali riboti dėl viešojo intereso ir geros moralės. Vienok, tokiu atveju verslo laisvė taip pat nėra ribojama ar kitaip diskriminuojama.

3.3 TEISĖS PRADĖTI NUOSAVĄ VERSLĄ REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE

Teisė pradėti verslą, yra užtikrinta pagrindiniame valstybės įstatyme, LR Konstitucijos 48 str. 1 dalis. Šiame straipsnyje numatyta: „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir

⁵⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

⁵⁵ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausymai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 34.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

socialinę apsaugą nedarbo atveju⁵⁷. Šių visuomeninių santykių svarbą lemia pirmiausia tai, kad jie įvardinti LR Konstitucijoje, kuri Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo apibūdinama kaip „pagrindinis įstatymas, turintis aukščiausią teisinę galią įstatymų hierarchinėje sistemoje.“⁵⁸ Tai, kad LR Konstitucijoje įvardintos fundamentinės tam tikrus santykius reglamentuojančios nuostatos, reiškia, kad ši santykių sritis valstybei yra svarbi ir prioritetinga. Iš minėtos LR Konstitucijos nuostatos matyti, kad teisę pradėti verslą nustato įstatymai. O tai jau yra antras požymis, rodantis teisės į verslo pradėjimą santykių svarbą valstybei, nes „įstatymai – tai Konstitucijos ir Seimo nustatyta tvarka išleisti pirminiai teisės aktai, kurie turi aukščiausią juridinę galią, formuluoja bendrąsias teisės normas, skirtas reguliuoti svarbiausius žmonių santykius“⁵⁹.

Teisė pradėti verslą gali būti išreikšta įvairiai tai ir teisė į AB (akcinė bendrovė) ir UAB (uždara akcinė bendrovė) steigimą, teisė į elektroninį verslą, teisė į verslą per intelektinę nuosavybę ir t.t. Yra labai svarbu ir tai, kad subjektas turėdamas teisę pradėti verslą tuo pačiu tą teisę natūraliai apriboja ir pats. Nes egzistuoja objektyvus mus supančio pasaulio dėsniumas. Prigimties vieni asmenys apdovanojami daugiau kiti mažiau. Dažnai pasitaiko taip, kad subjektas neturi pakankamai sugebėjimų ar fizinių galimybių užsiimti tam tikru verslu ir čia valstybė jam negali jau niekuo padėti. Valstybė gali padėti tik tiems, kurie turi motyvaciją ir kompetenciją pradėti kokį nors konkretų verslą.

3.3.1 TEISĖ PRADĖTI VERSLĄ STEIGIANT AKCINĘ BENDROVĘ

Valstybė visų pirma privalo registruoti verslo subjektus, suteikti jiems teisinį statusą, kad po to galėtų suteikti būtiną materialinę paramą arba apmokestinti ir t.t. Kita vertus teisė į verslo laisvę priklauso nuo verslo subjekto (UAB) vidinės organizacijos. Vidinė organizacija gali būti tokia, kad kas nors iš AB dalyvių turi nepelnytas privilegijas. Todėl didesnio dėmesio susilaukia „AB įstatymas“. Čia iškyla klausimas: kaip AB įstatymas veikia subjektus ketinančius pasinaudoti teisę pradėti verslą. Kiekvienas ketinantis steigti įmonę, nori gauti iš to pelno, todėl pirmiausia atidžiai išsistudijuoja įstatymų keliamus reikalavimus, ir po atitinkamos analizės galime daryti išvadą dėl verslo pradėjimo rizikos. Kaip pastebi R. Šimašius, kad AB įstatymo viena didžiausių ydų – pernelyg didelis noras smulkmeniškai ir griežtai reglamentuoti bendrovės teisinius santykius⁶⁰. Tai gali atbaidyti subjekto norą pradėti verslą. Nors pačios bendrovės ir jų savininkai yra kur kas labiau suinteresuoti vystyti verslą, efektyviai organizuoti veiklą, o nepriklausomi subjektai šiuo atveju pradėti verslą, todėl būtent jie gali geriausiai žinoti, kaip tai geriausiai pasiekama.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Žin., 1992, Nr. 33-1014. 127 straipsnis.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas.

⁵⁹ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 247.

⁶⁰ Šimašius R. „Vėl šokdins akcinės bendrovės“ „Vadovo pasaulis“ 1999 Nr. 11

Pasinaudoti teise pradėti verslą kartais atbaido nepagrįsti ir AB nenaudingi įstatymo pakeitimai. Analizuojant nepriklausomybės laikotarpį galima jų rasti ne viena ir ne du. Iš ES vietoj pagarbos privačiam asmeniui ir pagrindiniams teisės principams, lengviau perimame naujus apribojimus bei smulkius reguliavimus, kurie vėliau net nėra privalomi vykdyti. Galime paminėti keletą: tai ir atimta bendrovių galimybė skolintis, kuri ir vėl buvo suteikta; tai ir akcininkų balanso pakeitimai, numatančius naują privalomą kvalifikuotą daugumą, nes nustatė kad nuosavas kapitalas negali būti mažesnis nei 3/4 įstatinio kapitalo, o vėliau buvo vėl atstatyta kvalifikuotos daugumos reikalavimas iki 2/3. Iš to galime teigti, kad subjektas norinti įgyvendinti teisę pradėti verslą turi kur kas daugiau laiko skirti ne įmonei ir jos tiesioginiai veiklai, o prisitaikyti prie biurokratinių barjerų.

AB įstatymo septintame skirsnyje: „Bendrovės finansinė atskaitomybė, auditas ir pelno paskirstymas“ (nuo 2007 sausio 1d. Bendrovės finansinė atskaitomybė ir pelno paskirstymas“). Yra numatyta privaloma kasmetinis auditas. Žinoma visa tai yra daroma siekiant padidinti bendrovių finansų skaidrumą, bet iškyla klausimas ar visuomet verta taip brangiai mokėti? Ir kas bendrovėje yra labiausiai suinteresuotas audito atlikimu? Atsakymas greičiausiai būtų, kad savininkas ir kreditoriai. Todėl būtų žymiai naudingiau jei būtų numatyta sistema būdų, leidžiančių patiems AB kreditoriams spręsti ar reikalingas auditas.

Reziumuojant, galime pasakyti, kad su AB įstatymo dažnu taisymu, įvedant naujus progresyvius pakeitimus ne retai atsirasdavo ir naujų ribojančių nuostatų. Dėl jų tapdavo ne tik sudėtingesnis bendrovės darbas, bet ir pasikeitus įstatymams bendrovės buvo verčiamos atlikti nereikalingas biurokratinės procedūras ir iš naujo persiregistruoti. (Tik, persiregistravimo praktikos atsisakyta).

Kad efektyviau būtų galima įgyventinti teisę pradėti verslą pirmiausia išskirtume keletą pasiūlymų: pirma valstybės priimdama įstatymų pakeitimus turėtų atsižvelgti ir įsigilinti ar tai padės verslo vystymui ar tik padidins biurokratijos barjerų kiekį, antra turi būti mažiau apribojimų, tokių kaip privilegijuotųjų akcijų dividendų dydžio ar akcininkų teisė laisvai paskirstyti pelną, trečia turi būti sukurta sistema kurios pagrindu patys savininkai ir kreditoriai galėtų nuspręsti, ar reikalingas įmonės auditas, ketvirta gali pasirodyti, kad kartais yra žodžių reiškiančių tą pačią savoką, kurių turėtų būti kuo mažiau (pvz.: kalbant apie finansus yra vartojamos „paskirstytinasis pelnas (nuostoliai)“, „grynasis pelnas“, „pelnas (nuostoliai)“).

Valstybė norėdama kontroliuoti verslo subjektų tam tikrą verslo veiklą įpareigoja juos gauti atitinkamų institucijų leidimus bei leidimus užsiimti konkrečia veikla. Taip valstybė siekia užtikrinti, kad verslas bus saugus ir atitiks ES keliamus standartus. Todėl analizuojant subjekto teisę pradėti verslą kyla dar keletas aktualių klausimų. Vienas jų yra verslo licencijavimo Lietuvoje ypatybės, kurios pasireiškia per ūkinės komercinės veiklos licencijavimo principus, reglamentuotus LR Vyriausybės nutarime Nr. 274 „Dėl Ūkinės komercinės veiklos licencijavimo metodinių

nurodymų patvirtinimo⁶¹“. Licencija, trumpai tariant, - valdžios leidimai, o dar kitaip - tai valdžios galia spręsti, leisti ar neleisti verslininkui ar įmonei įgyvendinti savo teisę į verslą ir veikti rinkoje, o gavus teigiamą valdžios atsakymą verslininkas gauną teisinius įgalinimus pradėti verslą. Todėl kyla klausimas, kaip įtakoja asmens teisę pradėti verslą, ūkinės komercinės veiklos licencijavimo principai. Ar yra teisinga jei vieni licencijuojami, o kiti turi dirbti pagal bendrovės įstatus. Nutarime yra teigiama, kad licencijuojant verslą turi būti vadovujamasi tikslingumo, nešališkumo, skaidrumo, visuotinum (nediskriminavimo) , racionalumo, efektyvumo, viešumo, nuncijų atskyrimo ir proporcingumo principais. Tam, kad išsiaiškinti principų vertę verslo įtakai, visų pirma reikia žiūrėti kaip pastarieji principai yra įtvirtinti.

Nutarimo III Dalyje „Ūkinės komercinės veiklos licencijavimas“ 8.1 punkte yra teigiama, Kad, „ Rengiamuose įstatymų projektuose tam tikros rūšies ūkinės komercinės veiklos licencijavimas nustatomas tik tuo atveju, kai: keliami konkretūs, siektini ūkinės komercinės veiklos priežiūros tikslai ir pagrindai nustatyta, kad veiklos licencijavimas – tinkamiausia ir būtina priemonė šiems tikslams pasiekti“. Todėl kaip pastebi A. Piasecka, įgyvendinus šį vieną esminių tikslingumo principų – nebelieka vietos licencijoms išduodamoms, paprastai sakant, nežinia dėl ko ir kam, nes remiantis šiuo nutarime principo deklaravimu galima teigti, kad jei yra kas daroma, tai daroma ne šiaip sau, o norint pasiekti kažkokį tikslą⁶². Nors galima pastebėti, kad šių verslo licencijavimo tikslų dar niekas nėra konkretizavęs ir pagrindęs. Nes tiek įstatymuose, tiek licencijavimo taisyklėse dažniausiai apsiribojama pakankamai abstrakčiomis formuluotėmis, kad tam tikra veikla yra licencijuojama arba kad tam tikra veikla nėra leistina be licencijos. Pavyzdžių netrūksta, Tai ir „Farmacinės veiklos įstatymo“ 10 str. 5d. „Vaistinininkai ir farmakotechnikai turi teisę verstis savarankiška farmacine praktika tik turėdami Vyriausybės įgaliotos institucijos nustatyta tvarka išduotą licenciją fiziniams asmenims verstis farmacine praktika⁶³“; „Aukštojo mokslo įstatymas“ 13str. „Aukštųjų mokyklų steigimo sąlygos“ 5d. „Asmenų vykdoma su studijomis susijusi veikla be Vyriausybės leidimo yra neteisėta⁶⁴. Ši veikla įstatymų nustatyta tvarka nutraukiama...“ ir kiti, nors kodėl nėra sakoma. Sprendžiant iš įstatymuose reglamentuotų licencijavimo formuluočių, gali susidaryti įspūdis, kad licencija yra ne priemonė, o tikslas savaime. Kai tikslas nėra įvardintas, darosi neaišku kam priemonė (licencija) yra taikoma. Išdavoje neįmanoma įvertinti ar ši priemonė tinkama, tuo labiau įvertinti ar verslo investavimo sąnaudos yra adekvačios rezultatui. Nors nagrinėjant licencijų išdavimo sąlygas pastebėtume ir kitus tikslus - tai verslo subjektų ribojimas tiek pasinaudoti savo teise į verslo laisvę; įėjimo į rinką ribojimas, informacijos valdymas; įplaukų

⁶¹ LR Vyriausybės nutarimas Nr. 274 „Dėl Ūkinės komercinės veiklos licencijavimo metodinių nurodymų patvirtinimo“

⁶² Piesiacka A., Delfi.lt, 2004-06-08

⁶³ Lietuvos Respublikos „Farmacinės veiklos įstatymas“ Valstybės žinios, 1991 02 28, Nr. 6-161

⁶⁴ Lietuvos Respublikos „Farmacinės veiklos įstatymas“ Valstybės žinios, 1991 02 28, Nr. 6-161
Lietuvos Respublikos „Aukštojo mokslo įstatymas“ Valstybės Žinios., 2000, Nr. 27-715

rinkimas į biudžetą ir k.t.. Kaip pastebi, A. Piesiacka, verslininkas dar nepradėjęs veiklos, ir dar nežinodamas ar bus leista užsiimti norima veikla, bet norėdamas pasinaudoti teise į verslą, siekdamas licencijos, yra tikrinamas kaip įvykdė veiklai keliamus įvairiausių reikalavimus nuo higienos, saugumo iki technologijos ir kokybės⁶⁵. Pavyzdžiui, licencijos teikti mokymo paslaugas yra suteikiamos tik turint parengtas ir įteisintas mokymo programas; pagal sanitarines ir higienos reikalavimus patikrintas mokymo patalpas, reikiamos įrangą bei įrenginius. Verslininkas turi investuoti į technologijas, patalpas, įrangą, pasamdyti darbuotojus, bei prisiimti visus darbdavio įsipareigojimus jų atžvilgių. Ar tai racionalu? Realiai bet koks veiklą planuojančios, o ne veikiančios, įmonės patikrinimas gali būti tik formalus: dar neveikiančiai įmonei patikrinimas neužtikrina, kad veikla bus vykdoma saugiai, o produktai bus gaminami kokybiškai. Be to atitikimas standartams ir kokybės normoms turi būti ne momentinis dalykas, o procesas vykstantis per visą veiklos laikotarpį. Todėl jei visi reikalavimai jei ir iš tiesų pagrįsti ir būtinai reikalingi, būtų kur kas prasmingiau kelti ir jų laikymąsi kontroliuoti tik veikiančioje įmonėje. Valstybė duodama leidimą veiklai tarsi suteikia kokybės ir saugumo garantijas vartotojui. Tuomet iškyla klausimas ar patikrinimai, kad įmonė atitinka keliamus standartus, garantuoja, kad šios įmonės visuomet teiks saugius ir kokybiškus produktus? Tikslinga būtų manyti, kad ne, nes kitu atveju vartotojams būtų sukuriama iliuzija, kad kiekvienas subjektas norintis pradėti verslą ir gavęs atitinkamą leidimą, yra sąžiningas ir kompetentingas, o jo produktai – kokybiški. Kad taip nebūtų, valdžios reguliuojami licencijavimo reikalavimai turėtų užleisti vietą efektyvesniems natūraliems rinkos apsaugos mechanizmams, kurie tarnautų vartotojams, t.y. tokiems kaip konkurencija, privačios reitingų agentūros ar savanoriškos vartotojų organizacijos ir taip subalansuoti ir pritaikyti racionalumo principą, užtikrinant teisės pradėti verslą įgyvendinimą.

Tame pačiame nutarime „IV Ūkinės komercinės veiklos licencijavimo taisyklės“ 13 d. „Jeigu siekiantis gauti licenciją asmuo, užsienio juridinio asmens filialas turi įvykdyti tam tikrus reikalavimus, tokių reikalavimų sąrašas turi būti nustatytas licencijavimo taisyklėse. Reikalavimai gali būti tik tokie, kuriuos galima objektyviai pagrįsti. Reikalavimų sąrašas turi būti baigtinis.“⁶⁶. Akivaizdu, kad licencijai gauti ir toliau bus keliami įvairiausi reikalavimai, o reikalavimai, kuriuos galėtų būti prasminga ir logiška įvykdyti dar prieš pradėdant veiklą, nėra reglamentuoti. Galima teigti, kad licencijavimo sistema akivaizdžiai sukuria prielaidas korupcijai, nes įdėjus tiek daug lėšų į būsimą veiklą ir dėl kokių nors priežasčių negavus licencijos, subjektui galima sakyti jau nebėra kur trauktis, Be to korupcijos paplitimą Lietuvoje patvirtina ir „Transparency International“

⁶⁵ Piasecka A. Straispnis Delfi.lt, 2004-06-18

⁶⁶ LR Vyriausybės nutarimas Nr. 274 „Dėl Ūkinės komercinės veiklos licencijavimo metodinių nurodymų patvirtinimo“

ir „Nacionalinės kovos su korupcija programos⁶⁷“ dalys kuriose įtraukti veiklos licencijavimo klausymai.

Gera bent tai, kad Vyriausybės nutarimo 15d. licencijuojančioms institucijoms vienareikšmiškai yra uždrausta savo nuožiūra taikyti papildomus reikalavimus licencijų siekiantiems subjektams. O tai suteikia daugiau aiškumo ir skaidrumo, Be to mažina verslo riziką ir bent truputi korupcijos prielaidas.

Kitas analizuojamas principas būtų – efektyvumo. Nutarimo 16d. yra numatyta „Licenciją gauti siekiančiam asmeniui, užsienio juridinio asmens filialui negali būti nustatyti reikalavimai pateikti duomenis ir informaciją, kuri yra vieša ir kaupiama valstybės registruose, taip pat pateikti dokumentus, duomenis ir informaciją, kurie nesusiję su sprendimo išduoti licenciją priėmimu, licencijuojamos veiklos sąlygų atitikties nustatymu ar licencijos sąlygų laikymosi priežiūra“. Tai turėtų sumažinti popierizmą. Verslininkui nebereikės pateikti daug papildomų pažymų. Pavyzdžiui nebereiks nešti pažymų dėl deklaruojamų įmonės pajamų ir sumokėtų mokesčių iš teritorinės valstybės mokesčių inspekcijos ir valstybinio socialinio draudimo įstaigos. Tiesa nutarime neužsimenama apie licencijavimo sąnaudas. Be to efektyvumas vis dar kenčia dėl nepagrįstos praktikos skaidyti tos pačios veiklos licencijas į smulkesnes licencijas. Lietuvoje licencijos yra skaidomos pagal veiklos produktus, pagal veiklos pobūdį arba pagal abu kriterijus. O išdavoje gaunasi kur kas daugiau licencijų nei licencijuojamų veiklų. Yra įtvirtintos, 5 alkoholio produktų gamybos licencijos, kurios skiriasi pagal alkoholio produktų stiprumą. Licencijų prekiauti alkoholio produktais yra net 9 ir tai dar be vienkartinų licencijų. Arba prekybai nefasuotais naftos produktais taikomos šešios licencijos. Norint turėti kelias degalines, kiekvienai iš jų reiktų gauti atskiras licencijas.

Žinant, kad už visas licencijas yra renkami atskiri mokesčiai, galima teigti, kad toks licencijų rūšiavimas yra naudojamas kaip mokesčių surinkimo įrankis, kuris daro neigiamą įtaką subjektui ketinančiam įgyventi savo teises į verslo laisvę. Verslo subjektas yra verčiamas ne natūraliai specializuoti savo veiklą.

Reiktų paminėti Konkurencijos įstatymo 4 straipsnį, „Valstybės valdymo ir savivaldos institucijų pareiga užtikrinti sąžiningos konkurencijos laisvę“. Jame sakoma, kad „1. Valstybės valdymo ir savivaldos institucijos, vykdydamos pavestus uždavinius, susijusius su ūkinės veiklos reguliavimu Lietuvos Respublikoje, privalo užtikrinti sąžiningos konkurencijos laisvę. 2. Valstybės valdymo ir savivaldos institucijoms draudžiama priimti teisės aktus arba kitus sprendimus, kurie teikia privilegijas arba diskriminuoja atskirus ūkio subjektus ar jų grupes ir dėl kurių atsiranda ar gali atsirasti konkurencijos sąlygų skirtumų atitinkamoje rinkoje konkuruojantiems ūkio subjektams, išskyrus atvejus, kai skirtingų konkurencijos sąlygų neįmanoma išvengti vykdant

---

⁶⁷ Lietuvos Respublikos „Nacionalinės kovos su korupcija programa“

Lietuvos Respublikos įstatymų reikalavimus.⁶⁸ Šio straipsnio pažeidimus galima pastebėti dabartinės licencijavimo taisyklėse. Diskriminavimas yra garantuotas nustatant griežtas sąlygas ir reikalavimus licencijų siekiantiems subjektams. Nagrinėjant finansinio pajėgumo reikalavimus. Pavyzdžiui LR Vyriausybės nutarime „Dėl kelių transporto veiklos licencijavimo“⁶⁹ 27.str. 3d. Sakoma, kad įmonei norinti gauti licenciją vežti keleivius ar krovinius tarptautiniais maršrutais, turi turėti pakankamą finansinį pajėgumą. Vežant keleivius autobusais arba krovinius tarptautiniais maršrutais, 32000 litų pirmajai transporto priemonei ir 18000 litų kiekvienai kitai transporto priemonei. Kitos, šiuo atveju reikalavimu diskriminuojamos įmonės automatiškai atsiduria už rinkos ir konkurencijos ribų, ko išdavoje yra užkertamas kelias įgyvendinti subjekto teisę ir į verslo laisvę.

Reziumuojant galima teigti, kad licencijavimo principų priėmimas ir įtvirtinimas atsiskleidžia vyriausybės siaurą požiūrį, t.y. tai, kad biurokratinis licencijavimo aparatas išlaikytų savo licencijavimo galias ir įtaką. Tiesa, Vyriausybės nutarime yra vienas svarbus saugiklis kuris turėtų neleisti užkonservuoti esamų ydų. Remiantis „Ūkinės komercinės veiklos licencijavimo metodinių nurodymų patvirtinimo“ 12 punktu, „Ūkinės komercinės veiklos licencijavimas turi būti periodiškai vertinamas“. 12.1 punktas teigia, „Licencijas išduodančios institucijos ne rečiau kaip kartą per 5 metus turi svarstyti kiekvienos jų kompetencijai priskirtos licencijuojamos ūkinės komercinės veiklos licencijavimo tikslingumą, veiklos licencijavimu siekiamų tikslų rezultatus, priemones, nustatyti tolesnio licencijavimo poreikį.⁷⁰ O jei tai bus daroma, ilgainiui sistema turėtų išsivalyti nuo nepagrįstų licencijų. Jos bus pakeistos kitomis, efektyvesnėmis priemonėmis, palengvės licencijavimo procedūros.

Kaip pažymi, R. Šimašius, teisė pradėti verslą yra taip pat smarkiai įtakojama ir dėl savivaldybių veiklos, nes pastarosios kai kurie įstatymai suteikia teisę aktyviai kištis į tam tikras ūkio sritis. Kaip kurie įstatymas verčia savivaldybes imtis daugiau, nei jos norėtų, galėtų, o tuo labiau daugiau nei tai būtų naudinga subjektams ketinantiems pradėti verslą. Išdavoje pagal įstatymą (pav. – atliekų tvarkymo įstatymas) savivaldybės, o per jas vartotojai ir verslininkai tampa įkaitais⁷¹. R. Šimašius vaizdžiai remiasi pavyzdžiu.: Klaipėdos savivaldybė įgyvendindamas savo pareigas, suskirstė miestą į zonas ir paskelbė kiekvienai iš jų atliekų surinkimo konkursą. Kas laimi gauna miesto dalį su visais gyventojais, įmonėm ir jų įmokomis. Kas pralaimi, tam rinkoje vietos nebėra. Rezultate kainos buvo pasiūlytos kur kas didesnės nei prieš tai buvusios rinkoje, nukentėjo gyventojai, nes už šiukšlių išvežimą teks mokėti brangiau. O verslo rinka sugriaunama iš karto, nes verslininkas tikrai nesiryš investuoti į naują verslą, jei jo likimas priklauso nuo vienintelio sandorio,

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Konturencijos įstatymas. Vilnius. Žin., 1999, Nr. 30-856

⁶⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl kelių transporto veiklos licencijavimo“

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Ūkinės komercinės veiklos licencijavimo metodinių nurodymų patvirtinimo“. Valstybės Žinios. 2004 03 17, Nr. 41-1333. Vilnius

⁷¹ Šimašius R. „Šiukšlių verslo metamorfozės“. komentaras Lietuvos radijui, 2005-02-02

kurį kontroliuoja valdžia. Nebent jau iš anksto žinotų, kad konkursą laimės. Ši rinkos santykių apribojimo akcija, kurią atliko Klaipėdos savivaldybė nagrinėjama jau ir teismuose. Geriausiai ką tokiais atvejais, centrinė ar vietos, valdžia galėtų padaryti, tai - leisti patiems piliečiams nuspręsti, kieno paslaugas pirkti. Tai laimėtų ir pilietis mokantis už paslaugą, ir asmuo ketinantis pradėti verslą.

3.3.2 TEISĖ Į KREDITĄ VERSLUI PRADĖTI

Kreditavimo sistemos turinys tiesiogiai lemia subjekto teisės į verslo laisvę įgyvendinimo realumą. Europos valstybės yra taikomi trys pagrindiniai finansinės paramos smulkiam-vidutiniam verslui teikimo būdai: 1. tiesioginės subsidijos ir dotacijos 2. subsidijuojamos paskolos, 3. kredito garantijos- tai labiausiai paplitęs būdas. Kreditų garantijų schemų tikslas – leisti SVV įmonėms skolintis lėšas iš komercinių sistemų palankiausiomis sąlygomis, net ir neturint reikiamo užstato⁷². Europos Sąjungoje pastebimos dvi smulkaus ir vidutinio verslo politikos tendencijos:

Viena vertus, nuolat gerinama verslo teisinė ir ekonominė aplinka, mažinamas reguliavimas, liberalizuojamos verslo sąlygos, privatizuojamos valstybės teikiamos paslaugos ir funkcijos, tobulinami konkurencijos įstatymai ir reformuojama mokesčių sistema.

Kita vertus, kuriamos naujos SVV programos, finansinės paramos ir SVV plėtros priemonės. Jos yra skirtos, įmonių augimui, užimtumui ir konkurencijai skatinti taikant tiesiogines subsidijas, subsidijuojamas paskolas ar mokesčių lengvatas. Todėl darytina išvada, kad bendrijos mastu postuluojuama idėja, skatinti smulkų ir vidutinį verslą, kuris tampa bendru visos Europos Sąjungos bruožu. Nors pastebėtina, kad pagrindinė ES paramos verslui forma sunaudojanti daugiausiai išteklių yra nemokamas kvalifikuotos informacijos teikimas ir konsultavimas rinkotyros, finansų, technologijų panaudojimo ir verslo planavimo klausimais. Yra įsteigta apie 400 organizacijų, kurios teikia nemokamas paslaugas verslininkams. Jos atitinkamai yra subsidijuojamos iš įvairiausių šaltinių, t.y. bankų, vyriausybės, didelių įmonių ir kt.

Bankai kreditų, verslui pradėti paprastaiems subjektams turintiems tik verslo planą, praktiškai neteikdavo. Žodį "praktiškai" vartojame todėl, kad teoriškai tokia galimybė lyg ir yra: Lietuvos Respublikos Smulkaus ir Vidutinio Verslo Įstatymo 4 straipsnis nurodo, kad „Smulkaus ir vidutinio verslo subjektams gali būti taikomos šios valstybės pagalbos formos: 1) mokesčių lengvatos (jei jos nustatytos įstatymuose), rinkliavų lengvatos; 2) finansinė parama: lengvatinių kreditų teikimas, dalinis ar visiškas palūkanų dengimas, garantijų teikimas“⁷³, Be to Smulkaus ir vidutinio verslo įstatymo pakeitimo įstatymo projekto 7 straipsnis patikslina „Smulkiojo ir vidutinio verslo subjektams gali būti taikomos be nurodytų valstybės paramos formų dar ir tokios kaip

⁷² Lietuvos Respublikos, Statistikos Departamento prie LRV. Verslininkams apie verslą. 1997 statistinis tyrimas. – Vilnius, 1998. P. 8.

⁷³ Lietuvos Respublikos Smulkaus ir Vidutinio Verslo Įstatymas. 1998-11-24, Nr. VIII-935. 4 str.

mikrokreditavimas⁷⁴, todėl atrodytų žmogus Vyriausybės nustatyta tvarka gali gauti lengvatinę paskolą verslui pradėti. Bet Vyriausybė iki šiol jokios tvarkos tokioms paskoloms gauti nepatvirtino. Todėl ši įstatymo nuostata taip ir liko vien gražia deklaracija. Yra ir vien praktinių prielaidų: sumos, kurias bankai skolindavo verslui pradėti arba vystyti, būdavo labai didelės, už jas reikėdavo mokėti dideles palūkanas, turėti pakankamai turto, kuriuo būtų galima imama paskolą garantuoti. Tik pradedantys, siekiantys įgyvendinti verslo laisves, verslininkai paprastai šių sąlygų negalėdavo įvykdyti, o ir bankams tiesiog neapsimokėdavo gaišti laiką su „smulkiomis žuvimis“. Per paskutinius kelis metus situacija pradeda keistis. Steigiasi investicijų ir verslo garantijų bendrovės, kurios teikia garantijas smulkiam verslui vystyti banko išduodamos paskolos daliai. Galima paminėti UAB „Investicijų ir verslo garantijos“ (INVEGA), UAB „Lietuvos infrastruktūros plėtros fondas“, kurios užsiima verslo kreditavimo parama. Paprastai garantijos teikiamos iki 80 proc. paskolos. Taigi norėdamas gauti 100 tūkst. Lt paskolą, žmogus savo turtu turės garantuoti tik 20 tūkst. Lt, likusiems 80 tūkst. - garantiją teiks verslo garantijų bendrovės. Atsakomybę už paskolą dalijasi bankas, kuris paskolą suteikia, ir „Invega“, kuri ją draudžia. Žinoma, kaip ir anksčiau, reiks verslo planų, juos vertins banko specialistai. Verslininkui, apdraudusiam savo paskolą verslo garantijų bendrovėje, ši bendrovė kompensuos iki 50 proc. palūkanų. Jeigu už paimtą iš banko 100 tūkst. Lt paskolą žmogus, tarkime, turėtų mokėti 8 proc. metinių palūkanų (8 tūkst. Lt), tai dabar realiai jis mokės 4 tūkst. Lt. Bet net ir toks kreditavimas turi būti užtikrinamas įkeičiant turtą ar kitaip garantuojant kreditoriaus interesų apsaugą. Tik pradedantiems verslininkams įdomiausia ir turbūt naudingiausia yra kreditinė linija, gauta iš Europos plėtros ir rekonstrukcijos banko. Ji kaip tik ir skirta smulkiam verslui finansuoti. Programa leidžia teikti maxi-, medi- ir minikreditus. Medikreditai yra iki 30 tūkst. eurų, mini- - iki 30 tūkst. Lt. Realiai tai yra tokios sumos, kurias be didesnio vargo gali įsisavinti smulkus verslininkas. Imant kreditą visada labai svarbu, kur ir kaip jį bus galima panaudoti. Kreditus, apie kuriuos dabar kalbame, galima imti verslo patalpoms pirkti, priemonėms ar medžiagoms įsigyti. Didelis plusas, kad šitas paskolas galima iki 80 (atskirais atvejais iki 100) proc. naudoti kaip apyvartinę lėšas - už jas nusipirkti prekių, mokėti samdomiems darbuotojams atlyginimus. Šito nebūdavo galima daryti anksčiau, imant investicines paskolas. Nereikėtų užmiršti, kad verslo paskolas gali gauti tik verslo subjektai - t. y. žmonės, išsiėmę savo verslui patentą, įsteigę uždarąsias akcines bendroves arba individualias įmones. Kitaip sakant, kreditai, skirti verslui vystyti, neteikiami fiziniams asmenims.

Dar yra keletas verslo kreditavimo būdų, t.y. gaunamų su PHARE, Pasaulio banko ir kitomis kreditinėmis linijomis. (daugiau informacijos galima rasti šioje interneto svetainėje http://www.eudel.lt/lt/paramos_programos/phare.htm) Ypatingą dėmesį sutelkiame, PHARE programai, kurios vienas iš specifinių tikslų yra: 1. Skatinti verslo ir žmogiškųjų išteklių plėtrą, per

---

⁷⁴ Smulkaus ir vidutinio verslo įstatymo pakeitimo Įstatymo Projektas. 2006 04 04. Nr: XP-1261. 7str.

Verslo plėtros fondą ir Žmogiškųjų išteklių plėtros fondą teikiant paramą, skirtą ekonominei plėtrai trijuose tiksliniuose regionuose skatinti, t.y. pinigai su verslu susijusios infrastruktūros kūrimui remti. Dviem projektais siekiama sukurti struktūras ir priemones, skatinančias naujoves ir su mažosiomis bei vidutinėmis įmonėmis susijusių projektų plėtojimą. Tai padeda rengti projektus, kurie galėtų būti finansuojami iš struktūrinių fondų.

O Verslo plėtros fondo tikslai yra šie:

- Skatinti naujų verslo įmonių kūrimąsi.
- Gerinti verslo aplinką.
- Skatinti bendradarbiavimą tarp SVV įmonių ir didelių įmonių.
- Diversifikuoti regiono ekonominės veiklos struktūrą.

Suinteresuotų subjektų užpildytos paraiškos, atitinkančios visus keliamus reikalavimus, turi būti pateiktos iki tam tikro termino į PHARE Verslo plėtros fondo programą. Pavyzdį galime rasti: <http://ec.europa.eu/comm/europeaid/>. svetainėje. Asmuo, ketinate projektą ir rengti ir įgyvendinti patas turės finansiškai prisidėti prie savo projekto įgyvendinimo; turės atitikti įvairius programos ar fondo, iš kurio norite gauti paramą, atrankos kriterijus; bei turės argumentuotai pristatyti savo projektą: reikės parengti verslo planą ir kitus dokumentus. Asmuo ketinate tik įgyvendinti jau parengtą projektą, tokiu atveju turėtų paruošti tam tikrus konkursinius dokumentus (techninius bei finansinius) ir dalyvauti atrankoje.

Abiem atvejais iš ES paramos fondų gautų lėšų gražinti nereikės – tai negražintina ES investicija. Dėl tokių ES kreditavimų, subjekto teisė pradėti verslą tampa bent kiek realesnė.

Apibendrinant, galime teigti, kad Lietuvoje sukurtas bent minimalus mechanizmas realizuojantis verslo subjektų teisę į kreditą verslui pradėti. Tuo pačiu bent minimaliai užtikrinamas ir teisės į verslo laisvę įgyvendinimas. Galima būtų kelti klausimą apie tai, ar kredito dydis yra pakankamas šį verslą pradėti? Be to, kritikuotina ir tai, kad vis dėl to dalį banko teikiamo kredito, jo gavėjas turi garantuoti savo turtu. Tai padaryti ne kiekvienas pajėgus. Kalbant apie įvairias kreditines linijas pastebėtinas vienas principinis trūkumas, kuris atskleidžia mūsų aptartos J. Rawls'o ir R. Nozick'o teisingumo teorijos. Verslo kreditavimo neremia patys verslo subjektai. Kitaip tariant nėra verslo kreditavimo fondo, kuris būtų formuojamas taikant specialius mokesčius veikiantiems verslo subjektams (kad šie išlygintų pirminio įgijimo disproporcijas).

3.4 TEISĖ Į TEISINGĄ VERSLO APMOKESTINIMĄ

Mokesčių sistema yra vienas esminių valstybės funkcionavimo elementų, kurie užtikrina valstybei būtinų finansinių išteklių surinkimą. Mūsų atveju daug svarbiau panagrinėti kaip mokesčiai įtakoja subjekto teisę į verslo laisvės įgyvendinimą. Remdamiesi šiuo metu įstatymuose įtvirtintais mūsų manymu svarbiausiais mokesčiais, panagrinėsime kokią įtaką kiekvienas iš jų turi

verslo laisvei. Kad analizė būtų efektyvesnė nagrinėsime kelis pagrindinius mokesčius, t.y. aptarsime šiuos:

- 1) Pajamų mokestis;
- 2) PVM
- 3) Kapitalo - nekilnojamo turto mokestis⁷⁵.
- 4) Pelno mokestis⁷⁶.
- 5) Akcizai

Visi šie mokesčiai mus domina tuo aspektu, kiek jie skatina, bet ne siaurina verslo plėtotę. Tai numato tiek J. Rawls'o ir R. Nozick'o teorijos, tiek mūsų aptartos LR Konstitucijos nuostatos. Kokia turi būti mokesčio bazė, kad ji labiausiai atitiktų socialinio teisingumo reikalavimus? Čia mums galėtų padėti A. Vaišvilos „mokesčių švytuoklė“ (Priedas Nr.1). Kai mokesčių norma siekia ir viršija 70 % - neliuka motyvacijos užsiimti ūkine veikla, nes didžioji dalis uždirbtų pajamų atitenka valstybei mokesčių pavidalu. Kad asmenys liktų motyvuoti ekonominės veiklos atžvilgiu, mokesčių norma turėtų svyruoti apie 50 %⁷⁷.

Nustatyti tinkamą mokesčių sąrašą, yra viena, bet tinkamai juos administruoti – tai jau kitas, bet ne mažiau svarbus dalykas. D. Zinytė nurodo tam tikrus veiksnius, kurie turi lemiamos įtakos efektyviam mokesčių sistemos funkcionavimui. Ji teigia, kad „išsivysčiusių šalių patirtis rodo, jog sėkmingas mokesčių sistemos funkcionavimas priklauso nuo tokių keturių veiksnių kompleksų:

- mokesčių įstatymų bazes;
- mokesčių valdymo informacinės sistemos sukūrimo ir mokesčių tarnybų veiklos organizavimo;
- mokesčių tarnybų darbuotojų mokymo ir kvalifikacijos kėlimo sistemos;
- visuomenės informavimo apie jos teises ir pareigas mokant mokesčius ir apie įplaukų iš mokesčių panaudojimą.⁷⁸“

Šie keturi veiksniai puikiai atspindi valstybės pareigos turinį gyventojų atžvilgiu mokesčių srityje. Visi veiksniai yra labai svarbūs, ir visų jų atžvilgiu turi būti atliekami konkretūs veiksmai. Bet paskutinis veiksnys, mūsų manymu, dabar yra ypač aktualus. Jis skatina gyventojų sąmoningumą mokamų mokesčių srityje ir suvokimą, kad jų teisės valstybei kainuoja.

Teisė į gerus mokesčius yra įtvirtinta konstitucijos 48 straipsnyje, o patys apmokestinimo principai įteisinti Vyriausybės patvirtintoje Mokesčių teisinės bazės sutvarkymo programoje. Lygybės principas teigia, kad mokesčio taisyklės nustatomos nepriklausomai nuo veiklos rūšies ar mokesčio mokėtojo statuso. Tai reiškia kad visi mokesčių mokėtojai turi teisę į lygius mokesčius.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto mokesčio įstatymas // Valstybės žinios, 2005, Nr. 76-2741

⁷⁶ Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 110-3992.

⁷⁷ Vaišvila A. Socialliberalizmas. Vilnius, 1999.

⁷⁸ Zinytė D. Fiskalinė politika Lietuvoje: analizė ir siūlymai. Vilnius, 1994. P. 14.

Analizuojant, konkrečiau kyla klausimas, kokia gi turėtų būti mokesčių sistema Lietuvoje, kad ji pasiteisintų verslininko logika bei suteiktų gerą mokestinį pamatą verslui plėtoti. Nors progresinis pajamų mokestis tiesiogiai verslo laisvės neliečia, bet jis ją liečia netiesiogiai ir labai stipriai. Nauda verslui iš šio mokesčio: 1. Verslininko noras didinti savo pajamas sumažėtų. Didelės sumos liktų ūkinėje apyvartoje. 2. Galėtų būti mažinamas atitinkama dalis pelno mokesčio. Reiktų panagrinėti visuomenėje kartas nuo karto išskylantį klausimą, ar verta Lietuvoje įvesti progresinį pajamų mokestį? Progresinio pajamų mokesčio pagrindinis skirtumas nuo dabar esančio proporcinio yra tas, kad progresinis tai toks mokestis kurio tarifas didėja, didėjant žmogaus gaunamoms pajamoms. Ideologiškai tai reikštu socialdemokratiškos vertybių įtvirtinimą. Daugiau uždirbantis turi ir daugiau mokėti į valstybės biudžetą. bet ar ši sistema nors ir veikianti tokiose valstybėse kaip JAV, Prancūzija ar Švedija būtų teisinga ir labiau pasiteisintų Lietuvoje? Kaip pažymi R. Vainienė progresiniai mokesčiai ypač didina paskatas turėti „dviguba buhalteriją“, o būtent turėjimą nedeklaruotų pinigų ir jų naudojimą darbuotojų algoms mokėti⁷⁹. Todėl ir valstybės biudžetas daugiau nukenčia. Gal būt efektyvesni, kad ir turtingųjų apmokestinimui įgyvendinti yra proporcinis (vienodas visiems) arba regresinis (mažėjantis pajamoms didėjant) tarifai. Pavyzdžiui Rusijoje atsisakius progresinio pajamų apmokestinimo ir nustatius žemą proporcinį 13 proc. pajamų mokesčio tarifą, biudžeto pajamos padidėjo trečdaliu. O regresiniai mokesčiai skatina legalizuoti pajamas ir mokėti didesnes sumas (žiūrinti absoliučiais skaičiais) į biudžetą. R. Vainienė teigia, kad progresyvinio mokesti, galima padaryti efektyvesni, imantis paprastų veiksmų, t.y. mažinant viršutinę ir didinant apatinę ribas, taip stengiantis išlyginti pajamų mokesčio tarifą⁸⁰. Režiumė galima pasakyti, kad progresiniais mokesčiais pasiekiami kiti tikslai nei yra deklaruojami, t.y. neišlyginama pajamų diferenciacija, nepagausinamas biudžetas – valstybė nukenčia ir neįgyvendinamas solidarumo principas.

Labai svarbi diskusija dėl juridinių asmenų pelno mokesčio perspektyvų Lietuvoje. Tai yra mokestis, kuris neturi aiškaus apmokestinimo objekto. Kaip pastebi E. Leontjeva, subjektai vystydami verslą susiduria su pelno mokesčio našta, kuri skatiną verslo naudą atžvilgiu sumažinti popierinį pelną, t.y. perkelti savo finansines operacijas į kitas šalis – taip, kad aukščiausio apmokestinimo šalyse rodytų mažus pelnus, o „mokesčių rojuose“ didelius⁸¹. Didžiausią apkrovą dėl pelno mokesčio tenka smulkaus ir vidutinio verslo atstovams. Stambios įmonės gauna daugiau galimybių paskirstyti pelno mokesčio našta konkrečioms darbuotojams. O smulkaus ar vidutinio verslo atstovas kartais daugiau laiko turi praleisti prie apskaitos nei prie pvz. rinkodaros ar produkcijos dizaino. Teoriškai nukenčia ir tie kurie išgąsdinti pelno mokesčio vingrybių nepradedą verslo. Šis mokestis valstybės biudžete užima vos kelis procentus pajamų, bet ne proporcingai

⁷⁹ Vainienė R., Straipsnis, "Laisvoji rinka" 2002-04-10 Nr. 1

⁸⁰ Vainienė R., Straipsnis, "Laisvoji rinka" 2002-04-10 Nr. 1

⁸¹ Leontjeva E., Straipsnis, "Respublika", 2001-05-15.

reikalauja daug tarnautojų kurie aptaranuoja šią sritį. Naikinti pelno mokestį prisibijoma, kadangi bijoma, kad žmonės ims išlaidauti per įmones. Kaip pažymi E. Leontjava deklaruojamas pelnas yra paremtas ne valdiškais limitais, bet korporatyvinio valdymo tradicija, t.y. tarnavimu akcininkams ir jų atliekamai kontrolei. Tokiu būdu išnyksta taisyklės sukuriančios mokesčius ir nebelieka pagrindo atspindėti realų įmonės pelną. Šio mokesčio neigiamos pusės yra tos, kad jis spaudžia savo taisyklėmis ir apskaita labiau nei privalomais atiduoti pinigais. Tai mokestis kuris proporcingai didėja, didėjant gamintojo darbo efektyvumui. Taip pat jis gali uždaryti kelias užsienio investicijas su kuriomis prarandamos darbo vietos ir biudžeto pajamos⁸². Legalus pelno mokesčių vengimas gali būti vykdomas ir per ofšorus, todėl didelis pelno mokestis skatina pinigų nutekėjimą į kitas valstybes. Galima daryti išvadą, kad norint išlaikyti konkurencingą verslo aplinką bei užtikrinti teisingas verslo sąlygas turėtų būti mažinamas pelno mokestis.

Kyla ganėtinai daug prieštarų samprotavimų ir dėl nekilnojamo nekilnojamojo turto mokesčio? Šiuo mokesčiu galėtų būti paveikti tokie socialiniai tikslai, kaip pelno mokesčio sumažinimas ir pav. Verslo plėtros fondo kreditavimas. O žiūrint plačiau, kaip ir visi mokesčiai taip ir pastarasis papildytų valstybės biudžetą. Ir viena ir kita gali teigiamai įtakoti teisės į verslo laisvę plėtotę. Vienok šis mokestis gali sukelti ir priešingas pasekmes nei tikimasi. Rūta Vainienė pastebi, kad šis mokestis paliestu pačius gyventojus sumažindamas jų realias pajamas ar net padidindamas socialinio nesaugumo jausmą. Jei subjektas turi pajamų, tai nuo jų sumoka visus priklausančius mokesčius, tame tarpe ir nuo pajamų iš nekilnojamojo turto. Gali kilti problemų su apmokestinamosios vertės nustatymu, nes realus mokesčio tarifas visuomet skirsis nuo nominalaus⁸³. Kils problemos įvertinant turtą, nes net „rinkos kainos“ nustatymas, pasitelkiant nepriklausomus vertintojus, gali tapti ydingas dėl subjektyvumo. Kad to būtų išvengta turėtų būti taikoma įsigijimo vertės metodas, ir apmokestint tą vertę, už kurią turtas buvo įsigytas ir ją indeksuojant jei infliacija viršytų nustatytą ribą, teigia R. Vainienė. Todėl turtas nebėra vertinamas, o tik užfiksuojamas. Bet vėl gi kiltų problemų didėjant gyventojų mobilumui. Todėl galima būtų sakyti, kad nėra paskirtų atitinkančios vertės nustatymo metodo, kad būtų galima įvertinti turtą mokesčių tikslais. Kaip išvelgia R. Vainienė kitas minusas yra tas, kad vietoj norimo tikslo – mokestis padės sunaikinti neprižiūretus namus, gali sukelti atvirkštini efektą t.y. naujai statomi namai bus tokie, kad mokestinė našta slėgtų kuo mažiau. Mokestis gali dar labiau pagilinti skirtumus tarp įmonių ir gyventojų apmokestinimo sąlygas. Nes įmonė naudoja turtą veiklai, o gyventojas dažniausiai gyvenimui⁸⁴. Galima būtų tikėtis vienos labiausiai neigiamų mokesčių sistemos ydų – dvigubo apmokestinimo. Gyventojų visos pajamos jau yra apmokestinamos, neatimant jokių atskaitymų. Vadinasi nekilnojamojo turto mokestis turės būti sumokėtas iš

---

⁸² Ten pat.

⁸³ Vainienė R. Straipsnis, "Laisvoji rinka", 1999 Nr. 3. P. 2.

⁸⁴ Vainienė R. Straipsnis, "Laisvoji rinka", 1999 Nr. 3 P. 4.

apmokestintų pajamų. Gali iškilti ir mokesčio numetimo fenomenas „tax incidence“. Tai atsitinka kai turtas yra išnuomojamas, o savininkas nukelia mokesť nuomininkui t.y. turto neturinčiam asmeniui. Lietuvos laisvosios rinkos institutas atliko apklausą. Tyrimo metu buvo apklausti šalies gyventojai apie nekilnojamojo turto mokesčio įtaką jų gyvenimui. Buvo prieita prie tokių išvadų:

1. Didžioji dalis gyventojų mano, kad naujasis mokesťis jų nepalies (nors duomenys liudija, kad didžioji dalis šeimų turi nekilnojamojo turto). Tai rodo, jog žmonės neatkreipia dėmesio į ilgalaikę nekilnojamojo turto mokesčio raidą, kuomet, kaip paprastai, mokesčio bazė yra plečiama.
2. Ne mažiau kaip pusė gyventojų yra linkę vengti nekilnojamojo turto mokesčio arba būtų linkę jo vengti, jei jiems reikėtų jį mokėti.
3. Net penktadalis gyventojų dėl nekilnojamojo turto mokesčio blogintų savo gyvenimo sąlygas – keltųsi į mažesnę būstą.
4. Potencialaus mokesčio vengiančio charakteristika leidžia teigti, kad mokesčio dažniau išvengs labiau pasiturintys ir rečiau išvengs mažiau pasiturintys gyventojai.

Gali daryti prielaidą, kad nekilnojamojo turto mokesťis neigiamai įtakoja nekilnojamojo turto rinką, nes ši rinka taps mažiau likvidi, o taip pat norint gauti kreditą banke reikės įkeisti daugiau turto. Tai gali pakenti šeimos verslui. Režiuuojant, kad šis mokesťis yra ganėtinai žalingas, t.p. ir privačios nuosavybės institutui. Jis iškreipia žmonių motyvacias ir rinkos procesus.

Kalbant apie akcizo mokesťį, mes pasiremsime Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimu ir pasiūlymais, kurie teigia, kad Lietuvos valdžia turi ir galimybių, ir svarių priežasčių siūlyti ES mažinti akcizus⁸⁵. Institutas teigia: „Lietuvos valdžios atstovai turėtų visomis įmanomomis priemonėmis ginti nacionalinius interesus ir kreiptis į Europos Sąjungos (ES) institucijas ir kitas valstybes nares su siūlymu peržiūrėti akcizų politiką. Akcizų mažinimas yra Lietuvos ir ES galioje esanti priemonė, kuri palengvintų Lietuvos gyventojus ir įmones užgriuvusią brangstančių degalų naštą“. Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertai ragina Seimą priimti rezoliuciją, kviečiančią Lietuvos Vyriausybę kreiptis į Europos Komisiją su konkrečiais siūlymais degalų kainų augimui ir jo padariniams mažinti.

LLRI atkreipia dėmesį į tai, jog akcizų minimalios ribos peržiūrėjimo iniciatyva yra pagrįsta ir gali būti sėkminga, nes ir dabar egzistuoja akcizų tarifų skirtumai valstybėse narėse, nustatyta daug išimčių, kada akcizas atskiriems energetiniams ištekliams netaikomas ar taikomas iš dalies. Taigi akcizų skirtumai tarp ES valstybių yra toleruojami ir galimi, neiškrepia konkurencijos ir netrikdo bendrosios rinkos veikimo. Be to, akcizų mažinimo galimybę svarsto ir kitos naujosios ES narės - Slovakija, Vengrija ir Lenkija.

---

⁸⁵ Lietuvos laisvosios rinkos instituto pranešimas spaudai. 2005-09-20

Aukštų akcizų keliamas problemas naujoms narėms pripažįsta ir ES. Europos Tarybos direktyvoje 2004/74 dėl energetinių produktų apmokestinimo sakoma, kad minimalūs reikalavimai energetinių produktų apmokestinimui gali sukelti rimtų ekonominių ir socialinių sunkumų naujai besijungiančiose valstybėse, nes iki įstojimo į ES jose nustatyti santykinai maži akcizo mokesčiai, vykdomos ekonomikos reformos, santykinai mažos gyventojų pajamos⁸⁶.

LLRI primena, kad siekti akcizų sumažinimo būtina, nes akcizų dydžiai buvo nustatyti neįvertinus naujai stojančių šalių gyvenimo lygio: dabar nustatytas minimalus dydis tų valstybių, kurių BVP yra beveik dukart didesnis už Lietuvos. Tai reiškia, kad vidutinį atlyginimą gaunantis senosios ES valstybės narės gyventojas gali įsigyti daugiau degalų ir kitų akcizinių prekių nei naujųjų šalių gyventojas.

Svarbu įvertinti tai, kad Lietuvą ir kitas naujas ES valstybes dideli akcizai žeidžia ne proporcingai stipriai dėl ilgos ES išorinės sienos administravimo sąnaudų ir dėl smarkiai besiskiriančių kainų kaimyninėse šalyse ir viduje. Naujosios ES narės administruoja 45 proc. visų išorinių sausumos sienų. Lietuvai tenka ilgiausios iš visų ES valstybių sausuma einančios sienos su Rusija (227 km) ir Baltarusija (502 km) atkarpos.

Dėl taikomų akcizų išaugusios produktų kainos skatina kontrabandą iš Rusijos ir Baltarusijos. Rinkos dalyviai vertina, kad kontrabandinių degalų rinka gali siekti iki 50 proc. visos degalų rinkos. Lietuva praranda ir tokio verslo kontrolę, ir mokesčius į biudžetą. Kontrabanda kuria palankias sąlygas korupcijai Lietuvos muitinėje, policijoje ir kitose valstybės institucijose.

LLRI pabrėžia, kad bendrąją rinką ES kuria ne vienodi mokesčiai, o vidinė konkurencija ir prekių judėjimo laisvė. Mažesni akcizai suteiktų konkurencinių pranašumų Lietuvos vartotojams ir vežėjams, o mažesnės kainos būtų motyvas degalus pirkti Lietuvoje, čia sumokant mažesnius vartojimo mokesčius.

Nors dėl išaugusių naftos kainų šiandien aktualiausias minimalaus akcizų tarifo klausimas energetiniams produktams, būtina atsižvelgti į tai, kad identišką problemą kamoja ir kitų akcizinių produktų – tabako gamininių, alkoholio produktų - rinkas. LLRI nuomone, dabar pats laikas Lietuvos valdžiai kelti akcizų reformos klausimą ES ir taip parodyti deramą atstovavimą savo piliečių interesams. Akcizai neabejotinai neigiamai veikia teisę į verslo laisvę (teisingą verslo apmokestinimą). Šia prasme LLRI pastabos dėl akcizų mažinimo Lietuvoje yra vertos dėmesio ir atitinkamų sprendimų.

Reziumuojant temą apie verslo subjekto teisę į teisingą apmokestinimą būtina paminėti tai, kad visų mokesčių įmokų našta negali viršyti tam tikros ribos. Šią ribą peržengus prarandamas bet koks interesas veikti.

Mokesčiai yra valstybės instrumentas valdant verslo santykius. Verslo santykius labiausiai

---

⁸⁶ Europos Tarybos direktyva 2004/74 dėl energetinių produktų apmokestinimo.

įtakojantis mokesčių sąrašas, kuris turėtų būti sudaromas, kad atitiktų Lietuvoje įtvirtintam mišriam teisingumo reikalavimui? Kalbant apie svarbiausius, t.y. didžiausia įtaką nacionaliniam biudžetui turinčius mokesčius, mūsų manymu socialiniame teisingume turėtų būti nustatomas toks mokesčių sąrašas:

- 1) Pajamų mokestis skirtas finansuoti valstybės įpareigojimus;
- 2) Pridėtinės vertės mokestis PVM – tai vartojimo mokestis, jis taip pat galėtų būti skirtas valstybės įsipareigojimams finansuoti.
- 3) Kapitalo mokestis, kuriuo apmokestinamas nekilnojamas turtas, kapitalas (nekilnojamojo turto forma) turi tarnauti visuomenei. Šis mokestis galėtų kompensuoti pajamų mokesčio našta.

4) Pelno mokestis. Iš tikrųjų, šis mokestis stabdo verslą ir ūkines iniciatyvas, tačiau J. Rawls'as ir R. Nozick'as "neuždaro durų" šiam mokesčiui. Optimalų pelno mokestį galėtų sudaryti atskaitymai į verslo plėtros fondą (R. Nozick'o teorija) Čia mums galėtų padėti A. Vaišvilos „mokesčių švytuoklė“ (Priedas Nr.1). Kai visų mokesčių našta siekia ir viršija 70 % - nelieka motyvacijos užsiimti ūkine veikla, nes didžioji dalis uždirbtų pajamų atitenka valstybei mokesčių pavidalu. Kad asmenys liktų motyvuoti ekonominės veiklos atžvilgiu, mokesčių našta turėtų svyruoti apie 50 %.

Reziumuojant teisę į gerus mokesčius, anot LLRI, pastebėtina viena bendra yda susijusi su ne efektyviu mokesčių paskirstymu. Ji kyla dėl mokesčių sistemoje prikuriama daugybė išimčių, lengvatų, kitaip tariant, "skylių", kuriomis dažniausiai pasinaudoja tik sumaniausi verslo subjektai. Tokiu būdu mokesčių sistema nepakankamai efektyviai tarnauja pagrindiniam savo tikslui – pajamų surinkimui. Nuo to nukentėtų ir mūsų siūlomas kurti verslo paramos fondas, nes gautu mažiau lėšų. Kiltų ir kitų neigiamų padarinių: kietas mokesčių administravimas, trumparegiškas politikų noras atsigriebti biudžeto pajamų per aukštus tarifus, ne adekvatūs santykiai tarp mokesčių administratorių ir mokesčių mokėtojų bei sudėtinga ir brangi pati mokesčių administravimo sistema.

3.5 TEISĖ Į VALSTYBĖS GERĄ VERSLO ADMINISTRAVIMĄ

Šiuo kriterijumi mūsų nagrinėjamoje temoje yra užbaigiamą subjekto teisė į verslo laisvę analizė. Visų pirma reiktų tiksliai apibrėžti ką mes nagrinėsime ir kaip mes suprantame valstybės administravimą. Valstybės administravimas plačiąja prasme yra vykdomas per įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžią. Mus domina administravimas siaurąja prasme – kiek tai liečia tiesiogiai valstybės administracijos ir verslo subjektų santykius.

Valstybės ir verslo subjektų interesai yra derinami LR ūkio ministerijoje įsteigtoje verslo plėtros taryboje, kuri susideda iš valstybės tarnautojų ir privačių asmenų. Be to 2001 m. vasario 1 d. įkurta įvairiuose Lietuvos regionuose veikiančių verslininkų organizacijų koalicija – Verslininkų

bendradarbiavimo tinklas (VBT), kuris per veikimo laikotarpį, padarė didelę įtaką, ginant savo interesus valstybinėse institucijose⁸⁷. Atrodo, kad valstybės pareigūnai stengiasi atsižvelgti į visuomeninės teikiamas pastabas, kuriant ir įgyvendinant verslo planus. Valstybė reguliuoja verslo veiklą per gausybę įstatymų ir kitų norminių aktų, kuriuos galima būtų suskirstyti į tris grupes: 1. norminiai aktai, reguliuojantys verslo steigimą 2. norminiai aktai reguliuojantys verslo veiklą 3. norminiai aktai reguliuojantys verslo likvidavimą. Verslo aplinka apima labai platų teisinių normų spektrą, ji labai sudėtinga ir paini. Ne retai patį įstatymą ar nutarimą galima įvairiai traktuoti. Tuo tarpu verslininkai kenčia nuo paskubomis priimamų įstatymų bei gausybės pataisų. Darosi vis sunkiau suspėti išsinagrinėti visą norminę medžiagą, tuo labiau pritaikyti verslo aplinkoje. Todėl ne nuostabu, kad atliekant įmonių patikrinimus, randama daug pažeidimų ir klaidų. Tam turi įtakos įstatymų gausa, painumas bei prieštaringumas. Manytume, kad turėtų būti nustatytas terminas, per kurį įmonių vadovai galėtų susipažinti su naujais įstatymais, ir suspėtų savo veiklą perorientuoti pagal naujus teisinius aktus. Minimalus terminas turėtų būti ne trumpesnis kaip vienas mėnuo nuo norminio akto paskelbimo „Valstybės žiniuose“. Be to, turėtų būti pateikiami ir paaiškinimai prieinamiausiuose spaudos leidiniuose. Visa tai atlieka valstybės administracinis aparatas, kurio efektyvų funkcionavimą dažnai stabdo vieni ar kiti nesklaidumai.

Verslo reguliavimo formos ir metodai valstybinio administravimo procese

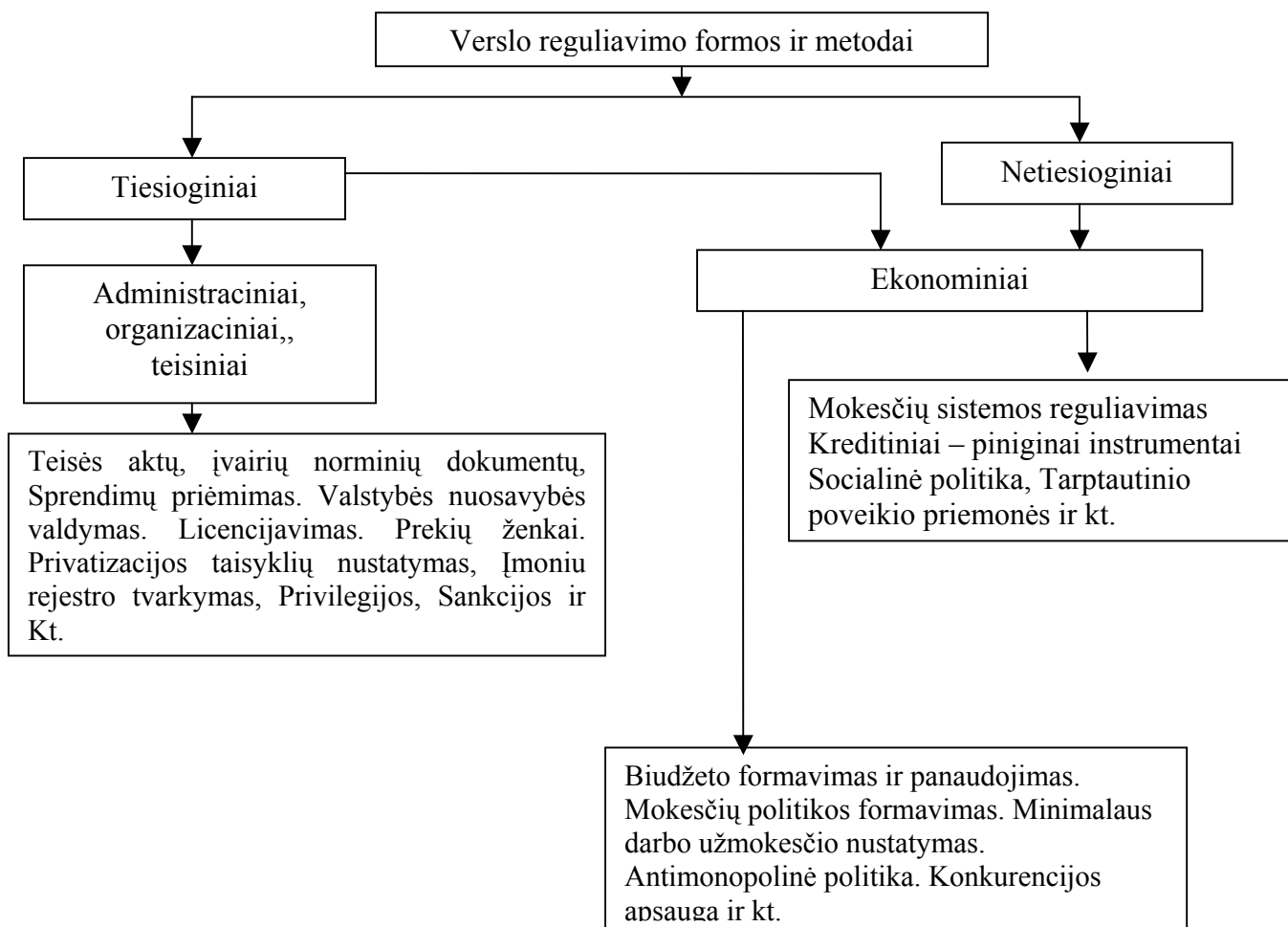
Valstybė gali taikyti tiesioginius ir netiesioginius reguliavimo metodus. Tiesioginio poveikio metodas gali būti įgyvendinamas administracinėmis ir ekonominėmis priemonėmis. Netiesioginis reguliavimo metodas gali būti įgyvendinamas tik ekonominėmis priemonėmis⁸⁸. Konkreti šių priemonių reguliavimo išraiška pasireiškia įvairiomis formomis. Administraciniai ir organizaciniai metodai dažniausiai yra apibūdinami kaip leidimo, įgalinimo, neprieštaravimo, draudimo ar skatinimo priemonių visuma. Šie metodai dažniausiai taikomi pagal priimtus įstatymus: įmonių, mokesčių, administravimo, bankroto, konkurencijos ir kt. Ekonominio reguliavimo metodai remiasi ekonominio poveikio priemonių taikymu. Teisinis reguliavimas vykdomas, leidžiant įstatymus ir kitus teisės aktus. Jais yra apibrėžiami valstybinių institucijų įgaliojimai nustatyti taisykles ir sąlygas verslininkystės plėtrai.

Reikia nepamiršti, kad remiantis įstatymais, Lietuvos verslą reguliuoja apie 70 įsteigtų valstybinių institucijų, kurios sukuria begalę biurokratinių pinklių. Taip pat svarbu paminėti Lietuvos valdininkus apraizgiusį korupcijos tinklą, kuris gali galutinai užkirsti kelią bet kokiai iniciatyvai. Verslo reguliavimo formos ir metodai gali būti pateikti vizualia schema⁸⁹

⁸⁷ Mogenienė L. Apie verslininkų bendradarbiavimo tinklą // Lietuvos ūkis – 2002, Nr. 7 – 8. P.18 – 19.

⁸⁸ Simanavičienė Ž., Šnapštienė R. Verslo vystymas Lietuvoje problemos // Smulkau ir vidutinio verslo plėtros perspektyvos integracijos į ES kontekste. Mokslinė – praktinės konferencijos pranešimų medžiaga. – Kaunas, 2002. P. 75.

⁸⁹ Ten pat. P. 76

Subjektas užsiimdamas verslu, gauna pajamas, o valstybė iš to taip pat gauna pajamas, nes surenka mokamus mokesčius. Valstybė iš gaunamų pajamų finansuoja įvairiausias darbus bei projektus tiek susijusius tiek ir nesusijusius su verslo santykiais. Į akis krenta valstybės atsakomybės stoka tvarkant valstybės finansus. Pasitaiko, kad valdžia drąsiai prisižada finansuoti daugybę projektų, nors visai neaišku ar tam kitais metais užteks pinigų. Optimistiškai prognozuojamos biudžeto pajamos, o realybei pakoregavus planus skubiai ieškoma išeičių, apie kurias priimant biudžetą nebuvo net galvojama. Todėl galima, net pastebėti susiklostančią tradiciją, kritikuoti ar suversti kaltę buvusioms valdžioms. Reiktų pastebėti, kad Lietuvos Konstitucijos 127 straipsnis 2 dalis pažymi, “Valstybės biudžeto pajamos formuojamos iš mokesčių, privalomų mokėjimų, rinkliavų, pajamų iš valstybinio turto ir kitų įplaukų”⁹⁰. Mokesčius, kitas įmokas į biudžetus ir rinkliavas nustato Lietuvos Respublikos įstatymai.“ Čia pasakytina, kad biudžetas formuojamas iš mokesčių mokėtojų pinigų, todėl atsakomybė ir kruopštumas šį darbą atliekant turtėtų būti ypač didelis.

Mes atkreipiame dėmesį ir į kitą dalyką, t.y. pastebima netvarka planuojant būsimas valstybės išlaidas. Kiekvienai organizacijai, formuojamai iš biudžeto (šeimai, klubui, įmonei, valstybei), planavimas tampa būtinu dalyku, nes tenka suderinti skirtingus interesus. Kuo

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Žin., 1992. Nr. 33-1014. 127 straipsnis

organizacija didesnė, tuo sunkiau apsispręsti, kokie interesai yra valstybinės reikšmės ir kokius išteklius reikia skirtis, kad interesai būtų patenkinti. Taigi konfliktas planuojant, tvirtinant ir vykdamas valstybės biudžetą yra neišvengiamas.

Kaip teigia R. Šimašius, siekiant, kad nesutarimai dėl ribotų išteklių surinkimo ir paskirstymo būtų sprendžiami kuo racionaliau, bendri sprendimai turi būti priimami pagal tam tikrą tvarką: pirma apsisprendžiama dėl tikslų, o vėliau - dėl lėšų skyrimo šiems tikslams. Pritrūkus lėšų persvarstomi tikslai ir kai kurių jų atsisakoma. Bandant valstybės biudžete surasti tikslus mums to nepavyks padaryti. Greičiau surasime daugiau veiksmą, o ne rezultatą rodančių žodžių ("vykdymas", "valdymas", "gerinimas") arba tiesiog institucijas, kurių veiklą numatoma paremti iš biudžeto lėšų. Biudžeto rengimas Lietuvoje jau yra įgavęs labai specifinių formų - net keli įstatymai nustato, kiek procentų bendrojo vidaus produkto turi būti skirta vienoms ar kitoms išlaidoms, arba kad valstybė "privalo užtikrinti...". Tai yra ydinga praktika, nes valstybės finansai skirstomi tuo metu, kai dar neaiškūs visuomenės prioritetai konkrečiais metais - neatsitiktinai yra įprasta biudžetus tvirtinti metams⁹¹.

Valstybės finansuose išlaidaujama ne pagal valstybės kišenę, programiškumas ir išlaidų tikslingumas tėra tik žodžiuose, o biudžeto išlaidos skiriamos ne tiek bendriems tikslams pasiekti, kiek interesų grupėms tenkinti.

Reiktų pakalbėti apie pačią biudžeto priėmimo procedūrą. Kalbėsime pasiremdami Rūtos Vainienės komentarais Lietuvos radijui⁹². Mus domina šiuo konkrečiu atveju biudžeto tvirtinimo procedūrą, kuri gal padės suprasti jau sparneuota frazė tapusį Lietuvos ex-premjero teiginį „kas valdo biudžetą, tas valdo valstybę“. Kai kalbama apie metinį biudžetą, valstybės finansus, tikriausiai atrodytų, kad turima reikalų su sudėtingu dalyku, strateginiu planavimu, tikslais, programomis, informacijos gausa, intensyviais pristatymais, parengiamosiomis diskusijomis. Iš tiesų prie valstybės biudžeto reikalų dirba tik Finansų ministerija, o tiksliau jos departamentas, o departamente yra skyrius, o skyriuje ir dirba ekonomistai, kurie žino daugiausiai – kas ką veikia ir kiek už tai gauna. Jie sudeda visų lėšų gavėjų norus į vieną biudžetą. Ateinančių metų norai atsiranda didinant šių metų patenkintus norus. Štai taip norai tampa pasiūlymu Vyriausybei. Jei kokios nors kontrolės teoriskai ir galėtų būti atliekama, tai ją šiandien vykdytų Finansų ministerija, o kuri nėra pagrindinė kontrolės institucija. Kalbant apie lėšų panaudojimo tikslingumo analizę, kurią post factum vykdo viena valstybinė institucija, bet vėlgi kaip efektyviai realiai ji tai atlieka. O seimas apskritai biudžetą pamato paskutinis, kai iš esmės keisti nieko nebeįmanoma. Biudžeto formavimo metu gal ir pasitariama su partiečiais Seime, bet apie kokius nors klausimus, viešus svarstymus biudžeto rengimo metu retai pasitaiko. Vadinasi, valdžia svarsto plikus skaičiukus, nežinodami kas už jų slypi. Metaforizuotai ką „pakiša“, tą didžiąja dalimi ir tvirtina.

⁹¹ Šimašius R., „Lietuvos rytas“, 2001-11-19.

⁹² Vainienė R., Komentarai, Lietuvos radijas., 2003-10-21.

Kad tokios betvarkės nebūtų, reikalingas strateginis planavimas, susietas su finansų planavimu, tikslų ir rezultatų kontrolė, programų efektyvumo analizė. Tai - tarpžinybinė užduotis, sistemos reikalas. Kitaip tariant, tai yra valstybės valdymo klausimas. Turėtų būti pagrindinis ir esminis, tačiau kol kas, deja, tik papildomas vyriausybės posėdžio klausimas.

Kitas svarbus klausimų yra valstybės administravimo kokybės gerinimas. Per kokybišką administravimą mes prieisime ir prie verslo santykių skaidrumo. Taip pat vertėtų konkrečiau paanalizuoti lobizmo reikšmę. Galima drąsiai teigti, kad lobizmas yra žinoma veikla žmonijos istorijoje nuo tada, kai atsirado valdžia. Visada egzistavo visuomenės narių norai (t. y. interesai) ir galimybės padaryti įtaką valdžios sprendimams, nes retai kada jie būdavo visai paprasti, kad netarnautų vienos ar kitos visuomenės narių grupės arba atskirų individų siaurus interesus. Lobizmas savaime niekada nebūtų kokiais nors būdais teisiškai apibrėžiamas arba reguliuojamas, jei ne su juo susijusios kitos blogybės – mūsų atveju verslo interesų konfliktas ir korupcija.

Jei valdžios atstovai apsiribotų „efektyvių išorinių rėmų, kuriuose gali formuotis savireguliuojančios struktūros, sukūrimu“ (F. Hayek'as), tai interesų atstovams „nebūtų jokių interesų“ stengtis pakreipti sprendimus savo naudai ir atskirais atvejais griebtis papirkinėjimo⁹³. Tokiomis sąlygomis būtų neprasminga bandyti sugaudyti ir suregistruoti, kaip bendrauja politikai ir interesų grupės, kurti įstatymus, registruoti lobistus, imti rinkliavas už šią kontrolę ir steigti priežiūros institucijas. Interesų grupės gali paveikti politikus ne vien siekdamos savo tikslų arba dėl valdžios asmenų godumo ar nenoro paklusti įstatymų, etikos ir moralės normoms. Ugnius Trumpa pažymi, kad neribotos demokratijos sąlygomis valdžios atstovai yra priversti naudotis jiems suteikta galia ir teikti privilegijas tam tikroms interesų grupėms, nuo kurių priklauso, ar jie bus išrinkti ir galės išlikti valdžioje. Todėl valdžią reikia apsaugoti ne vien nuo blogų darbų, kurie gali pakenkti visuomenei, bet ir nuo „gerų“ darbų, kurie vienų visuomenės narių sąskaita gali patenkinti atskirų interesų grupių poreikius siekiant išlaikyti valdžią⁹⁴. Šiandien aiškiai matome, kad parlamentinė konkurencija ir opozicijos kontrolė nepadeda išvengti interesų įtakos politikoje. Atvirkščiai, nors dar neįrodyta, bet jau aiškėja, kad atskirais atvejais valdančiosios ir opozicinės partijos atstovauja toms pačioms interesų grupėms, taip panaikindamos bet kokią vidinės kontrolės galimybę. Priežiūros institucijoms taip pat sunku, o dažniausiai visai neįmanoma atskleisti, o po to įrodyti etikos normų, statutų ir Baudžiamojo kodekso pažeidimus, nes galimybių padaryti neteisėtą įtaką yra nepalyginti daugiau nei galimybių tai kontroliuoti ir bausti. Atrodytų, kad griežtai reglamentuojant ir kontroliuojant lobistinę veiklą galima ištaisyti arba bent pagerinti padėtį. Tačiau ar tai įveikiamas uždavinys ir ar jis teisingai suformuluotas? Norint efektyviai apriboti valdžios atstovų galimybes piktnaudžiauti valdžia ir sumažinti neigiamą interesų poveikį bei galimybes korupcijai atsirasti, U. Trumpa pastebi, kad tereikia sutelkti dėmesį ne į interesų reiškėjus, o į

⁹³ Hayek F.A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. I. Taisyklės ir tvarka. Vilnius: Eugrimas, 1998.

⁹⁴ Trumpa U, Kadziauskas G. Straipsnis, "Vadovo pasaulis". 2005-04-30. Nr.4

sprendimų parengimo, priėmimo ir vykdymo lygmenį, t. y. į valdžią⁹⁵. Reguliavimas arba saugiklių taikymas šiame lygyje yra daug veiksmingesnis, nes apima daug mažiau žmonių, todėl kontrolė yra efektyvesnė. Be to, daug lengviau kontroliuoti tas organizacijas, kurių vadyba ir griežta atskaitomybė jau yra įtvirtintos įstatyme. Siekiant efektyviai reguliuoti šiuo lygmeniu, tereikia pasitelkti jau esamus įstatymus ir taisykles. Užtektų pasiekti, kad šių taisyklių būtų laikomasi, o už tai atsakingos aukštesnės institucijos ar pareigūnai tiesiog sąžiningai dirbtų savo darbą. Kalbant apie valstybės tarnautojams ir politikams priskirtų pareigų nevykdymą. Ugnius Trumpa mini kelis pavyzdžius:

1. Seimo komiteto išvadoje turi būti išsamus pasiūlymus teikusių asmenų ir organizacijų sąrašas.
2. Teikiant pasiūlymą keisti įstatymą būtina pateikti aiškinamąjį raštą, kuriame turi būti nurodoma svarbi ir reikšminga informacija: parengto projekto tikslai ir uždaviniai, numatomos naujos teisinio reglamentavimo nuostatos, reglamentuotų naujų klausimų teigiami ypatumai ir kokių rezultatų laukiama, galimos neigiamos pasekmės, priėmus įstatymo projektą, ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad to būtų išvengta; įstatymo projekto autorius ar autorių grupė, įstatymo projekto iniciatoriai.

Pažymėtina, kad dauguma valdžios institucijų nenoriai vykdo išipareigojimus skaidrinti savo veiklą informuojant visuomenę apie rengiamų teisės aktų pakeitimų iniciatyvas, teisės aktų projektus ir kviečiant nevyriausybinės organizacijas plačiau diskutuoti apie valdžios institucijų veiklą ir veiklos rezultatus. Pastaruoju metu pastebima tendencija dar daugiau riboti informaciją nevyriausybinių organizacijų ir žiniasklaidos atstovams: ji pateikiama paskutinę akimirka, kai įstatymai arba kiti teisės aktai jau svarstomi arba yra priimti.

Deja, peržvelgus daugumą svarstyti pateikiamų įstatymų projektų aiškinamųjų raštų, matyti, kad juose labai retai nurodomi iniciatoriai, motyvai ir pasekmės verslui bei biudžetui. Dėl to sunkiau aptikti interesų poveikį ir numatyti galimas pasekmes ne tik tiems, kurių tikslas – kontroliuoti politinio proceso skaidrumą, bet ir aktyviajai visuomenės daliai: žurnalistams, nevyriausybinių organizacijų atstovams, analitikams, kurių veikla siekiama skaidrinti politinius procesus ir didinti jų atsakomybę.

G. Kadziauskas teigia, kad kitas skaidrumo kelias yra viešumas. Viešumas turėtų būti pagrindinis visuomenės ginklas prieš valdžios korupciją. Jis trumpintų neteisėtų ryšių ir įtakų šešėlių, parodytų rinkėjams tikruosius įstatymų tikslus ir priemones, įtrauktų suinteresuotas puses į svarstymus ir padėtų paprasčiau rasti daugumai piliečių ir vartotojų naudingiems sprendimams⁹⁶. Viešumas būtinas, nes teisės aktai išdygsta nesudarant galimybių pasirengti jų įgyvendinimui ir jų laikymuisi, akivaizdžios teisėkūros klaidos taisomos jau priėmus įstatymus, nes ne visiems

⁹⁵ Trumpa U, Kadziauskas G. Straipsnis, "Vadovo pasaulis". 2005-04-30. Nr.4

⁹⁶ Ten. Pat.

suinteresuotiems buvo galimybės susipažinti ir pareikšti savo nuomonę. Formali viešumo kaina, nėra didelė - laiku skelbiamos įstatymų iniciatyvos, projektai, rengėjai, išryškinamos svarbiausios įstatymo nuostatos, reikšmingiausi pasikeitimai. Daugiausia čia kainuoja aiškumas ir skaidrumas įstatymų leidėjų galvose.

Viešumas yra ir pagrindinis Lobistinės veiklos įstatymo tikslas. Tačiau viešumo reikalaujama ne tik iš valdžios, bet ir iš pilietinės visuomenės. Lobistai turi registruotis, pateikti ataskaitas ir nesislėpti. Jeigu pabandytume įsivaizduoti veikiančio Lobistinės veiklos įstatymo rezultata, matytume tik daugybę sąrašų ir informacijos - lobistų sąrašą, viešas lobistų ataskaitas, kuriose atsispindi, kokių teisės aktų priėmimą, keitimą ar naikinimą jie siekė paveikti, kas yra jų užsakovai, kiek jiems už tai sumokėta. Pats Lobistinės veiklos įstatymas ir jo reikalavimai - tai dar vienas biurokratinis formalumas, ataskaita, iliuzinis barjeras, kurio veiksmingumu netiki nei įstatymo kūrėjai, nei lobistai, nei piliečiai. Įstatymų leidėjas turėtų nusimesti nuo savęs tempiamus žmonių rūpesčius, kuriems jie patys gali rasti sprendimą, ir taip išvengti nereikalingų įtakų. Valdžia privalo parodyti savo atvirumą ir sudaryti kelius įvairiems interesams ir nuomonėms, taip apsaugoti savo reputaciją ir padėti pagrindus demokratiškiems sprendimams rasti.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Atlikus šį mokslinį tiriamąjį darbą, galima daryti šias išvadas:

1. Verslo įtaka Lietuvos ekonominiam gyvenimui, išryškėjusi per pastaruosius du dešimtmečius, leidžia drąsiai teigti, kad verslas Lietuvoje kaip ir visame pasaulyje gali išsiversti be tiesioginė valstybės racinės globos. Šį teiginį patvirtina sėkminga Lietuvos verslo struktūrų integracija į šiuolaikinės globalios ekonomikos erdvę.
2. Nors teisė į verslo laisvę rinkos ekonomikos valstybėse yra visuotinai akceptuojama norma, tačiau šios teisės teoriniam pagrindimui skiriama nepakankamai dėmesio. Faktiškai iki šiol nėra sukurtas pakankamai argumentuotas teisės į verslo laisvę turinio apibrėžimas.
3. Vertinant sisteminės ir loginės analizės metodu šiuolaikinės J. Rawls'o ir R. Nozick'o teisingumo teorijas, o taip pat panaudojant Lietuvos mokslininkų A. Vaišvilos ir S. Arlausko idėjas galima teigti, kad *teisę į verslo laisvę* modeliuoja dvi aplinkybės a) verslo subjektų aktyvūs veiksmai savarankiškai susikuriant savo ekonominę gerovę (valstybė tai privalo laiduoti visų prima *nekliudydama* verslininkų iniciatyvai ir tiesioginiams kontaktams) ir nuo aktyvių valstybės *aktyvių* veiksmų, kai valstybė sukuria būtinas sąlygas verslo plėtrai. Atsižvelgiant į šias dvi aplinkybes verslo laisvės turinyje išryškėja dviejų lygių *pamatinės* subjektinės teisės, kurių teisinė apsauga užtikrinama ar privalo būti užtikrinta konstituciniame ir kitų svarbiausių valstybės įstatymų lygmenyje:

1)privatines turtines subjektines teises: 1. Valdymo teisė – bešeimininkio daikto įgijimo teisė; 2.Nuosavybės teisė – teisė valdyti, naudoti daiktą ir disponuoti juo savo nuožiūra. 3. Sutarčių laisvės (daiktinių mainų, mainų paslaugomis ir kitų tiesioginių verslo subjektų susitarimų dėl disponavimo savo turu) teisė.

2)viešosios subjektinės teisės: 1. Teisė pradėti (įregistruoti) verslą; 2. Teisė į kreditą verslui pradėti; 3. Teisė į teisingą verslo apmokestinimą; 4. Teisė į teisingą valstybės verslo administravimą.

Teisingas teisės į verslo laisvę *teisingas* reglamentavimas Lietuvoje priklauso nuo išvardintų subjektinių teisių, išreiškiančių teisės į verslo laisvę turinį, *kompleksinio* ir *optimalaus* įtvirtinimo Lietuvos teisinėje sistemoje.

Kompleksinis įtvirtinimas reiškia, kad visos teisės į verslo laisvę turinį išreiškiančios sąlygos turi būti teisiškai įtvirtintos *suderintu* būdu (viena sąlyga negali neigti kitos sąlygos). *Optimalus* reiškia, kad teisė į verslo laisvę turi būti įtvirtinta visa apimtimi.

R. Nozicko ir J. Rawlso teorijos parodo, kad teisė į verslo laisvę, gali būti įtvirtinta valstybės teisinėje sistemoje visa apimtimi, jei tam tikslui valstybė disponuoja būtinais materialiniais ištekliais, kitaip tariant jei veikiantys verslo subjektai materialiai remia verslą pradedančius subjektus.

4. Privatinių turtinių subjektinių teisių (1. Valdymo teisė; 2. Nuosavybės teisė; 3. Sutarčių laisvės teisė.) įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje atitinka pasaulyje praktikuojamas liberalios rinkos ekonomikos standartus. Lietuvos valstybė užtikrina, kad Lietuvos žmonės galėtų naudoti savo pamatines turtines teises visa apimtimi. Tuo pat metu Lietuvos valstybė numato tam tikrus apribojimus naudotis valdymo teise (negalima įsigyti viešam interesui tarnaujančių objektų), nuosavybės teise (negalima naudotis savo daiktu pažeidžiant kitų interesus) ir sutarčių laisvės teise (negalima sudaryti sutartis, kuri pažeidžia sutarties partnerio ar trečiųjų asmenų interesus), kurie išplaukia iš *viešojo* intereso.
5. Viešųjų subjektinių teisių (1. Teisė pradėti verslą; 2. Teisė į kreditą verslui; 3. Teisė į teisingą verslo apmokestinimą; 4. Teisė į teisingą valstybės verslo administravimą.) įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje formaliai atitinka pasaulyje ir Europos Sąjungoje keliamus reikalavimus. Tačiau dėl įvairių veiksnių tokių kaip: verslo laisvės administravimo koncepcijos nebuvimo, biurokratinio valstybės aparato šališkų sprendimų, Lietuvos valstybė nėra sukūrusi būtinų sąlygų teisės į verslo laisvę įgyvendinimui.
6. Idant, efektyviau būtų galima įgyventinti teisę pradėti verslą pirmiausia išskirtume keletą pasiūlymų kaip įstatymą, reglamentuojantį verslo registravimą padaryti tobulesnį: 1.Valstybės priimdama pakeitimus turėtų atsižvelgti ir įsigilinti ar verslo subjekto verslo laisvės ribojimai padės sąžiningo verslo vystymui ar tik padidins biurokratinių barjerų kiekį, slopinančių privačią

- iniciatyvą. 2.Turi būti mažiau apribojimų, tokių kaip privilegijuotųjų akcijų dividendų dydžio nustatymas ar akcininkų teisės laisvai paskirstyti pelną pripažinimas. 3.Turi būti sukurta sistema, kurios pagrindu patys savininkai ir kreditoriai galėtų nuspręsti, ar reikalingas įmonės auditas.
7. Subjektų teisę į kreditą verslui pradėti Lietuvoje realizuota, bet tik minimaliai. Kritikuotina tai, kad vis dėl to dalį banko teikiamo kredito jo gavėjas turi garantuoti savo turtu. Tai padaryti ne kiekvienas pajėgus. ES programų verslui remti pinigai dėl mažo informuotumo yra blogai įsisavinami. Kalbant apie įvairias kreditines linijas pastebėtinas vienas principinis trūkumas, kuris atskleidžia mūsų aptartos J. Rawls'o ir R. Nozick'o teisingumo teorijos išvadas. Verslo kreditavimo neremia patys verslo subjektai. Kitaip tariant nėra verslo kreditavimo fondo, kuris būtų formuojamas taikant specialius mokesčius veikiantiems verslo subjektams (kad šie išlygintų pirminio įgijimo disproporcijas).
  8. Verslo apmokestinimo sistema Lietuvoje ne visiškai atitinka teisinėje sistemoje keliamus reikalavimus, nėra suderinta su deklaruojamomis žmogaus teisėmis, todėl tobulintina. Siūloma vykdyti kryptingą mokesčių reformą nustatant kuo mažesnius mokesčius verslininkams ir iš esmės keičiant gyventojų pajamų apmokestinimą. Mokesčiai verslo srityje (pelno mokestis, nekilnojamojo turto mokestis) turi būti pastoviai mažinami iki nulinio tarifo siekiant finansuoti valstybės biudžetą. Iš kitos pusės šių mokesčių pagalba galėtų būti sukurtas verslo paramos fondas, kuris kredituodamas pradedančius verslininkus tiesiogine prasme vykdytų teisingumą. Fondo pagrindinis veikimo principas būtų tas, kad iš verslo pelno ar kapitalo apmokestinimo gaunami mokesčiai finansuojant pradedančius verslininkus.
  9. Subjekto teisė į valstybės gerą verslo administravimo įgyvendinimą yra pakankamai "skylėta". Galima būtų pasiūlyti keletą iš mirties taško padėsiančių išjudėti projektų, kurie apima tokias priemones, kaip verslo reguliavimo įstatymų bazės tobulinimas, verslo valdymo informacinės sistemos sukūrimas ir verslo tarnybų veiklos organizavimas, verslo tarnybų darbuotojų mokymas ir kvalifikacijos kėlimas, visuomenės informavimas apie jos teises ir pareigas verslo organizavimo srityje. Be to turėtų būti nustatytas terminas, per kurį įmonių vadovai galėtų susipažinti su naujais įstatymais ir spėtų savo veiklą perorientuoti pagal naujus teisinius aktus. Apie teisės aktų naujoves turėtų būti pateikiami ir paaiškinimai prieinamiausiuose spaudos leidiniuose.
  10. Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir verslo administravimo doktrinos analizė leidžia teigti, kad Lietuva yra tiek socialiai, tiek liberaliai orientuotos rinkos ekonomikos valstybė. Tai įrodo konstitucinių ir tarptautinių teisės aktų lygiu įtvirtintas platus ekonominių ir socialinių žmogaus teisių sąrašas, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos principas. Šios konstitucinės nuostatos atitinka modernias užsienio šalių (J.

Rawls, R. Nozick) ir Lietuvos (A. Vaišvila ir S. Arlauskas) rinkos ekonomikos teisingo teisinio administravimo teorijas.

11. Analizuojant šiuolaikines ekonomines ir teises sistemas, tenka konstatuoti, kad be efektyvių institucijų nei vienas ekonominis modelis neveikia. Todėl valstybė, priimdama norminius aktus, turi reguliuoti šalies ūkio raidos kryptis. Sėkminga plėtra yra garantuojama ne tik priimant verslo ir valstybės atstovų suderintus sprendimus, bet ir abiem šalim dalyvaujant sprendimų įgyvendinimo monitoringe.

SANTRAUKA

Raktiniai žodžiai: teisinga subjekto teisė į verslo laisvę, subjekto teisės į verslo laisvę kriterijai, privatinės turtinės subjektinės teisės, valdymo teisė, nuosavybės teisė, sutarčių laisvės teisė, viešosios subjektinės teisės, teisė pradėti verslą, teisė į kreditą, teisė į gerus mokesčius, teisė į valstybės gerą mokesčių administravimą, teisingumo teorijos, mokesčių sąrašas.

Magistrinio darbo tema yra “Subjekto teisė į verslo laisvę ir jos reglamentavimas Lietuvoje”. Darbe yra kalbama bei ieškoma teisės į verslo laisvę apibūdinimo. Tam tikslui yra iškeliami tokie tikslai: nustatyti teisingumo reikalavimus verslo laisvėms pagal J. Rawls’o, R. Nozick’o bei A. Vaišvilos ir S. Arlausko teorijas. Nustatyti teisės į verslo laisvę turinio elementus ir kaip jie pasireiškia Lietuvoje. Pabandyti išskirti keletą trūkumų ir pasiūlymų kaip Lietuvos teisinėje sistemoje verslo laisvių reglamentavimą padaryti patrauklesnes. Iškeltiems tikslams pasiekti nustatome privatinį turtinių subjektinių teisių turinį. Pasiremdami J. Locke’o pirminio įgijimo teorija, jas suskirstome į valdymo teisę, nuosavybės teisę ir sutarčių laisvės teisę. Nagrinėjama J. Rawls’o socialinio teisingumo ir R. Nozick’o libertarinio teisingumo teorijos. Yra prieina prie kompromiso tenkinančio ir vieną ir kitą teorijas. Kompromiso pagrindu yra išvedama kita teisės į verslo laisvę dalis, sudaryta iš viešųjų subjektinių teisių. Kurios yra teisė: pradėti verslą, gauti kreditą verslui pradėti, į gerus bei teisingus mokesčius, į gerą valstybės verslo administravimą. Ties kiekviena stengiamės nustatyti tobulintinas vietas. Darbo eigoje nagrinėjame Lietuvoje įtvirtintą teisingumą, kur prieiname prie išvados, kad geriausia būtų vadovautis socialliberalizmo kryptimi.

Apibendrinant ties kiekvienu skyriumi bandome pažymėti kas galėtų būti tobulinama. Nustatant subjekto teisės į verslo laisvę sistemą sudarome schemą. Pagal kurią galime teigti, kad kai kur viešosios subjektinės teisės nors formaliai ir yra garantuojamos, bet vis gali būti tobulintinos. Verslo licencijavimas, mokesčių sistema, valstybės verslo administravimas turėtų būti gerinami. Turėtų būti sukurtas specialus verslo paramos fondas. Jame būtų įtraukti patys verslininkai, nes fondas būtų finansuotinas iš nekilnojamo turto ir pelno mokesčių. Mūsų manymu fondas padėtų išlyginti subjektų turtines teises kurie pirminio įsigijimo metu neturėjo tokių pačių socialinių sąlygų.

SUMMARY

Keywords: just system of right to business liberties, criteria of just system of right to business liberties, business liberties, right to start business, right to a credit, right to a wise taxes, right to just state business management, theories of justice, subject rights, tax list, allocation of resources, business liberties defence mechanism,

The theme of the final thesis is “The subject right to business liberties and regulation of it in Lithuania. The thesis deals with a possibility of establishing a system of business liberties and regulation of it in Lithuania. For this purpose the following tasks have been set: to determine the system establishment on criteria of rights to business liberties, to clear up their contents in social and liberal justice theories, to elucidate what justice requirements were approved by the Lithuanian legal system and to assess the liberties system being in force in the country.

In order to solve the first task, the following criteria were determined: the influence of private subjective rights to business liberties: this criteria was divided to three others: the right to mastering, the right to possession, the right to agreement, desirable result which is reflected in the theories of classical liberalism. The other part of subject right to business freedom consist of public subjective rights: the right to start business, to get a credit, to get right taxation system and to get right state business management. As well will be discussed infringed rights protection mechanism in the field of business freedom. While solving the second task, it was analyzed J. Rawls’s social theory together with R. Nozick’s libertarian theory. The a concrete issues opened threw the investigation of legal material. The wise compromise was settled. Which assisted to clear the public subjective rights. While solving the third task, it was cleared up the liberties system acknowledged in Lithuania. We reveal what justice requirements were approved by the Lithuanian legal system and how they complied with the business system being in force.

Generalization of the performed analysis is presented in the third part. The conclusion is approached that for the purpose of revealing a just rights on business liberties system it is necessary to make use of the social and liberal market regulation doctrine as Lithuania is a country of socially orientated market economy. The business taxation system being in force in Lithuania should be improved. The taxes imposed on business should be decreased and individual income taxation should not be changed for a progressive tax system. The special fund of business aid should be opened, supported by incomes from profit tax and property tax.

LITERATŪROS SĄRAŠAS:

Norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // LR piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. – V.: Teisinės informacijos centras prie Teisingumo m-jos, 1996. P. 76
2. Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas Nr. VIII – 1864 // Valstybės žinios. – 2000, Nr. 74 – 2262
3. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3085.
4. Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 110-3992.
5. Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto mokesčio įstatymas // Valstybės žinios, 2005, Nr. 76-2741.
6. Lietuvos Respublikos smulkaus ir vidutinio verslo plėtros įstatymas // Valstybės žinios. – 1998, Nr. 109 – 2993
7. Smulkaus ir vidutinio verslo įstatymo pakeitimo Įstatymo Projektas. 2006 04 04. Nr: XP-1261. 7str.
8. Europos Tarybos direktyva 2004/74 dėl energetinių produktų apmokestinimo.
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl Ūkinės komercinės veiklos licencijavimo metodinių nurodymų patvirtinimo”. Valstybės Žinios. 2004 03 17, Nr. 41-1333. Vilnius
10. LR Vyriausybės nutarimas Nr. 274 „Dėl Ūkinės komercinės veiklos licencijavimo metodinių nurodymų patvirtinimo“
11. Lietuvos Respublikos „Nacionalinės kovos su korupcija programa“
12. Lietuvos Respublikos „Farmacinės veiklos įstatymas“ Valstybės Žinios, 1991 02 28, Nr. 6-161
13. Lietuvos Respublikos „Aukštojo mokslo įstatymas“ Valstybės Žinios., 2000, Nr. 27-715
14. Valstybės pagalbos ūkio subjektams kontrolės įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 45-1292.

Individualių vienetų leidinių aprašas:

1. Arlauskas S. Turiningieji teisės pagrindai. Vilnius, 2004.
2. Dabartinės Lietuvių Kalbos žodynas. Vilnius, 2000.
3. Hayek F.A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. I. Taisyklės ir tvarka. Vilnius: Eugrimas, 1998.
4. Kis J. Įvadas. Šiuolaikinė politinė filosofija. Vilnius: Pradai, 1998.
5. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2002.
6. Lietuvos Respublikos įstatymuose vartojamų sąvokų žodynas. Teisinės informacijos centras, Vilnius. 2000.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I d.

8. Leonas P. Teisės filosofijos istorija. Vilnius: Mintis, 1995.
9. Lock'as J. "Esė apie pilietinę valdžią", Vilnius. Mintis. 1992.
10. Nozick R. Anarchija, valstybė ir utopija. Vilnius: Eugrimas, 2003.
11. Pajuodienė G. Konstitucijos 52 straipsnio komentaras // Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. I d. Teisės institutas, 2000.
12. Vaišvila A. Socialliberalizmas. Vilnius, 1999.
13. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 247.
14. Vaišvila A. Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius: Litimo, 2000.
15. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausymai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 34.
16. Zinytė D. Fiskalinė politika Lietuvoje: analizė ir siūlymai. Vilnius, 1994.
17. Ролс Дж. Теория справедливости. 1995.
18. Barry B. Teisingumo teorijos. Socialinio teisingumo traktatas. Vilnius: Eugrimas, 2002. T. 1. P. 231.
19. Zweigert K, Kotz H. "An Introduction to Comparative Law" Giuffre. 1998
20. Hėgelis G. V. F. „, Teisės filosofijos apmatai, arba Prigimtinės teisės ir valstybės mokslo metmenys" Vilnius, 2000

Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas.

Straipsniai:

1. Mogenienė L. Apie verslininkų bendradarbiavimo tinklą // Lietuvos ūkis – 2002, Nr. 7 – 8. P.18 – 19.
2. Simanavičienė Ž., Šnapštienė R. Verslo vystymas Lietuvoje problemos // Smulkau ir vidutinio verslo plėtros perspektyvos integracijos į ES kontekste. Mokslinė – praktinės konferencijos pranešimų medžiaga. – Kaunas, 2002. P. 75.
3. Trumpa U, Kadziauskas G. Straipsnis, "Vadovo pasaulis". 2005-04-30. Nr.4
4. Vainienė R., Komentaras, Lietuvos radijas., 2003-10-21.
5. Šimašius R., "Lietuvos rytas", 2001-11-19
6. Simanavičienė Ž., Šnapštienė R. Verslo vystymas Lietuvoje problemos // Smulkau ir vidutinio verslo plėtros perspektyvos integracijos į ES kontekste. Mokslinė – praktinės konferencijos pranešimų medžiaga. – Kaunas, 2002. P. 75.
7. Lietuvos laisvosios rinkos instituto pranešimas spaudai. 2005-09-20
8. Vainienė R. Straipsnis, "Laisvoji rinka", 1999 Nr. 3. P. 2
9. Leontjeva E., Straipsnis, "Respublika", 2001-05-15.

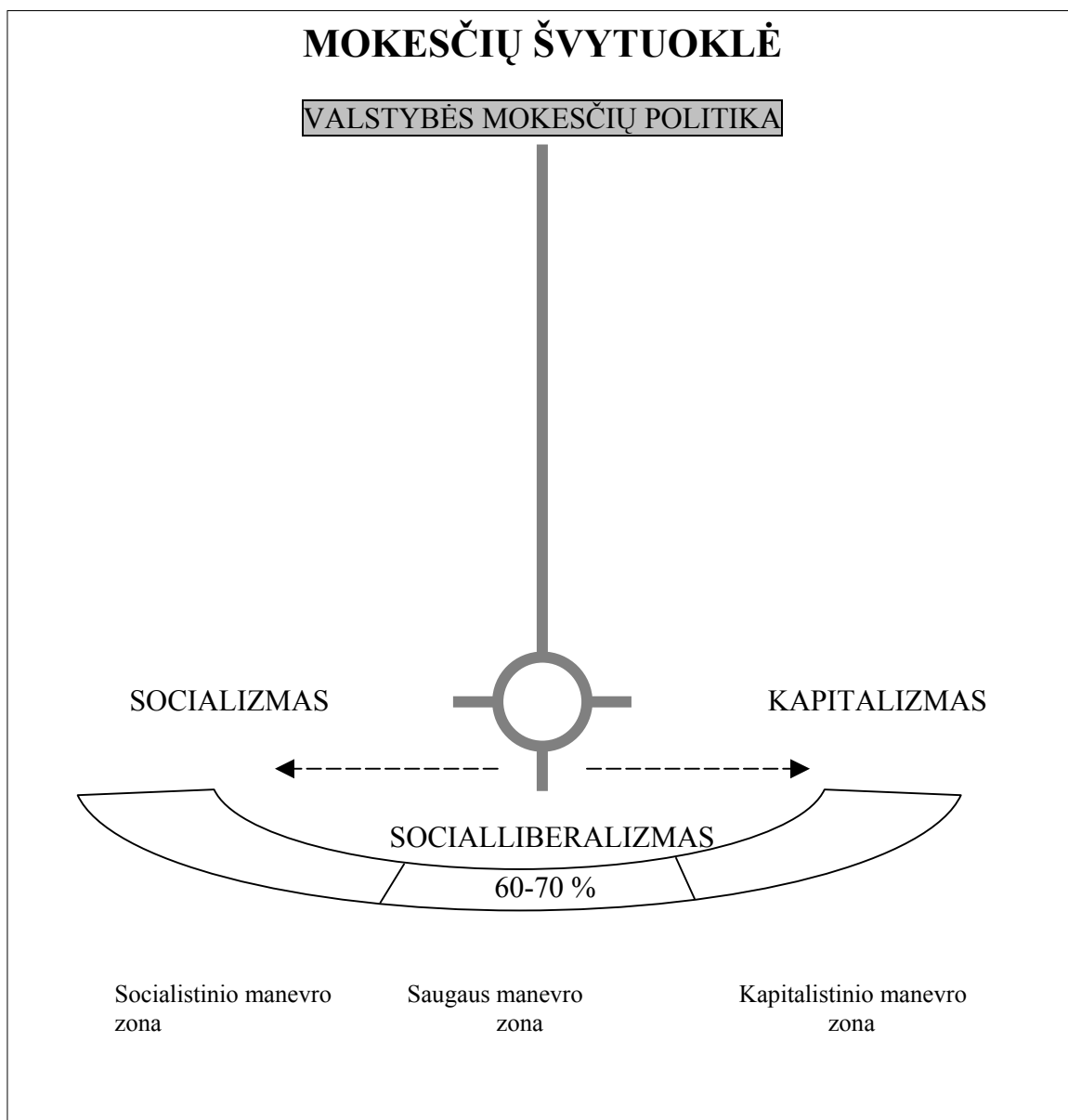
10. Zinytė D. Fiskalinė politika Lietuvoje: analizė ir siūlymai. Vilnius, 1994. P. 14.
11. Vainienė R., Straipsnis, "Laisvoji rinka" 2002-04-10 Nr. 1
12. Šiamšius R. "Vėl šokdins akcines bendroves" "Vadovo pasaulis" 1999 Nr. 11
13. Šimašius R. "Šiukšlių verslo metamorfozės". komentaras Lietuvos radijui, 2005-02-02
14. Lietuvos Respublikos, Statistikos Departamento prie LRV. Verslininkams apie verslą. 1997 statistinis tyrimas. – Vilnius, 1998. P. 8.
15. Piesiacka A., Delfi.lt, 2004-06-08, Straipsnis Delfi.lt, 2004-06-18

Internetinių svetainių aprašai:

1. Lietuvos Respublikos Finansų ministerija, <http://www.finmin.lt>; prisijungimo laikas: 2006-10-15.
2. Lietuvos Darbo Birža, <http://www.ldb.lt>; prisijungimo laikas: 2006-10-15.
3. Valstybės Mokesčių inspekcija, <http://www.vmi.lt>; prisijungimo laikas 2006-09-15
4. Lietuvos Statistikos Departamentas, <http://www.std.lt>; prisijungimo laikas 2006-08-10
5. Lietuvos Laisvosios Rinkos Institutas <http://www.lrinka.lt>; prisijungimo laikas 2006-07-15
6. UAB "Investicijų ir verslo garantijos" (INVEGA) - <http://www.invega.lt>; prisijungimo laikas 2006-07-10
7. Europos Sąjungos parama Lietuvai, <http://www.esparama.lt/index.phtml?text=2&ln=lt>; prisijungimo laikas: 2006-10-10
8. UAB "Lietuvos infrastruktūros plėtros fondas", <http://www.lipf.lt>; prisijungimo laikas: 2006-10-15
9. The Europe Aid Co-operation Office, <http://ec.europa.eu/comm/europeaid>; prisijungimo laikas: 2006-10-00
10. Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo plėtros agentūra, <http://www.svv.lt>; prisijungimo laikas: 2006-09-10
11. http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/gyventoju_apklausa_del_nekilnojamojo_turto_mokescio_ivedimo/1544

PRIEDAI

Priedas Nr. 1 Mokesčių švytuoklė⁹⁷

⁹⁷ Vaišvila A. Socialliberalizmas. Vilnius, 1999. P. 148.

Priedas Nr.:2 „Sociologinio tyrimo Gyventojų apklausa dėl nekilnojamojo turto mokesčio įvedimo“⁹⁸

Santrauka

Siekdamas išsiaiškinti gyventojų nuomonę dėl nekilnojamojo turto mokesčio įvedimo, Lietuvos laisvosios rinkos institutas (LLRI) atliko gyventojų apklausą. Jos metu buvo klausiama, ar gyventojai mano, kad juos pačius palies nekilnojamojo turto mokesčio įvedimas ir kaip jie elgtųsi tokiu atveju. Sociologinę apklausą vykdė viešosios nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovė „TNS Gallup“.

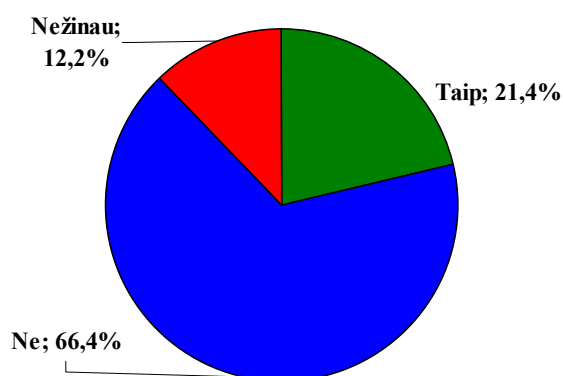
Pagrindinės apklausos išvados

1. Didžioji dalis gyventojų mano, kad naujasis mokestis jų nepalies (nors duomenys liudija, kad didžioji dalis šeimų turi nekilnojamojo turto). Tai rodo, jog žmonės neatkreipia dėmesio į ilgalaikę nekilnojamojo turto mokesčio raidą, kuomet, kaip paprastai, mokesčio bazė yra plečiama.
2. Ne mažiau kaip pusė gyventojų yra linkę vengti nekilnojamojo turto mokesčio arba būtų linkę jo vengti, jei jiems reikėtų jį mokėti.
3. Net penktadalis gyventojų dėl nekilnojamojo turto mokesčio blogintų savo gyvenimo sąlygas – keltųsi į mažesnę būstą.
4. Potencialaus mokesčio vengėjo charakteristika leidžia teigti, kad mokesčio dažniau išvengs labiau pasiturintys ir rečiau išvengs mažiau pasiturintys gyventojai.

Apklausoje rezultatai

Tik 21,4 proc. apklaustųjų mano, kad juos palies planuojamas įvesti nekilnojamojo turto mokestis. Tuo tarpu 66,4 proc. apklausos dalyvių įsitikinę, kad nepalies, o 12,2 proc. nežino, ar juos palies nekilnojamojo turto mokesčio įvedimas. Moterys išsakė griežtesnę poziją nei vyrai: jos sudarė net 64,2 proc. visų apklausos dalyvių, manančių, kad juos palies nekilnojamojo turto mokesčio įvedimas, ir 52,7 proc. manančių, kad ne.

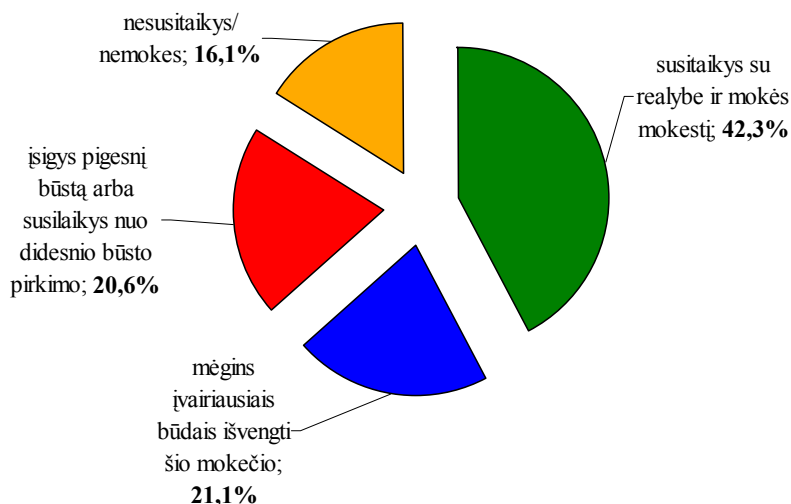
Ar manote, kad Jus palies nekilnojamojo turto mokesčio įvedimas?

Į klausimą, ką darytų, jei nekilnojamojo turto mokesčio įvedimas juos palies, 42,3 proc. respondentų atsakė, kad susitaikys su realybe ir mokės mokestį, 21,1 proc. – kad mėgins įvairiais būdais jo išvengti, 20,6 proc. respondentų įsigys pigesnę būstą arba susilaikys nuo didesnio būsto pirkimo, o 16,1 proc. – nesusitaikys ar nemokės šio mokesčio.

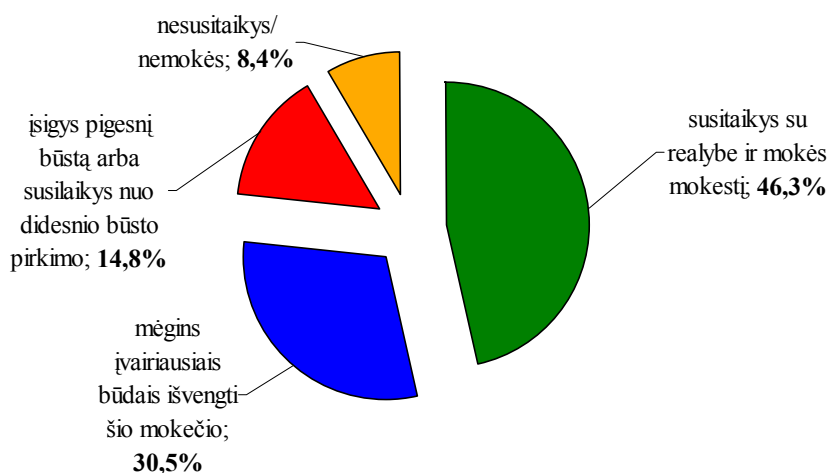
⁹⁸

Jei palies nekilnojamojo turto mokesčio įvedimas, gyventojai:

Siekiant išsiaiškinti gyventojų, kurie mano, kad juos palies naujojo mokesčio įvedimas, elgesį, buvo užduotas analogiškas klausimas. 46,3 proc. respondentų teigė, kad susitaikys su realybe ir mokės mokestį, tačiau net 30,5 proc. tvirtino, kad mėgins įvairiausiais būdais išvengti nekilnojamojo turto mokesčio. Pigesnę būstą būtų linkę įsigyti 14,8 proc. respondentų, tuo tarpu 8,4 proc. teigė, kad nesusitaikys su mokesčiu ir nemokės.

Manantys, kad juos palies nekilnojamojo turto mokesčio įvedimas:

Taigi nepaisant to, kad du trečdaliai respondentų mano, kad jų nekilnojamojo turto mokesčio įvedimas nepalies, tačiau tuo atveju, jei šis mokestis juos paliestų, daugiau kaip pusė visų respondentų būtų linkę naujojo mokesčio išvengti. Elgesys nepriklauso nuo gyventojų nuomonės apie galimą priklausomybę mokesčių bazei.

Statistiškai potencialus mokesčio vengėjas gali būti apibūdinamas kaip 20-49 metų vyras, turintis spec. vidurinį ar aukštąjį išsilavinimą, dirbantis samdomą darbą arba būdamas pats sau darbdavys, kurio šeimos nario pajamos viršija 400 litų per mėnesį. Labiausiai nekilnojamojo turto mokestį būtų linkę mokėti mažų miestelių (iki 2000 gyv.) gyventojai, kurių šeimos nario pajamos siekia 151-250 litų per mėnesį.

Lauko darbas

Apklausa buvo vykdoma 2005 m. sausio 20 - 24 dienomis.

Priedas Nr.: 3 Verslo tendencijų apklausos rezultatai pramonėje, statyboje, mažmeninėje prekyboje ir paslaugų sektoriuje⁹⁹ apklausos laikas: 2006 m. rugsėjo 29 d.

PRAMONĖ

2006 m. rugsėjo mėnesį buvo apklausta 781 pramonės įmonė. Iš jų atsakymus pateikė 534 įmonės, jose dirbo 56 procentai pramonėje dirbančių darbuotojų, o jų pajamos sudarė 67 procentus visų pramonės įmonių pajamų.

3 lentelė. Įmonės sugebėjimo konkuruoti vidaus rinkoje pasikeitimas per pastaruosius mėnesius .
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Pagerėjo	13	17	13	15	12	12	12	13	12	13	12	13	9	12	12	7	7	8	16	11	13	13
Nepasikeitė	79	80	82	81	83	83	85	84	86	83	85	85	89	84	84	89	89	90	81	86	84	85
Pablogėjo	8	3	5	4	5	5	3	3	2	4	3	2	2	4	4	4	4	2	3	3	3	2
Balansas	5	14	8	11	7	7	9	10	10	9	9	11	7	18	18	3	3	6	13	8	10	12

6 lentelė. Gaminamos produkcijos paklausa .
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Per didelė	1	2	1	1	2	3	3	3	2	5	5	6	4	3	4	6	4	6	8	6	6	4
Pakankama	64	64	66	70	66	64	67	73	70	76	78	76	79	74	74	71	80	77	72	79	74	80
Per maža	35	34	33	28	32	33	30	24	28	19	17	18	17	23	23	23	16	17	20	15	20	16
Balansas	-34	-32	-32	-27	-30	-30	-27	-21	-26	-14	-12	-12	-13	-20	-19	-17	-12	-11	-12	-9	-14	-12

10 lentelė. Gamybinių pajėgumų panaudojimo lygis .
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
%	69,6	68,6	69,4	68,0	69,3	69,0	70,4	71,0	71,5	72,8	73,1	73,1	72,6	70,6	70,3	71,5	70,1	72,3	74,0	74,0	71,3	73,8

13 lentelė. Darbuotojų skaičiaus prognozė artimiausiems mėnesiams .
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Padidės	5	8	9	13	25	19	15	14	9	16	19	14	14	10	17	22	21	23	21	18	15	14
Nepasikeis	71	70	81	80	59	61	65	73	74	69	65	66	69	74	67	68	68	61	69	66	71	69
Sumažės	24	22	10	7	16	20	20	13	17	15	16	20	17	16	16	11	11	16	10	16	14	17
Balansas	-19	-14	-1	6	9	-1	-5	1	-8	1	3	-6	-3	-6	1	11	10	6	11	2	1	-3

STATYBA

2006 m. rugsėjo mėnesį buvo apklaustos 580 statybos įmonių. Iš jų atsakymus pateikė 434 įmonės, jose dirbo 56 procentai visų statyboje dirbančių darbuotojų, o jų pajamos sudarė 61 procentą visų statybos įmonių pajamų.

18 lentelė. Statybos darbų užsakymų (paklausos) vertinimas .
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Daugiau negu reikia	3	4	3	2	2	2	4	8	9	9	10	11	10	3	4	2	3	5	10	11	13	9
Pakankamai	64	52	55	57	53	56	72	75	77	79	78	76	72	72	69	69	70	74	75	76	75	81
Nepakankamai	33	44	42	41	45	42	24	17	14	12	12	14	18	25	27	29	27	21	15	13	12	10
Balansas	-30	-40	-39	-39	-43	-41	-20	-9	-5	-3	-2	-3	-8	-22	-23	-27	-24	-16	-5	-2	1	-1

⁹⁹ <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1570>

20 lentelė. Darbuotojų skaičiaus prognozė artimiausiems mėnesiams
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Padidės	13	16	26	32	46	50	41	37	28	25	20	23	16	22	28	42	56	52	41	38	28	17
Nepasikeis	51	63	63	63	51	48	57	60	66	62	62	51	56	68	68	56	41	45	56	59	66	66
Sumažės	36	21	11	5	3	2	2	3	6	13	18	26	28	10	4	2	3	3	3	3	6	17
Balansas	-23	-5	15	27	43	48	39	34	22	12	2	-3	-12	12	24	40	53	49	38	35	22	0

22 lentelė. Statybos darbų užsakymų (paklausos) prognozė artimiausiems mėnesiams
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Padidės	20	31	45	52	66	64	50	52	48	41	38	27	17	37	54	60	70	65	60	54	50	36
Nepasikeis	54	58	51	47	33	35	48	46	47	49	46	45	54	51	42	39	30	34	40	45	48	55
Sumažės	26	11	4	1	1	1	2	2	5	10	16	28	29	12	4	1	0	1	0	1	2	9
Balansas	-6	20	41	51	65	63	48	50	43	31	22	-1	-12	25	50	59	70	64	60	53	48	27

MAŽMENINĖ PREKYBA

2006 m. rugsėjo mėnesį buvo apklausta 844 mažmeninės prekybos įmonės. Iš jų atsakymus pateikė 463 įmonės, jose dirbo 36 procentai visų mažmeninėje prekyboje dirbančių darbuotojų, o jų pajamos sudarė 50 procentų prekybos įmonių pajamų.

25 lentelė. Konkurencijos pasikeitimai per praėjusius 2–3 mėnesius
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Padidėjo	70	63	71	62	74	72	73	66	67	71	75	71	75	74	71	69	69	59	60	70	48	49
Nepasikeitė	30	37	29	38	26	28	27	34	33	28	25	29	25	26	29	31	31	41	39	30	52	51
Sumažėjo	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Balansas	70	63	71	62	74	72	73	66	67	70	75	71	75	74	71	69	69	59	59	70	48	49

28 lentelė. Ekonominės būklės vertinimas
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Gera	57	49	57	55	55	54	57	56	59	58	58	52	56	61	58	58	63	54	58	62	60	59
Patenkinama	40	49	41	43	42	45	42	43	39	41	40	46	42	37	40	39	26	35	41	37	39	40
Bloga	3	2	2	2	3	1	1	1	2	1	2	2	2	2	2	3	11	11	1	1	1	1
Balansas	54	47	55	53	52	53	56	55	57	57	56	50	54	59	56	55	52	43	57	61	59	58

29 lentelė. Ekonominės būklės prognozė artimiausiems mėnesiams
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Pagerės	18	5	19	13	14	15	22	21	22	23	23	49	43	37	39	43	71	58	54	59	56	56
Nepasikeis	75	86	76	83	81	81	73	75	74	72	72	43	48	53	53	54	26	38	41	37	41	39
Pablogės	7	9	5	4	5	4	5	4	4	5	5	8	9	10	8	3	3	4	5	4	3	5
Balansas	11	-4	14	9	9	11	17	17	18	18	18	41	34	27	31	40	68	54	49	55	53	51

30 lentelė. Darbuotojų skaičiaus prognozė artimiausiems mėnesiams.
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Padidės	60	48	63	58	57	57	47	58	60	61	66	61	63	64	32	31	65	59	57	63	59	66
Nepasikeis	35	47	33	38	39	33	51	39	36	35	30	35	31	32	64	66	33	38	40	34	38	31
Sumažės	5	5	4	4	4	10	2	3	4	4	4	4	6	4	4	3	2	3	3	3	3	3
Balansas	55	43	59	54	53	47	45	55	56	57	62	57	57	60	28	28	63	56	54	60	56	63

PASLAUGŲ SEKTORIUS

Rugsėjo mėnesį buvo apklaustos 717 paslaugų įmonių. Iš jų atsakymus pateikė 484 įmonės, jose dirbo 39 procentai paslaugų sektoriuje dirbančių darbuotojų, o jų pajamos sudarė 44 procentus visų paslaugų įmonių pajamų.

34 lentelė. Teikiamų paslaugų paklausos pasikeitimas per praėjusius 2–3 mėnesius
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Padidėjo	27	30	18	30	32	30	30	30	27	32	47	49	35	58	31	29	31	22	33	50	32	33
Nepasikeitė	62	59	71	56	53	63	66	65	61	62	47	46	58	38	59	59	61	71	64	44	60	58
Sumažėjo	11	11	11	14	15	7	4	5	12	6	6	5	7	4	10	12	8	7	3	6	8	9
Balansas	16	19	7	16	17	23	26	25	15	26	41	44	28	54	21	17	23	15	30	44	24	24

35 lentelė. Darbuotojų skaičiaus pasikeitimas per praėjusius 2–3 mėnesius
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Padidėjo	26	24	25	13	17	27	17	28	29	20	31	18	29	28	30	20	29	32	28	24	37	35
Nepasikeitė	53	32	39	62	51	52	76	53	61	60	46	63	36	42	54	62	55	41	62	56	56	55
Sumažėjo	21	44	36	25	32	21	7	19	10	20	23	19	35	30	16	18	16	27	10	20	7	10
Balansas	5	-20	-11	-12	-15	6	10	9	19	0	8	-1	-6	-2	14	2	13	5	18	4	30	25

36 lentelė. Įmonės ekonominės būklės vertinimas
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Gera	54	55	50	52	55	50	61	55	51	58	69	70	68	70	69	65	62	68	68	71	71	66
Patenkinama	45	44	49	46	42	48	37	44	47	40	30	29	31	29	29	33	37	31	31	28	28	33
Bloga	1	1	1	2	3	2	2	1	2	2	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1
Balansas	53	54	49	50	52	48	59	54	49	56	68	69	67	69	67	63	61	67	67	70	70	65

38 lentelė. Darbuotojų skaičiaus prognozė artimiausiems mėnesiams.
įmonių skaičius, procentais

	2004	2005												2006								
	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Padidės	8	21	24	11	19	25	13	27	25	10	16	11	20	10	12	19	19	23	27	19	13	15
Nesikeis	74	60	59	74	78	71	83	70	70	73	67	84	62	76	85	77	79	74	68	65	84	80
Sumažės	18	19	17	15	3	4	4	3	5	17	17	5	18	14	3	4	2	3	5	16	3	5
Balansas	-10	2	7	-4	16	21	9	24	20	-7	-1	6	2	-4	9	15	17	20	22	3	10	10